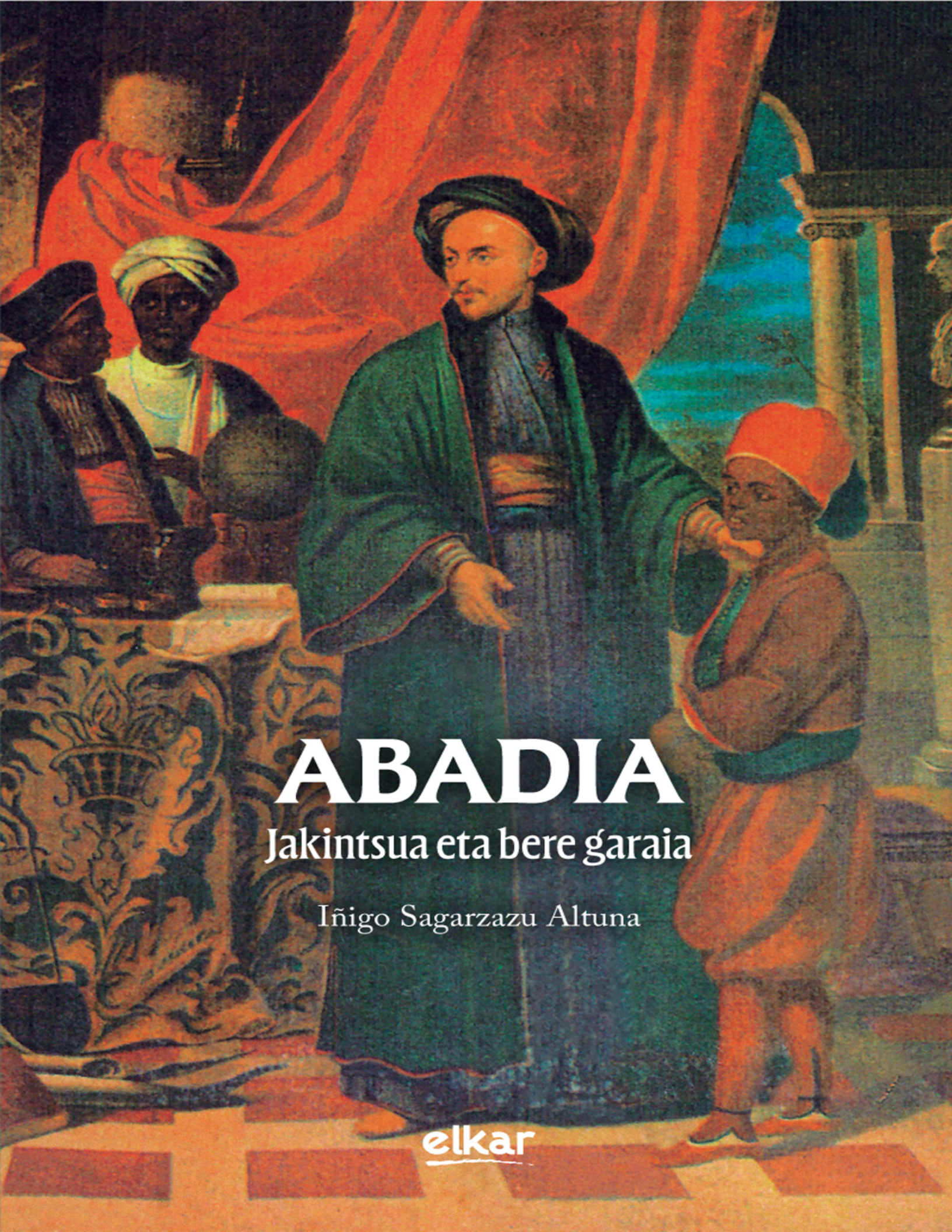

ABADIA

Jakintsua eta bere garaia

Iñigo Sagarzazu Altuna

elkar

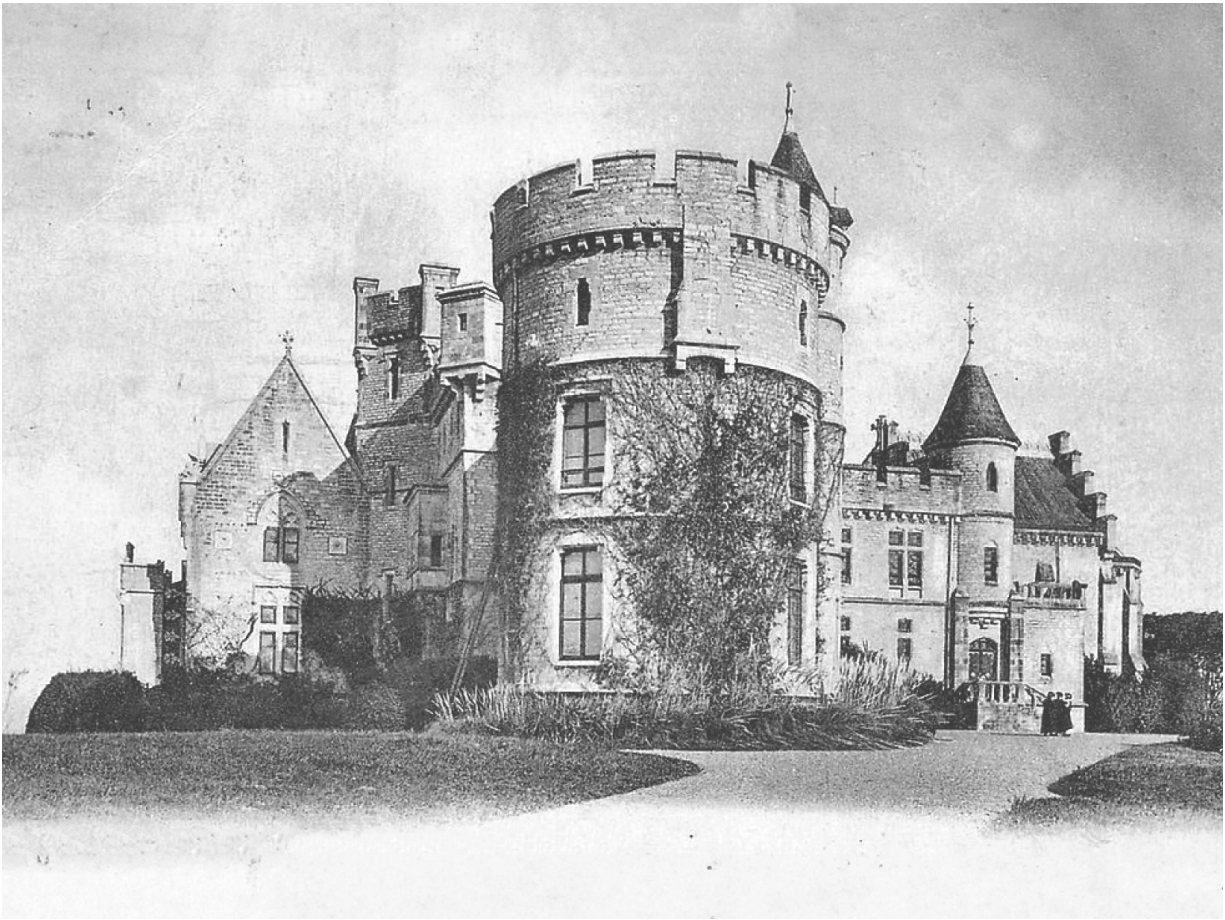

Anton Abadiaren biografia honen egilea Iñigo Sagarzazu Altuna da (Hondarribia, 1963-2004). 1997an argitaratu zuen Iñigok, gaztelaniaz, hamar urtez ikertzen jardun ondoren. Fikziozko ikus-entzunezko bat prestatzen ere luze aritu zen. Lan hura 1988an filmatu zen, Abadia jauregian bertan, Hendaian, baina, hainbat arazo tarteko zirela, bukatu gabe geratu zen.

Iñigo Sagarzazu 2004an hil zen, eta liburuaren maketa zein irudiak galdu egin ziren. Berreskuratze-lan nekeza egin ondoren, 2019an berrargitaratu zen, edizio txiki batean. Edizio hura agortu izanak eta, oroz gain, Abadia gogoangarriaren biografia honen kalitatearen aitzortzak berrargitalpena justifikatzen dute. Euskaraz ere bai oraingoan, lehen aldiz.

“Gameluzainei abiatzeko agindua eman genien. Niloko ertza atzean utzi aurretik, haren uretatik azken zurripada edan genuen anaiak eta biok, ahurrean, eta haren iturburuaren misterioaren gaineko egarria noizbait asetuko genuela zin eginda, Kénehtik urrundu ginen, basamorturantz”.

Anton Abadia (1810-1897) geografoa, astronomoa, hizkuntzalaria, etnografoa eta beste hainbat alorretako aditua izan zen. Egia esan, Abadiak hain zuen jakin-min handia, ezen diziplina gutxi egin zitzaion arrotz. Izan ere, usadio zaharreko jakintsua izan zen. Urrutikoa interesatu zitzaion, eta Niloko iturburuak aurkitzea izan zuen bizitzaren ardatz, baina hurbilekoa inolaz ere ahaztu gabe; horren lekuko da euskara sustatzeko egin zuen funtsezko lana. Denboraren poderioz, haren lorpen zientifikoek distira galdu dute, baina haren biografia harrigarria da, Hendaian eraikiarazi zuen jauregia bezain harrigarria. Egun ere hor dago jauregia, Kantauri itsasoari ez ezik zeruari ere begira. Iñigo Sagarzazuk asmatu du jakintsua bere garaian aurkezten, eta, gainera, oso modu erakargarrian.

ABADIA

Jakintsua eta bere garaia

Iñigo Sagarzazu Altuna

elkar

Azala eta maketa: Lorea Uribe-Etxebarria. Azalean, Anton Abadiak Kairon eginarazi zuen erretratua, Europara itzultzear zela. Erretratu hura gaur egun desagertuta dago.

Liburu hau 1997an argitaratu zen lehen aldiz, gaztelaniaz, *Abbadie* izenburupean. Honako hau, berriz, euskarazko lehen edizioa da.

Itzulpena: TISA (Zuriñe Barrere Castillo).

© Iñigo Sagarzazu Altuna

© Elkar Argitaletxeak S.L.(Elkar), 2025

ISBN: 978-84-1360-576-0

Elkar Argitaletxea

Haizpea Industriagunea, 1

20150 Aduna

Tel. 943 31 02 67

liburuak@elkar.eus

www.elkarargitaletxea.eus

Eragotzita dago, legeak ezarritako salbuespenetan izan ezik, obra honen edozein berregintza, komunikazio publiko edo moldaketa, aurrez jabetza intelektualaren titularren baimena eskuratzen ez bada. Eskubide horien urraketa jabetza intelektualaren aurkako delitutzat har daiteke (Kode Penaleko 270 eta hurrengo artikulua). CEDRO erakundeak (www.cedro.org) babesten ditu aipatu eskubide horiek.

ePub: booqlab

AURKIBIDEA

Atarikoa

Egilearen oharra

Hitzaurrea

I. zatia

II. zatia

III. zatia

IV. zatia

Epilogo

Bibliografia

Eskerrak

ATARIKOA

*«Hiru dira denboraren joanak.
Geroa dudatsu dator guregana.
Gezi baten ziztuan, ihesi doa oraina.
Betirako geldo dirau iraganak».*

Schiller

Luze igaro da Iñigo Sagarzazuri Abadia jauregiko sarrera atea ireki nionetik. Praktiketako ikasle bat zen orduan, eta Hendaia hain ondo “kontatu” zuen historialariak, aita M. Michelenak, gomendatua zetorren.

Aurrean nuen gazte mehar eta dotoreari irribarre lotsati batek argitzen zion aurpegia. Beti eutsi zion irribarre horri. Elkar hobeto ezagutzearren, liburutegian jarri ginen, astronomoen lan mahaian.

Iñigo Hondarribitik zetorren: Arma Plazan bizi zen, Paradoretik gertu. Historiaz betetako toki bat da, eta handik ikusmiran zuen Abadia jauregia. Amonak esaten zionez, Hendaiara zetorrenean arrainak saltzera, jauregiraino igotzen zen. Haren deskribapenak zirela eta, egunen batean jauregia bere begiz ikusiko zuela hitzeman zion bere buruari.

Horrela iritsi zen, Anton Abadiaren bizitza eta izaera ezagutzeko asmoz, hari buruzko guztia jakin nahian. Niretzat sorpresa atsegina izan zen Iñigoren eskaera, batez ere, orduko hartan ohiz kanpoko zelako hartaz hitz egitea. Jean-Louis Davant poeta eta historialariak soilik zuen haren inguruan ezer idatzia. Jauregia bera ezezagun agurgarria zen oraindik, zientzialariak astronomiaren ikerketan buru-belarri zebiltzanez han.

Zorionez, artxiboetan eskuizkribu ugari nituen nik aurkitu berriak; besteak beste, Anton Abadiaren beraren gutun trukeak. Indarrak batzea erabaki genuen: Iñigok zientzialari ezagunaren biografiari helduko zion, eta

nik neuk gazteluaren eraikuntzari eta arkitektoei, egunetik egunera beharrezkoagoa zen zaharberritze batean pentsatzen.

Denborarekin, Iñigo txundigarri bat ezagutzen joan nintzen. Ez zuenez gidatzen, bere amonaren ibilbide bera egiten zuen nirekin elkartzeko: arraunean zeharkatzen zuen Bidasoa, eta oinez egiten zuen gainerako bidea. Eta berdin itzultzeko ere. Ikusten zuenean kezkatuta nengoela ez ote zen gehiegi nekatuko, erantzuten zidan ikaragarri gustatzen zitzaiola mendian ibiltzea eta paseatzea.

Lanerako, ezin hobeki moldatzen ginen elkarrekin. Grina berak bultzaturik, sarri erlojua ahazten genuen eta behin eta berriz esan behar nion etxera etortzeko bazkaltzera. Familia osoak estimu handitan zuen, hain zen atsegina.

Iñigo langile nekaezina zen, ohiz kanpoko ikertzailea. Ez zitzaion batere gustatzen ezer birtuala, hark iturrietara jo behar zuen, hots, alboko hirietako artxiboetara. Aste luzez desagertzen zen haietan. Horrela izan zen Antonen erretratua aurkitzen lehena, *Les Contemporains* izeneko garai hartako aldizkari batean. Jauregian zegoen erretratua ez zen ona, nahasmen bat zegoen Paul Abadie arkitektoarenarekin –Montmartreko Sacré-Cœur basilika eraikitzeaz arduratu zena–.

Gauza bera gertatu zen Abadiako euskal liburutegiarekin ere: dokumentuetan aipatzen zen, baina ezin zuten aurkitu, ikerketak eta hipotesiak ugariak izan arren. Beste behin ere, Iñigok aurkitu zuen, toki seguru batean zegoen... Parisko Liburutegi Nazionalean. Kontsultatu daiteke, eta Abadian euskal liburuen zerrenda dago oraindik.

Anton Abadiak zeharo hartuta zuen Iñigo. Film bat ere egin zuen Bardeetan filmatutako irudi batzuekin, Etiopiako basamortuen erreplika gisa. Jauregian ere filmatu zuen, eta aktoreen artean neska xarmagarri bat zegoen Antonen emazte Virginieren paperean. Ondoren, Iñigoren emazte bihurtuko zen.

Ikertzen, lan kopuru nabarmena metatu zuen Iñigok, eta argitaratzea lortu zuen, baina ez dakit zehazki zer baldintza jarri zizkioten liburua editatzeko. Liburu honen izanak meritua du, baina hark egindako lanaren zati bat besterik ez da.

Ezkondu zenean, bizitza aktiboan hasi zen Iñigo. Egun batean esan zidan Hondarribian denda bat ireki zuela, eta, apurka-apurka, abentura eder hura bizi ondoren, bizitzak elkarrengandik urundu gintuen.

Lan aitzindari horri esker, Anton Abadia itzaletik atera zen. Gaur egun hobeto ezagutzen dugu haren bizitza eta Jauregiko bisitariek oraindik miresgarria den istorio bat ezagutzeko aukera dute.

Talentu handiko beste unibertsitate ikasle batzuk iritsi ziren, hala nola Patri Urkizu eta Viviane Delpech. Lekukoa hartu, eta bakoitzak bere harria ekarri zion eraikinari. Egun guztiz zaharberrituta dago Jauregia eta 50.000 bisitari baino gehiago erakartzen ditu urtean. Iñigorekin nire bizitzako orri politenetako bat bizitzeko aukera eman zidan lan mahai handiaren ondotik igarotzen dira.

Gaur, badakit behatokiko teleskopioarekin hain sarritan behatu nuen izarrartera batu dela nire ikaslea. Oskarbi denean, oraindik begiratzen diet izarrei, distiratsu, liluragarri. Haietako bakoitzak hurbileko norbait ordezkatzeko du, jada gure artean ez egon arren konstelazio zoragarri batean bizirik dirauen norbait. Hor ikusten dut Iñigo, eta egunen batean etorriko zait Ezagutzara daraman ate astuna irekitzera, niri ongietorria egitera, bere betiko ume irribarrearekin.

Zilegi bekit hitz gutxi hauek Iñigoren familiari eta ahaideei eskaintzea, nire adiskidetasunaren eta mirespen sakonaren seinale.

Martin Tellechea

Astronomoa eta Abadiako kontserbatzailea (1958-2000)

Urruña, 2018ko azaroaren 20a

EGILEAREN OHARRA

Istorio hau leihoan aurkitzeko zortea izan nuen. Jauregia ibaiaren bestaldean zegoen. Betidanik hor ikusita, egun batean hari buruz galdezka hasi nintzen nirekiko. Abadiari buruz entzun nuen lehenengo gauza izan zen mahai dotore bat zuela jangela erdian, eta aulki batzuk zeudela hormen luzera osoan lerrokatuta. Belus berdez estalitako aulki horietako bakoitzak hizki bat zuen bizkarraldean brodaturik, eta guztiak mahai inguruan elkartzean, esamolde hau eratzen zuten abisinieraz: “Ez ahal da sekula traidore bat izanen mahai honen inguru”. Jauregia halako idazkunez josita dago; Abadiak grabarazi zituen, hitz egiten zituen hizkuntzetako askotan. Ez zaizkio-eta haren bizitzari arrotzak, haietan irakurri beharko dugu hemen esatera asmatu ez duguna. Hango aulki, erlaitz, tximinia eta hormetatik datoz, bada, orrialde hauetako batzuetara ekarritako aipuak.

HITZAURREA

الندى لا يملأ البئر¹

Britannica entziklopediak dio Dublinen 1810ean jaio eta 1820an Frantzian kokatutako geografo bat izan zela Anton Abadia. Orobat dio Etiopiara bidaiatu zuela 1838an, bere anaia Arnautekin batera; hamar urtez ikerketa geologiko, topografiko, arkeologikoak egin zituela; itzuli ondoren garai hartan Niloren iturriak zein ziren zehazteko eztabaida sonatu eta sutsuenetako baten protagonista izan zela, eta okerreko iturburu bat defendatu zuela, bakarrik geratu arte.

La Grande Enciclopedia Italiana-k haren etorkiaren berri ematen du, esaten du Ürrüstoiko abade laikoen aspaldiko familia batetik zetorrela, Iparraldetik, eta, alde batera utzi gabe Niloren iturrien gertakari gogaikarria, gehitzen du Parisko Geografia Elkartearen Urrezko Domina jaso zuela eta jauregi zoragarri bat eraiki zuela ondoren Bidasoaren bokalean; barruan astronomiako behatoki bat zuela jauregi horrek, eta han eman zituela bere azken urteak, izarren behaketan eta ikerketan.

Auñamendi Euskal Entziklopedia are esplizituagoa da, eta, Abadiaren ekimen geografikoen eta astronomia, hizkuntzalaritza nahiz numismatikako ikerketen alderdi batzuk aipatzeaz gain, azpimarratzen du euskaldunon aita zeritzola mugaren bi aldeetara, 1897an hil zen arte.

Espainiako Espasa Calpe entziklopediak frantses bidaiari eta etnografo gisa definitzen du. Ondoren, 1850ean Ohorezko Legioaren Zaldun izendatu zutela nabarmentzen du, eta bere bizitzako egun asko mundu osoan zehar eklipseak bilatu eta aztertzeari eskaini zizkiola gehitzen.

Azkenik, Larousse frantziar entziklopediak ez du ia ezer gehitzen edo nabarmentzen, Abadia aipatzen duen bertsioak bi esalditan deskribatzen baitu.

Aurreko mendearen amaieran eta mende honen hasieran, Abadia zen, Aumaleko dukearekin batera, Frantziako Estatuko Kontseiluak izandako ongile eskuzabalenetako bat. Lehenago, entzute handia lortu zuen Niloren ustezko iturburu batean hirukoloreduna sarturik loriaz estali zen esploratzaile ausart gisa. Era berean, Frantziako Institutuko, Geografia Elkarteko eta Zientzien Akademiako kide agurgarria izan zen, baita Hilezko hautatuen azken klub horren burua ere. Aurrekari horiekin,

benetan paradoxikoa irudi dezake hain justu Frantzian izatea haren ahanztura nabarmenen, berriki haren irudia onbideratze prozesu batean sartu den arte, eta, prozesu horretan, zerikusia izan du haren jauregiaren ondarezko aitorpenak. Nolanahi ere, haren biografiako zenbait gertakarien berri jasotzen dugunean, paradoxiko itxura galtzen du horrek guztiak, eta, aldiz, egiaz hala delako ziurtasuna irabazten: Abadiak beti izan zuela paradoxa lagun, maiz ere kontraesana, eta oraindik haren bizitzaren kronikaren atzetik doala segika.

Adats zuri-luzeko agure beneragarria zenean jada –Becerro de Bengoak egindako erretratuaren arabera, jaka beltzaren sorbaldakoetaraino iristen zitzaion ilajea–, Abadiak denboraldi luzeak igaro zituen itsasora ematen duten jauregiko leihoen alboan orain ikusten den idazmahaian, zenbait ohar autobiografiko moldatzen. Paper zahar eta solte horiek irakurtzean, badirudi erabakitasunez ekiten ziola ohar horiek idazteko lanari, eta orri gutxi batzuen buruan alde batera uzten zituela ahulaldi batean, halako nekealdi ezti eta misteriotsu batean.

Ondorioz, zaila da zehaztea bultzada horien atzean inoiz izan al zen benetako memoria batzuk idazteko proiekturik, azken urteetan oinazea eragin zioten gertakari garrantzitsu eta mingarri batzuk azaldu, justifikatu edo argitu beharrak eraman al zuen behin eta berriro luma kargatzera, edo, aldiz, ezagutarazi nahi zituen pasarteak aukeratu zituen bere bizitzatik, besterik gabe, ongi jakinik bera hiltzean zegozkion panegiristek errepikatuko zituztela.

Kontua da ohar horiek eta beste dokumentu batzuk, nahiz eta erabilgarriak eta haren biografia osatzeko nahikoak, daudenak direla, leudekeen guztiak ez izan arren. Abadiakoa ez da oso jauregi handia, ez behintzat Audauxekoa adina, gure gizonaren gertuko adibide bat ematearren. Hala ere, oraintxe bertan, haren jabe eta eraikitzailea desagertu zenetik mende bete igaro delarik, eta herrialdeari mende horrek mila eta bat ezusteko, ustekabeko gerrak eta okupazio militarrek ekarri dizkion arren, halako bihozkada bizi bat dator armairu bat tokiz mugitzen denean, jauregiko txokoren batean nahikoa aztarrika egiten denean: menturaz hoberena gerta litekeela, paper zahar bat airean atera eta lurrera eror

litekeela, eta aurkikuntza berri eta miresgarri bat eskaini. Ez da funtsik gabeko susmo bat. Hein handi batean, horrexegatik ez da azterlan hau 1897an Abadiaren hiletan esandako laudorioen kalko bat. Behin baino gehiagotan gertatu baita mirari hori eta, batez ere, gertatu den bakoitzean Martín Tellechearen esku aproposetan erori delako.

Zer irakurtzen den –entziklopedia, eskuliburu espezializatua, gutuna...–, bidaiaria, astronomoa, mezenasa, asmatzailea, igarlea, geografoa, numismatikaria, filologoa, folklorista, eleaniztuna, abenturazalea, fisikaria, misiolaria, arkitektoa, antropologoa, kartografoa, akademiako kidea, historialaria, exegeta nahiz herriko alkatea izango da Abadia. Diziplina horiek guzti-guztiak landu baitzituen, ezagutza handiz landu ere. Horren erakusgarri dira Abadiarekin gutun trukea izan zuten pertsonen izenak; hil zenean kide batzuek adierazitako laudorio neurtuak baino proba fidagarriagoa ere badira. Jauregian gordetako korrespondentziak milaka gutun biltzen ditu, eta aurkibideko espezialisten zerrenda zabala da. Abadiaz ezin da esan, sinplismoz, garaiko giro intelektualean nolabaiteko arinkeriez zebilen aristokrata aldakor, eszentriko eta aberatsaren topikoa betetzen zuenik. Abadiak, berriz esan behar da, harroki eta trebeki heldu zien aipatutako diziplina guztiei, baita besteren bati ere, baina haietako askotan porrot egin ondoren soilik hasi zen oro har jakintsutzat ezaguna izaten, eta ez harrezkero astronomo, geodesta edo etnologotzat.

Abadiaren irudira gerturatzen garenean, jakin-minez edo hura aztertzeke asmoz, segituan ohartzen gara zalantzarik gabe garrantzi handiko norbait dugula aurrean, berandu gabe han-hemenka izendatzen baitute lekukotza batzuek, haren izenaren esanahiarekin bat etorritz: aita Abadia, euskaldunen aita, galla herriaren aita, astronomiaren aita edo, Savorgnan Brazzaren arabera, Afrikako bidaiarien aita. Hasierako uste hori indartzera datoz sona handiko beste zenbait izen ere, adiskidetasunez edo zori hutsez haren bizitzan gurutzatu eta harekin lotu zirenak. Jendearentzat askoz ezagunagoak dira horiek, Abadiak tratatzen zituen ikertzaile nabarmenenak baino. Ez da orain haien berri emateko unea, baina haien leinuaz eta nagusitasunaz jabetzeko nahikoa izango da adieraztea nola zeritzen, kalifikatzaile zirraragarriak hain maite zituen garai hartan: exotismoaren

erregea, esoterismoaren erregea, sibilen erregina edo, lañoki, frantsesen enperadorea.

Hala ere, geroxeago, egun ematen zaion garrantziaren arabera egiaztatu nahi badugu Abadiak behinola izan zuena, gure aurkikuntzek apur bat zapuztuko dituzte gure itxaropenak, hasieran behintzat. Aurkituko dugu, lehenik eta behin, haren inguruan bildutako pertsonaia zoragarri guztiak – eta errege delakoak beste inor baino gehiago– zoribeltzean erori direla, etorkizun hurbilenak dakarren izen-galtze ziklikoan, eta ikusiko dugu, ondoren, Britannica entziklopediak Abadiari eskainitako zutabea laburtzen doala argitaraldi berri eta eguneratuak atera ahala. Aurkituko dugu, azken batean, hark defendatu eta garatutako teorietatik ezeinek ez dirauela zutik, eta, zorrozki, ezerk ez duela justifikatzen hura zientzia modernoaren oinarrietan betikotzea, nahiz eta arrazoi asko egon erromantizismoari dagokion zientziaren historian iraun dezan, non eta, Abadiaren kasuan, ez garen kontrakoaz ari: alegia, zientziari dagokion erromantizismoaren historiaz.

Nolanahi ere, hori guztia ikusitakoan uler daiteke jakintsu hitza izan zela, eta dela oraindik, haren moduko norbait aurkezteko hitz egokiena. Ezer ez jakiteko arriskua gorabehera ororen jakitun izateko prest baitzegoen, eta, behin eta berriro huts egitearen ondorioz, munduko gaietan aditua zen iritzi bat adoktrinatu baitzuen, munduarekin batera desagerrarri ere zena; hau da, jakintsuak bezala, gure garaian jada galdua den kategoria batean sartzen baitzen: bere garaiko gizon ohi deritzan horretan.

Hortik aurrera, berriz ekin behar diogu; Abadiaren inguruan marrazten dugun ibilbide biografikoa beste eta bestelako bihurtzen da. Dena delakoagatik gure interesa piztu duen pertsona xume batenak balira bezala hartzen dira hari buruz aurkitzen ditugun gertakari txikiak. Balioa ematen zaie haren kontraesanei, akatsei, eta estimu berezitan hartzen dira berriz ere huts eginarazten diotenak.

Askotariko paperen bitartez –batzuk inprimatuak, beste batzuk ia fosilizatuak– haren jarraipena amaitu eta ebaluatzen dugunean, deigarria da zenbat paradoxa antzematen diren. Hasieran jada, Abadiaren ekimenak zein askotarikoak ziren ikusita uste genuenean halabeharrez izan behar zuela

espiritu errenazentista, kontrakoa aurkitzen dugu erabat, bereziki erdiarotarra, gotikoa eta erromantikoa zela. Amaierara arte ez dute etenik paradoxek. Zaharrago zenean jada, Abadiak bere liburuei jarritako izenburuetan argi eta garbi ikusten da jakituria orok berekin dakarren xumetasuna. Lehenengoetako baten izen seguru ustekoa *Etiopia Garaiko geodesia* zen; azkenetako batek, ordea, *Ikusi nuen hura...* besterik ez zuen esaten. Hala ere, laurogeita bost urte zituenean, nahikoa gaitasun mantentzen zuen Abadiak, artean bi gauzaz soilik harrotzeko: euskalduna izateaz eta Karlomagnok Pirinioak sarrazenoetatik defendatzeko ipinitako monje soldaduen ondorengoa izateaz. Hara non, hemen bada zerbait oraino bitxia eta paradoxikoa dena. Izan ere, euskaldun batek historia aipatu izan duenean bere izatezko arrazoia berresteko, Orreagan Karlomagnoren gizonak garaitu zituzten arbaso menditarrak ekarri ohi ditu hizpidera, eta, ez Abadiaren aurretik, ez ondoren, inoiz ez da inor entzun haien etsaiak aitatzen.

Azkenik, haren kontraesanak aztertzeko azken ahaleginean, hura nolakoa zen igartzera ausartzen gara. Haren garaikideek adierazitako ezaugarriak isolatzera, bertute eta akatsen zerrenda bat egitera eta, atrebentziaz, baita haiek kontrajartzera ere, elkarren ondoan jarritz haren eskuzabaltasuna eta harrotasuna, haren handitasuna eta seta tinkoa. Guztia ere ondorio bitxi batera iristeko: nola jauregia Abadiari, antzeko zerbait zela Abadia abstrakzio horiei zegokienez ere, alegia, XIX. mendean agertutako isla berezi bat, orduz geroztik besteren biografiak argitu dituen, halako aire exotikoa, pasadizo sorta xelebrea eta nolabaiteko tonua ematen zuen gizon aparteko baten prestigio xarmagarria ekarriz; bigarren mailan egon eta ezinbesteko bihurtzen diren pertsonaia eksklusiboena.

Ezin da beste askorik gehitu. Diotenez, euskal kostaldeko bazter ederrenetakoa osatzen dute Abadia jauregiak eta haren ingurumariak, Itzea, Bertiz, Urtsua eta Bidasoko Herriaren kondairak iradokitzen dituzten beste leku eder batzuei lotuta. Behingoz, Abadiaren historian, badirudi horrek ez duela onartzen kontrako esanik. Hala ere, historia ez litzateke berbera izango, ez balu gutxienez taxuzko beste paradoxa bat halako baieztapen baten ondotik aipatzeko.

Abadiaren handitasunari, iruditeriari, eskuzabaltasunari eta bertuteei
esker eraiki zelako, azken finean, halako jabari zoragarria, baina hain justu
haren akatsei, haren egoskorkeria harroari, monomania narritagarriari eta
testamentuan bere ondareari atxiki zion baldintza zerrenda xeheari zor
zaielako agian miresgarriagoa den zerbait: jauregiaren babesak.

1 “Putzurik ez da betetzen ihintzez”, Abadia jauregiko areto moriskoko dibanetan idatzitako arabiar atsotitza.

I.
ZATIA
1810-1837

«Sapar edoceinec du bere izala»²

Ürrüstoi herrixka txiki bat zen. Zuberoako probintzian zegoen, muino leun eta zelai berdeen artean. Herriaren izenak “hurrizti” esan nahi zuen. Etxe kopuru murrizt batek, Mauleko bide zaharrak eta eliz hirukoiztar ilun batek osatzen zuten herrigune osoa.

XVIII. mendearen azken herenaren egun lasaietan zen hori. Garai hartan, oraindik guztiak ziren halakoak. Mila urteko historian, betirako iraun nahi zuen Erdi Aro egoskor hartan, ez zen inoiz ezer gertatu herrian. Ez abadiatarren errelebo genealogikoa mehatxatzen zuenik behintzat. Orduan, herrian tximista bat erori, eta Ürrüstoiko abadia laikoa jarauntsi zuen azken abadiatarraren semeetako bat hil zuen. Abade hark Joan Pierre zuen izena, eta handik urte gutxi batzuetara bera ere izan zen beste ekaitz guztiz desberdin baten biktima, zeinak urkamendira eramane baitzuen. Kinka larri horretan, haren pribilegio guztiak bakar bihurtu ziren. Ondorengo urrun batek egindako zuhaitz genealogikoan, haren izenaren alboan adierazten da medikuari aurrez Joan Pierreren zainak mozteko baimena eman zitzaiola, heriotza publiko baten laztura ezagutu ez zezan. Sinestezina iruditzen arren, Frantziako Iraultza zen, Ürrüstoiko herrixka bukolikora iritsi berria tximistak hasitakoari azkena ematera: Joan Pierreren abadia laikoa desegin eta desagerraraztera, ez baina haren familia.

Izan ere, Joan Pierreren beste semea, Arnaut Mitxel, Anton Abadiaren aita izango zena, alde eginga zen ordurako. Hogei urte besterik ez zituen mendiratu eta Orhiren bizkarra atzean utzirik Sevillara joan zenean, tratularitzan zortea probatzera. Hasieran ongi joan zitzaizkion gauzak, baina handik gutxira hanka egin behar izan zuen, Karlos IV.aren aginduz zelatapean eta jazarrita baitzeuden frantsesak. Orduan, Irlandara joateko erabakia hartu zuen Arnaut Mitxelek. Hulleko protestante batekin kidegiz lehenbizi, bere kabuz ondoren, bere negozio eta jardueretan jarraitu zuen, itsasontzien armadore eta Kanaleko Konpainiaren birfundatzaile gisa, eta hamabost-bat urtean sekulako dirutza bildu zuen. Aberastasun hori azaltzeko, itxuraz Bilbotik inportatutako armen salerosketatik zetorrela esango zuten ahozko kronika batzuek ondoren, baina ez da guztiz

zentzugabea pentsatzea, ezta ere, akats batetik datorrela oraintsu arte ahoz aho ibilitako komentario hori, antz handia baitute armei lotutako terminoek eta armadore hitzak.

Kontua da Arnaut Mitxel gizon diruduna zela –ezpada ikaragarri diru askoduna– Elisabeth Thompson of Park izeneko irlandar katoliko batekin ezkondu zenean. Irlandan, hainbat alderditan utzitakoaren antzekoa zen herrialde bat aurkitu zuen Arnaut Mitxelek eta, han familia bat osatzea erabakirik, emakume harengan aurkitu zuen bilatzen zuena. Izan ere, ondo ikasia, zuhurra eta irla osoan zehar sakabanatutako ehunka akreren jabea omen zela besterik ez da esan hartaz.

Dublinen, 1810eko urtarrilaren hiruan, Anton Abadia jaio zen, familiaren St. Stephen Green-eko etxean. Bataioa St. Andrew elizan egin zuten, irlandar katolikoek elizara joateko ezkutuan ibili behar zuten garai batean. Ondoren, elkarren segidan, Elisa, Zeline, Arnaut, Txarles eta Julienne jaioko ziren. 1814an, monarkia berrezarri zenean, Frantziara itzultzeko asmotan hasi zen Arnaut Mitxel. Beste zenbait urtez luzatu zen haren erbestealdia, Elisabethen aitak presioa egin zuelako familia han gera zedin, baina azkenean, 1820an, Bordelera zihoan itsasontzi batean igo ziren Abadiatarrak eta, Irlandako muino leunak bistatik galdu eta gero, Frantziako Tolosan kokatu ziren. Behin-behineko helmuga bat izango zen. Ez ziren zuzenean Ürrüstoin kokatu, nabarmen desbideratu ziren itzultzeko bidean, iraultzak ekarritako haustura konponezina zela medio. Hala eta guztiz ere, irailean Euskal Herria bisitatzeko aste batzuk gordetzen hasi zen Abadia sendia, Miarritzen itsas bainuak hartzeko aitzakiaz, eta, une jakin batetik aurrera, gaztelu itzel eta apainduraz josia alokatu zuten Audauxen, Biarnoko lurretan, nahiz eta Ürrüstoitik hamar kilometro eskasetara.

Lehen urte haietan, amak erabaki zuen zer-nolako hezkuntza jaso behar zuen Abadiak. Bi emakumeri eman zien haren kargu: hizkuntza klasikoak menderatzen zituen laurogeitaka urteko andereño bati eta gaueko zaintzaz arduratzen zen gobernanta bati. Bere esanetan izatez euskalduna, hein batean irlandarra, jaiotzaz ingelesa eta herritartasunez frantsesa izanik, Abadiak dozena erdi hizkuntza ikasi zituen txiki-txikitatik. Hamabost urte bete zituenean, lehen aldiz, kanpo eskoletara joateko baimena eman zioten,

batxilergoko azterketa prestatzeko. Hala, biziki dibertigarriak iruditu zitzaizkion beste arlo zientifiko batzuetara hedatu ziren latin, greziera eta hebreera ikasketak. Ikasle zeneko egunkarian nabarmentzen diren ohar motek zoriontasunez beteko zituzten, ondoren, haietan helburu handiak betetzera deitutako prodijio baten zantzu goiztiarrak bilatuko zituzten biografoak:

«Proiektuz betea nago, Gay-Lussacen lanaren irrikaz beti; nire ametsa da Francoeurren astronomia eskuliburua erostea, edo Orillaren kimikakoa».

Horra zenbait esaldi, Darbouxek, Zientzien Akademiako idazkariak, Abadia nerabea aurkezteko haren libretetatik hartuak. Gorabehera bakarra ezagutzen zaio prestakuntza urte guztietan: iruzur lotsati bat, amets neurrigabe bakar bat, eta ez zuen Orillaren kimikak sortu, Chateaubriandenak baizik.

Goiz batean, Abadia ez zen azaldu ikastetxean matematika eskolara, *Les Natchez*-en irakurketa zirrargarriak lakrimaleko infekzioa sortu ziolako gauean zehar. Kontuan hartzen badugu zein nabarmena eta diziplinatua zen ikasle gisa, garrantzi anekdotikoa izan lezake gertakari irrigarri horrek, baina urteen buruan bazuen oraindik axolarik, hain zuzen, Chateaubriand ezagutzeak berebiziko garrantzia izan zuelako harengan. Dena dela, Abadiarena ez zen gertakari isolatua izan. Milaka gazteren ametsa baitzen literatura genero prerromantiko horretako pertsonaiak bezala bizitzea. Betiere toki exotikoz, maiteminez, heroitasunez eta sentiberatasun sutsuz bildua, korronte hura hedatu egingo zen eta Pierre Lotirekin emango zuen azken fruitua.

Abadiak garai hartan bere egunkarian idatzitako oharretako bat honela bukatzen zen:

«... Chateaubrianden orriak, bata bestearen atzetik sublimeak, ele-
ederrak eta malenkoniatsuak; hona hemen nire zoriona, Voltaire
baten loriaren truke aldatu nahiko ez nukeena».

Puntu honetan, nabarmengarria da aurreko mendetik zetozen jakintza-egarria eta matematika-grina gorroto zituen nobelagile bat izatea halako ikasle baten idolo handiena. Etxean tramankulu zientifiko txikiak eraikitzen ematen zituen Abadiak bere ordu libreak, Francois Arago entzutetsuaren dizipulu eta lankide gisa hasiko zen gutxi barru, eta gizonaren filosofiaren espiritu zientifikoa defendatzen zuten teoriekin kontaktuan zegoen jada. Izan ere, ordurako azaleratzen hasia zen haren bizitzako kontraesan handiena.

Hurrengo urteetan, arian-arian, Abadiak helburu zientifiko horitutako zituen *Les Natchez*-ek piztutako lehen bidaia grinak, eta edozein helduri ezezagunerantz joateko balio zion aitzakia errespetagarri bakarrean sartuko zituen bere gazte proiektuak: geografiaren zerbitzu zintzoan.

Denborarekin, erromantizismoak inposatutako “ismo” guztiak ere bereganatuko zituen Abadiak, besteak beste, neokristianismoa, neomediebalismoa eta orientalismoa. Baina, orduan, zientziaren eta erromantizismoaren konbinazioa ez zen halabeharrez gatazkatsua, baldin eta bidaiez ari bagara eta, antza denez, ezta bidaia-nobelez ari garenean ere. Chateaubriandi berari leporatu zitzaionean iturri naturalistiko eta zientifikoetatik kopiatu eta bere kontakizunetan ezkutatzeko zituela, nobelagilea arazo handirik gabe atera zen aurrera, erantzunez idazle originala ez zela inor imitatzen ez zuena, inork imita ezin zezakeena baizik.

Abadiari ez zitzaion gaizki etorriko esaldi burutsu hori jakitea, hamarkada batzuen ondoren antzeko egoera bat biziko baitzuen. Baina, itxura batean, Abadiak ez zuen esaldi horren berri. Hamasei urterekin, ez zekien, inondik inora, zer zegoen egun hartan eskolara joatea galarazi zion nobela negar-eragile horren oinarrian, eta ezin zuen susmatu ere egin benetan Abadiatar baten urratsei jarraitu nahi ziela *Les Natchez*-eko heroia urratsei jarraitu nahi horretan. Horrela deitzen baitzen, Jean Vincent d'Abbadie, XVII. mendeko bidaiari eta abenturazale ospetsu bat, Oloroeko uhaitz bazterrean leinu beretik sortu eta, Kanadako indiarrekin hogeita hamar urte eman ondoren, heroi bihurturik itzulia. Bera izan zen *La Dixmerire*-ren inspirazio iturria eta, espezialista batzuen arabera, baita *Les Natchez*-eko Renérena ere.

1829tik 1830era bitartera doan urtean, jada Parisen kokatuta agertzen zaigu Abadia sendia. Familiako ezein kide ez zen Anton adina atsekabetu Tolosa uztean. Azken bi urteetan, oso adiskide onak egin zituen aitaren borondatez hartzen zituen zuzenbide eskoletan. Abadia ez zen ausartzen, oraindik, esploratzaile izan nahi zuela adieraztera, baina bere ikaskideen grina berarekin hitz egiten zuen zer edo zer handia egiteaz, beren izenak moldeko letretan idatzita ikusteko. Granier de Cassagnacek, Abadiak bere hiru lagun nagusietatik hurkoen zuenak, anbizio politikoak zituen, baina denboraren joanarekin kazetari aski famatua bihurtuko zen. Hainbat egunkari sortuko zituen, eta Bigarren Inperioko kronista nagusitzat hartuko zuten. Duchartrek ere politikaria izan nahi zuen, baina patuak beste bide bat zuen harentzat: botanikari bikaina, Akademiako kidea, Sorbonako irakaslea, eta lili eta lore bikoitzetan aditu gorena izango zen. Lavergnek, aldiz, kazetaria nahi zuen izan, baina politikari nabarmen bihurtuko zen azkenean: Guizoten gobernuan parte hartu, Hogeita Hamarren Batzordeko burua izan, eta bizi arteko senatari izendatu zuten.

Azkenik, Tolosako lagun talde hartako lau kideek entziklopedietan idatziak ikusiko zituzten beren izenak, baina Abadiak soilik –hain zuzen beste nonbait egon nahi zuelarik Zuzenbidean zegoen bakarrak– ikusiko zituen orduan imajinatu bezala.

1831n, Tolosako lore jokoan ospakizunetan bere adiskideak ezagun bihurtzen hasten ari ziren bitartean, Abadia ikasten ari zen. Udan Audauxeko jauregian ikasten zuen, Pirinioen oinetan, eta neguan, berriz, Parisen, Saint-Dominique kaleko etxe berrian, Faubourg Saint-Germaineko mundu eskuragaitzaren erdian. Unibertsitatean, “Sorbonako Trinitate” delakoaren eskoletara zihoan. Hiru irakaslek osatzen zuten: Villemain goiztiarrak, Guizot sakonak eta Cousin sutsuak. Era berean, zuzenbide ikasketak jarraitzearen baldintzapean aitarekin zientziak ikastea hitzartu zuenetik, Biot, Dumeril eta Brongniarten eskoletara joaten zen.

Hurrengo urtean, gertakari mingarri bezain traszendental batek Abadiaren egoera aldatu zuen, haren planen mesedetan. 1832an izan zen, kolera Frantzian zehar hedatzen ari zen egunetan. Martxoan hiriko hogeimila biktimetako lehena hil zenetik, zorigaiztoko giro bat ari zen Paris

estaltzen. Kolerarekin batera, konspiratzaile batzuek iragazitako zurrumurru bat hedatu zen, gaitza Luis Filiperi leporatzen ziona, hura tronutik kentzeko estratagema politiko gisa. Orduan bolo-bolo zebiltzan beste zurrumurruetako bat epidemiaren prebentzioari buruzkoa zen: hoberena lurrin bainuak hartzea omen zen. Etxean geratu eta harat-honat lurrinekin ibiltzeak arrakasta handia izan zuen. Kalera ateratzen zen pertsona kezka gabe eta bakanetakoa izanik, Abadiak bere egunkarian idatzi zuen ea ez ote zen benetan nagitasun hutsa koleraren kontu hori guztia.

Garai hartan begiz joa zuen Afrika Erdirako esplorazio bidaia, eta, ikasteko egunik ez galtzeko grina horretan, Parisko Behatokira joaten zen maiz, unibertsitatea itxita baitzegoen. Hogeita bi urte zituelarik, Abadiari ez zitzaizkion inondik agertzen ez kolera, ez eta heriotzaren ideia bera ere. Hala ere, hiru hilabete geroago, eta hauxe izan zen haren bizitza aldatuko zuen gertakari mingarri baina trazeendentala, aita hil zitzaion hirurogei urte betetzear zenean. Arnaut Mitxel Abadia Arrasttoittarra –horrela sinatzen baitzuen– bi zeregin nagusitan ibili zen bere azken urteetan: batetik, euskal hizkuntzaren ikaskuntza sustatzen, eta, bestetik, jarduera finantzarioetan. Izan ere, talentu handia erakutsi zuen beti finantzetarako; haren adiskide Lafittek gobernatutako Frantziako Bankuarekin ere erlazionatu izan zuten.

Aita hil ondotik, bat-batean abokatu ikasketak uzteko libre, aberats, eta bere patuaren jabe geratu zen Abadia, orduan zuen amets bakarra betetzeko moduan: esploratzaile izatea. 1833tik Afrikara joan arteko garaiak bi ezaugarri izan zituen: ikasteko grina batetik, eta askotariko pertsonaiez osatutako galeria bat bestetik, abenturazale bat, zientzialari bat, bi igarle eta printze bat tartean.

Bere adiskidantzen taxu faltarekin bat etorriz, egitasmo arraro eta burugabe batekin hasi zuen Abadiak bere zurtzaldia. Hogeita hiru urte baino ez zituen eta sekulako gaztelu bat erosi berritan zegoen; hiru hamarkadaren ondoren, ohartuko zen ez zela inoiz izan haren espirituaren jabe erabat. Sekulako legatua jarauntsi baitzuen, bizitza osoan zehar bere dirua ahal bezain ondo gastatzeko kontu handiz ibili zen Abadia. Horrela, nahiz eta bizitzaren zati handia pasatu hura oparitzen eta basati, Biblia itzultzaile, poeta eta pilotarien artean banatzen, ez zuen inoiz sentituko

libera bakar bat xahutu zuela. Bere dirutza erabili zueneko lehen aldi hura izango zen salbuespena, denbora luzez ausiki egingo zion negozio presazko eta zorigaiztoko bat.

Audauxeko gazteluaz ari gara. Han eman zituen udak txikitan, eta orain gaztelua erosteko arrazoi sendoa iruditu zitzaion haren gomuta. Baziren hura erosi nahi izateko beste zenbait arrazoi ere: ezin dira aipatu gabe utzi, besteak beste, naturarengana sentitzen zuen erakarpen erromantikoa; aitek emandako aholkua, hil aurretik esan baitzion ez zedila ahaztu bere ondarearen zati bat lurretan inbertitzeaz; eta, batez ere, harekin lotutako Iturbide sendiaren eragina. Beharbada Baionako tratulari familia hura izan zen arrazoi guztietan indartsuena, Audauxeko jabeak zirenez.

Dena den, Audauxekoa onibar zoragarria zen. Ehun hektarea lursail, kapera bat, zaldientzako etxetzar bat eta gaztelua bera hartzen zituen barnean. Estilo errenazentistako arkitekturak bi ur-hobi, hiru hegalaukizuzeneko eraikin bat eta Biarnoko teilatuen edertasun tradizionala goratzera zetorren arbel teilatu tipiko bat zituen.

Maiz esan izan da Audauxekoa eta Paukoa direla eskualdean gaztelu izena merezi duten bakarrak. Historia da horren lekuko, Audaxek sutez, arpilatzez eta berreraikitzez jositako kondaira beltza baitzekarren berekin Nafarroako Erreinuaren egunez geroztik. Horren testigantza ematen digu gaztelutik igaro eta joandako abizen entzutetsuen segidak ere: besteak beste, Gontaut, Gassion edo Talleyrand.

Abadiak erosi zuenean, Audauxeko gazteluan ez zegoen deus ez. Ez ispilu txinatarrik, ez Ponpeiako historiari buruzko Flandesko tapizik, ez Tolosako kondearen erretraturik, ez Utrechteko belus gorrimineko aulkirik, ez Indianako lasto besaulkirik, ez Talleyrand familiaren 1746ko inbentarioan agertzen zen ezer. Historiaren suen ondorioz –aldiro-aldira astintzen baitzuten gaztelua, Joana Albretekoaren sute-gauetatik hasi eta arestiko iraultzara arte–, hutsik zegoen gaztelua, eta bitan harritua. Nekez berpiztu ahal izango zen, eta bere lozorro sakon madarikatutik atera, baldin eta apopilo berria 23 urteko gazte bat bazen, buruan pentsamendu bakarra zeukana: noiz joan ahal izango zen, zoriontsu, handik urrutira, mapen zuriuneetara.

Hala eta guztiz ere, gaur egun, *Frantziako gazteluak* izeneko gidaliburuetan Abadiak hartzen du Audauxi gordetako zutabearen zati handiena, mariskal heroikoren batekin batera, isildutako hogeita hamar-bat jaberaren gainetik.

Abadiarengan eragin erabakigarria izan zuten bost pertsonetako bat Arnaut izan zen, haren anaia. Anton baino bost urte gazteagoa bera, askatasun eta laxotasun handiagoarekin hazi zen, eta bere baitako ekintza gizona garatzeko aukera eman zion horrek. Gau batean Oloroeko uhaitza zeharkatzen zuen txanela galdu eta Audauxera igerian iristeko uretara bota behar izan zuenean, Antonek Arnaut izan zuen lagun. Handik harakoan, ekimen arriskutsu ugariri egingo zioten aurre elkarrekin. Izan ere, Arnaut abenturazale perfektua izatera deituta zegoen, eta, arrisku interesgarriak non, bera ere han egotera.

Hamazazpi urte zituelarik jada, framazoneriarekin liluratu eta kofradia sekretu batean sartu zen. Bere lehen abentura handik ateratzea izango zen. Hurrengo urtean armadan sartzea erabaki zuen, baina amak hori eragotzi nahi izan zion, egunen batean Frantzia eta Ingalaterra gerran hasiz gero bere semeak eta irlandar anaiek elkarren aurka borrokatu beharko zuten beldurrez. Amak, Elisabethek, Paristik urrundu behar zuela pentsatu zuen, eta aldi baterako Arnaut Iparraldeko baserri batera bidaltzea bururatu zitzaion. Baina ez zekien Pirinioen bestaldean hasi berria zela matxinada armatu bat, eta Iparraldeko gazteen artean mugaz bestalderatzeko ohitura hedatzen ari zela, lehen karlistaldian euskal-nafarrei laguntzeko. Xahok eta beste zuberotar askok bezala, Zumalakarregi jeneral ezagunaren deia sentitu zuen Arnautek. Ondoren, bere txango arriskatueta batean, gauzen bilakaerarekin desengainatutako gazte bat ezagutzea suertatu zitzaion, eta dena utzi eta elkarrekin Aljeriako gerrara joatea erabaki zuten, hobeto zegoela baitzirudien.

Oraingoan amak ez zuen eskurik sartu, ez baitzekien jada zer zen hobe. Aljerrera iritsitakoan, Arnaut eta haren laguna Claudel jeneralaren aurrean agertu ziren, eta bi urte eman zituzten haren esanetara gudukatzen Titteriko *beyaren* kontrako okupazio kanpainan.

Afrikan zegoela, Antonen esplorazio proiektua sinesgarria zela eta hur-hurrean zegoela jakin zuen Arnautek eta, hartara baturik, Egiptora joan zen anaiari han itxaroteko.

Egun batean, 1834ko neguan, Saint-Germaineko bulebarrean oinez ikusi zuten Abadia. Ondoren, Luxenburgoko lorategirantz bira egin eta Tournon kaleko bosgarrenean geratu zen. Norbait zain zuen goian. Bere bizitzako garai hartan erabakigarri izandako pertsonaietako beste bat zen, orduan askotan ikusten zuena. Oraingoan emakume bat, nahiz eta egokiagoa den kondaira bizia zela esatea. Emakumeak –hots, kondairak– bere dibanean egin zion harrera: 62 urte zituen, eta, aspaldiko artrosi batek beso bat eta ezker hanka paralizatzen zizkionez, etzanda egon behar zuen. Aurrean, margolan batek gaztetan irudikatzen zuen, belus berdeko soineko batez jantzia eta txakur bat oinetan. Hori lehen zen, bere ibilbidearen hasierako urteetan, frantsesen enperadoreengan erreinatu hutsez Frantzian ere erreinatzen zuenean. “Sibilen erregina” edo “Madame Verité” esaten zioten, baina baita bere izenaz ere: Mademoiselle Lenormand.

Abadiak igarpen-arteetan sinesten zuen, eta gauza jakina da berak ere jardun zuela haietan, zorte handiagoz zein txikiagoz, baina ez dakigu egun hartan lehen aldiz edo hamaikagarren aldiz bisitatzen ote zuen Lenormand, edo bezero, dizipulu nahiz kide gisa bisitatzen zuen. Ondoren ageriko bihurtuko diren arrazoi batzuengatik, Abadiak ezkutatu egin zuen denborarekin ustekabeko garrantzia hartu zuen bilera hori. Behin soilik hitz egin zuen hartaz, isil-gordeka hitz egin ere, eta hartzailearen diskrezio ezari esker soilik dugu gaur egun horren berri.

Abadiaren aurrean zegoen emakumeak ospe mitikoa zuen, orduko inork ezin zion ez ikusiarena egin. Esku zerrenda luzea zebilen noizbait haren begiradapean jartzeko ahaleginetan, mundu Erdiko errege-erreginak barne; besteak beste, Jurgi IV.a eta Alexandro tsarra.

Lenormanderentzat, ordea, Josefinarenak, haren alaba Hortensia erreginarenak eta Napoleonen eskuak izan ziren interesgarrienak. Historia liburuen arabera, Lenormandek berealdiko eragina izan zuen Josefinarengan, eta horregatik sibilaren aholkuak onartzetik hura gorrotatzera pasatu zen Napoleon, emaztearen aurrean igarleari prestigioa kentzeko azpijokoetan hasteraino. Lenormand andereñoak, ordea, beti izan zuen Josefinaren begirunea eta mira, eta Gorte Inperialeko amarruak antolatzen jarraitu zuen Tournon kaleko bere etxetik. Diotenez, haren atarian karikaturak bezala jartzen ziren Fouché komisario ezagunaren gizonak, informazioaren bat harrapatu nahian. Josefina zapuztu baino apur bat lehenago, bere alaba Hortensiaren aurrean honako hau esan zion Napoleonek emazteari, eta orduan soilik hasi zen aldatzen Lenormand andereñoaren zortea:

«Jakizue, andrea, ez zaidala batere gustatzen nire patua igar dadila eta bihar, bai bihar, zuen Lenormand atxiloaraziko dudala».

Espetxetik atera zenean, bere azken urteetan, *Sibila baten oroitzapen profestikoak* izeneko liburua idatzi zuen Lenormand andereñoak, bere iragarpen politiko nagusien berri emateko. Beste jarduera batzuetan ere ibili zen, hala nola Cagliostroren sekretua ikertzen, azkenean Taroteko kartak botatzeko ikasi zituen 139 moduak menderatzen, eta iragarpen-arteak perfektzionatzen, Abadia etxean agertu zitzaion arte, bi gauza gertatu baitziren orduan: bat-batean azken iragarpen politiko bat argitu zitzaion, zeinaren arabera laster Bonaparteren batek gobernatuko zuen berriz Frantziako patua eta ikusi zuen Abadia gaztearen patua zela iragarpen horren berri ematea, nahiz eta harremanik ez izan ezein bonapartetiarrekin eta Pariskoarekin baino kezka handiagoa izan Oromo herriaren politikarekin.

Gogoan badugu handik zenbait hilabetetara Luis Napoleon printzea arrakastarik gabeko altxamendu baten protagonista izango zela, inork pentsa lezake beharbada, Napoleonek uste bezala, bezeroei erraztasun ikaragarritz ateratako 139-edo konfidentziak zirela, egiaz, Lenormand andereñoak

kartak botatzeko zekizkien 139 moduak, eta haiei esker bihurtu zela Fouchéren aurkari trebeena.

Kontua da Lenormandek nahikoa asmatu zuela, bai iragarpena egitean, eta baita igorlea aukeratzean ere. Baina Inperioko pitonisa handiak asmatu ezin izan zuena, Abadiaren izaera paradoxiko horretan, zera izan zen: egunen batean akaso uko egingo ziola historian enperadore baten orakulu gisa agertzeko ohoreari. Horregatik, orain arte Lenormandi buruz argitaratu diren biografiek bazter utzi izan dute iragarpen hori.

1835ean, Abadiak bere ikasketa programa sakonarekin jarraitu zuen, eta 1836an Brasilen lurraren magnetismoari lotutako arazo jakin bat ikertzeko misioa eman zion bere orientatzaile eta tutoreak, prestigio handiko zientzialaria bera. Ongi jakinik misioa betetzeak ondorengo esploraziorako trebatuko zuela eta ingurune zientifikoan nolabaiteko sinesgarritasuna emango ziola, Abadiak ez zuen zalantzarik egin eta onartu egin zuen. Misio ofiziala zenez, marinaren fragata bat zuen bidaiatzeko.

Fragataren izena Andromeda zen eta Lorienteko portuan zegoen, Britainian. Azaroa zen. Abadia nahikoa denborarekin joan zen Lorientera, prestalan guztietan egoteko eta esleitu zitzaizkion bi laguntzaileei harrera egiteko. Ekaitz batek egun batzuez atzeratu zuen irteera, baina azkenean, abenduaren lehen egunetan, abiatzeko prest zegoen Andromeda. Jada txikotak erriatzen hasia zenean, komandantearentzako agindu bat iritsi zen portuko telegrafora, ustekabeko bidaiari bat hartzeko zain gera zedin. Gutxira, bere adin bereko gazte bat ikusi zuen Abadiak itsasontzira igotzen eta harritutako eskifaiaren artean aurrera egiten. Abadiari atentzioa eman zion lehen gauza oso esanguratsua iruditu zitzaion beti. Urte batzuk geroago, hitz hauekin gogoratuko zuen:

«Ez zekarren ekipajerik, ezta morroiek ere, ez zuelako halakorik.
Kapelarik ere ez zekarren».

Kapelarenak izan zuen eragin handiena Abadiarengan, bidaide berria Luis Napoleon printzea zela jakin zuenean, kapela bat bilatzea eta printzearen buruan jartzea izan baitzen, preseski, haren lehen erreakzioa. Orain bai, hitz egin zezaketen.

Luis Napoleon bere etsai Luis Filipe erregearen borondate onari esker salbu geratzetik zetorren. Hogeita hamar egun lehenago justu, modu ikusgarrian porrot egindako iraultza militar baten buru izan zen Estrasburgon, Vaudrey koronelaren laguntzarekin, eta ondorioz atxilo bukatu zuen. Koroaren aldeko askok hura exekutatzeko eskatu zuten eta, handik denbora batera, haietako batzuek koldarkeria leporatu zioten erregeari, ez zuelako exekutatu eta bonapartetiarren boterea gutxietsi zuelako. Kontua da, hura ez hiltzea erabaki zuenez, bizkor beste konponbide bat bilatzen saiatu zela Luis Filipe. Itsas armadako fragata bat Amerikarantz abiatzeaz zela esan zion norbaitek orduan, eta ez zuen bitan pentsatu. Barkakizun zen, hortaz, Luis Napoleonek ekipajerik, morroirik eta kapelarik ez izatea, erbestera bidali zuten gertakariak kontuan hartzen badira.

Abadia eta Luis Napoleon printzea predestinatuta zeuden elkar aurkitzera, elkarri etorkizuna azaltzera. Ontzigainean eta beraien kamarotetan izan zituzten elkarrizketetan luze-zabal hitz egin zuten horretaz. Garai hartan kontu ezaguna zen Luis Napoleon framazoneria sekta ezkutuetan hasia zela eta gai okultista guztiekiko sinesbera zela. Bestalde, Charles Petiten hitzetan, badirudi Lenormanden ikasle nabarmena besterik ez zela izan Abadia, baina... nork esan zezakeen berdinik?

Bretainian itsasoratu eta aste eta erdira, Madeirako uhartean porturatu zen Andromeda, 1836ko abenduaren 12an. Ordurako jada, Lenormanden eta bere ikuskarien berri eman zion Abadiak printzeari, isilean gorde behar zirela gehiturik. Alabaina, boterea lortzeko kezka handiegia zuen printzeak eta ezin isilik geratu. Portuaren gertutasuna baliatuz, gutun bat idatzi eta postara bota zuen. Gutuna –Abadiaren zaletasun ezkutuaren froga, azken batean– bere amari bidali zion, Hortensia erregina ohiari, bere konfidentzia guztien iparra baitzen. Hartan, Abadiari gaztetan egindako erretratu literario bakarra eskaintzen digu etorkizuneko enperadoreak. Zuhurki, “Monsieur A...” deitzen dio, eta behintzat esan gabe uzten du nor ziren

bera eta haren maistra iragarlea, Lenormand andereñoa. Amari oroitzapen gehiegi ekarriko zizkion horrek; berari eta amonari, Josefina enperatrizari, haien bizitza jada azkenduen adur on eta gaiztoak iragarri zizkienekoak:

«A... jauna –zioen printzeak– hogeita sei urteko gazte jakintsu bat da, espiritu eta irudimen handikoa, eta hori guztia originaltasunez eta berezitasunez jantzia: adibidez, igarpenetan sinesten du eta nori bere etorkizuna igartzera ausartzen da. Fede itzela du magnetismoan, eta esan didanez, duela bi urte, igarle somnanbulu batek iragarri zion enperadorearen ahaide bat Frantziara itzuliko zela, Luis Filipe tronugabetzera. Orain Brasilera doa, elektrizitateari buruzko esperimentu batzuk egitera».

Atlantikoa zeharkaturik, bidaiak Penambucoko probintziara eramanez, Olinda izeneko herrixkaraino. Itsasaldi hartan, elkar hobeto ezagutzeko eta eskutitz nahiz eskulan profetikoez haragoko harreman baten oinarriak finkatzeko aukera izan zuten Abadiak eta Luis Napoleon printzeak. Zalantzarik gabe, 1837ko urte berrian Andromedan elkar besarkatu zuten bi gizonak adiskide onak ziren, eta izango ziren.

Elkar agurtzean, eta maileguz diru batzuk eskaini ondoren, ez zedin kutxarik eta kapelarik gabe bihurtu enperadore, Abadiak printzeari honako hau esateko astirik izan zuen oraindik:

«Frantzia gobernatzera deituko dute berori. Ez beza ahaztu Tuileriak jauregian hitzordua eskatu diodala».

Printzeak erantzun zion, ironiaz:

«Ondo, horrela, inoiz boterera iristen banaiz, aurrez hitzartuta egongo da eskatu didazuna».

Garai hartan Abadiarekin tratua izan zuten pertsonaia historikoen artean, litekeena da Luis Napoleon printzea baino are ahaltsuagoa izatea François Arago. Ziurrenik, Arago izenak gehiago esango du bera berez, aposizio

zehatz batez lagunduta baino. Izan ere, zientzialari, estatu-gizon edo errepublikazale ospetsua izan arren, esklabotzaren abolizioa aldarrikatu zuen gizona izango zen orobat, eta, historiarako, ororen gainetik beharbada.

Adiskidetasun berri hori ere toki eder batean sortu zen: hiru metroko teleskopiko baten oinetara, Parisen gainetik altxatzen eta munduari lehorreko itsasargi bat bezala agertzen zitzaien kristalezko kupula baten pean.

Aragok berrogeita hamar urte zituen orduan eta, Parisko astronomia behatokia zuzentzeaz gain, Zientzien Akademia gobernatzen zuen, eta bere ikerketak egin eta besterenak sustatzen zituen. Aragoz beti esan izan da ekoitzi zituen dozena erdi asmakarien oso gainetik egon zela, eta are txalogarriagoak zirela asmakari horiek, kontuan hartzen bada haren jakituria handiaren kontra asmatu zirela. Horrekin, esan nahi zen ibilbide zientifikoari ekiteko modu hori –alegia, dena ikastea ondoren partez parte ia guztian gainditua izateko– haren kalterako izango zela, lankideen espezializazioa gero eta handiagoa zela ikusirik. Arrazoi handiagoz, horixe bera gertatuko zitzaien Abadiari eta asma-nahiak baino gehiago jakin-nahi anakronikoak bultzatutako beste dizipulu batzuei.

Aragok Abadiaren planetan izandako eragina zela-eta interesaturik eta esker onez, Abadiak influentzia horren merezidun bihurtzeko aukera izan zuen abiatu baino zenbait hilabete lehenago.

Fisikako problema enigmatiko bat izan zen arrazoia, garai hartan Aragorentzat eta haren lagun min Humboldtentzat etengabeko buruhaustea zena. Geomagnetismoaz edo lurraren magnetismoaz ari gara. Beste askok ere aztertua zuten, hala nola Descartesek eta Gaussek, baina ez dirudi Arago adina tematu zenik beste inor: behaketa kopuru pentsaezina egin zuen bere kabuz, berrogeita hamar mila inguru. Hala ere, arazo horren alderdi sinesgaitzena hauxe zen: hainbeste saiakera egin eta gero, Arago ez zegoen fenomenoari buruzko behin betiko teoria bat aurreratzetik ez urrunago ez gertuago.

Aspaldiko konstatazio batean trabatuta zegoen; alegia, lurraren magnetismoa, zeinahi ere den, aldatu egiten zela hemisferio australaren eta hemisferio borealaren artean. Hortik aurrera, alde batera utzirik

errotazioaren magnetismoa –horri buruz aurkikuntza garrantzitsuak egin baitzituen–, Aragok lausoki formulatutako galderak ziren beste guztiak, harik eta egun batean, bere laneko mahaiko paperen artean bilatuz, galdera txiki bat etorri zitzaion arte, bitxikeria bat kasik. Hemisferio australaren eta hemisferio borealaren artean aldatzen bazen lurraren magnetismoa, zer gertatzen zen bi hemisferioen mugakide zen eremu batean?

Aragoren buruan finkatu zelarik, jakin-min hori estatuko auzi bihurtuko zen laster, baita ekuatoreko tokiren batera zihoan espedizio baten oinarri ere. Bidaia urte amaieran antolatu, eta beharrezko ziren baliabide guztiez hornitu zen.

Aragok berak jarri zuen gure gizona espedizioaren buruan. Eskarmentu falta gorabehera, bere geroko esploraziorako esperientzia lortzeko gogotsu zegoen, eta asko zekien neurketa geografiko eta astronomikoez.

Abadiak bazekien zertan ari zen eta bizkor ikasi zuen geomagnetismoari buruz ez zekiena; zerbaitegatik esaten zen Aragoz, maisu gisa, gaitasun handia zuela ulergaitza ulergarri egiteko. Horri buruzko adibide ospetsuenen artean, matematika noziorik gabeko gazte batzuei astronomia menderatzen erakutsi ziela gogoratu ohi da.

Gainerakoan, Brasilerako espedizioari buruz iritsi zaizkigun berriak urriak dira kopuruz eta informazioz. Halabeharraren ironiatzat har liteke, baina kontua da Andromedaren itsasaldian gertakari magnetiko zeharo desberdin bat gurutzatu zela, hau da, Napoleon III.a izango zenari jakinarazitako profeziaren magnetismoa, eta horrek erakarri zuela bidaiari buruzko bizpahiru kroniken arreta, ekuatoreko lurrek baino gehiago. Horiek horrela, gaur egun guztia dakigu betirako sekretua izan behar zuen zerbaitez, eta ia ezer ez misio ofiziala zenaz. Izan ere, esperimentu eta aurkikuntza zientifikoaren inguruko isiltasun eta lehia giroa ez zen txikiagoa zientzia ezkutu edo magikoetakoa baino. Horren erakusgarri, hamabost urte geroago oraindik isiltasun hori aipatzen zen Arago eta Abadiaren gutun trukean, eta espedizioan lortutako datuetako ezein ez zabaltzeko eskatzen zion lehenak bigarrenari. Espedizioari buruz dakiguna da Abadia Amazoniako laino itxian sartu eta bi hilabeteren buruan berriz agertu

zenean amaitu zela. Bi mila inguru ohar zituen Aragori emateko, eta epilogo hermetiko bat, ondorio hau adierazten zuena:

«Eguzkia zenitaren hegoaldean gorenera iristen denean, orratz imanduak hemisferio australean bezala jokatzeko du. Eguzkia zenitaren iparraldean sartzerako datorrenean, gutxira, hemisferio borealean berezko dituen urratsei ekiten die berriz orratzak».

Afrikarako bidaiaren aurretik Abadiaren biografian nahastu ziren pertsonaietatik azkenekoaren arrastoari segika, Atharratzeko trinket-etxe polit batera iritsiko gara. Ürrüstoitik hamabost bat kilometrotara dago, Santa Graziren eta Ühaitzaren arteko bidean. Orain taberna bat da etxe hori, eraberrituta dago, eta Agosti Xaho bertan jaio zela dioen harrizko idazkun bat du aurrealdeko horman.

Egia da, idazkunak idazkun, Xaho ia erabat ezezaguna dela Baionatik gora. Baina aspaldi batean oso gertu egon zen erabat ezagun izateaz eta, gainera, XIX. mendean hain modan egon ziren hilarri-esaldi batzuen merezidun ere izan zen. Vinson espezialistak ondorioztatu zuen era zibilean hil eta ehortzitako lehen euskalduna izan zela Xaho; Eliseo Reclus geografo anarkistak, berriz, aldarrikatu zuen azken euskalduna izan zela Xaho, besterik gabe. Gaur egun beste esaldiren bat sortu beharko balitz, ez litzateke atrebentzia handia izango esatea euskal Nodier bakarti eta zapuztua izan zela Xaho. Izan ere, ondoren bete gabeko erromantizismo baten aitzineko izanik, ikusi behar izan zuen nola eraldatzen zen bere lanen zentzua, nola bihurtzen zen bere baskoniar ikuspegia, zerbaiten hastapen zena, behin betiko ilunabartar.

Xahok ezagutu egin zuen Charles Nodier igarle, opiomano, folklorista eta idazle gotikoa. Garai hartan frantses erromantizismoa asmatzen zebilen Nodier Bibliothèque de l'Arsenal liburutegiko solasaldi ezagunen talaiatik, jarraitzaile talde gazte baten laguntzaz. Haien artean, besteak beste, Victor Hugo, Lamartine eta Musset nabarmenduko ziren ondoren. Itxura denez,

egun batean helmuga eta lurralde literario gisa aipatu zituen Nodierrek Euskal Herria eta bertako elezahar, kondaira eta gramatika exotikoak, eta Xahok gogoan hartu zuen aholku hori, orain topiko diruditen gai horietarako jaidura baitzuen jada. Handik gutxira, eta Xaho tximadun eta ume-aurpegidun bat marrazten duen erretratu batek erakutsi bezala, gerrikoa, makila eta janzkera tradizionala erabiltzen hasi zen, eta Parisetik aldentzen joan zen, Larhun mendirantz, urrun utzirik, halaber, aberats izateko probabilitate guztiak eta Nodierren igarpenetan bere ikaslagun izandako askok lortutako arrakasta.

Alabaina, iraunkorki Euskal Herrian kokatu aurretik, Xahok Abadia ezagutu zuen. Nodierrekin batera, garai hartan izan zuen harremanen artetik adierazgarriena izan zen.

Batzuetan, bataren eta bestearen ikertzaileek galdetu izan dute nola liteke bi pertsona hain desberdinak elkar ezagutu eta lagunak izatea, baina egia esan, ezerk ez du pentsarazten haien artean aurkakotasunik egon zitekeenik. Kontrakoa baizik. Toki berean zeuden biak, Parisen, eta garai berean, 1836an. Iparraldeko probintzia beretik zetozen, Zuberoatik, eta sentimendu bera pizten zien sorlekuak. Adin berekoak ziren biak, 26 urtedunak, eta interes bera pizten zieten hizkuntzalaritzak, 1833ko matxinada euskal-nafarrak eta igarpenek –batak Nodier zuelarik maisu, besteak Lenormande–. Bata hizkuntzalari-poeta bat zen, eta geografiari eta astronomiari buruzko kosmogonia bat izan zen bere lehen liburua; bestea geografo-astronomo bat, hizkuntzalaritzaren gaineko lan bat argitaratu zuena aurrenekoz. Hau da, ordura arte besteengandik bereizten zituen guztian bat zetozenek biak, halabeharrezkoa zirudien elkarrekin topo egitea.

Batasun horren fruitu, Abadiak eta Xahok liburu bat argitaratu zuten elkarrekin, euskal gramatikaren tratatu bat. Liburuko eskaintza –zazpi probintzietako euskaldunei– nazionalismoaren aitzinamendutzat hartu zen, egileen itxaropen erromantikoak partez soilik ase zituen “zazpirak bat” horren aurrekaritzat.

Afrikarako esplorazio bidaia jada gertu zuenez, sorlekura itzultzea atzeratu behar izan zuen Abadiak eta, hala, honako hau utzi zuen idatzita liburuaren lehen orrian:

«Ez pa naiz iltzen itzuliko naiz».

2 “Lahar txikienak ere badu bere itzala”, liburutegiko sabaian idatzia.

II. ZATIA 1837-1849

«Nehmt als Berater den zweifelnden Mann»³

Abadiaren bizitzako gai handien artean, Afrikak sortu zuen, zalantzarik gabe, obsesio handiena. Gure gizonak, 26 urte zituenean, bizitza erdi baino gehiago zeraman esploratzaile izateko ametsetan, eta ez urte gutxi horretarako prestatzen. Arrautzetan eta lekaleetan oinarritutako elikadura espartarra programatu zuen egoera zailenak jasan ahal izateko. Orduak eta orduak eman zituen ibiltzen, igeriketan, eta tiroa eta eskrima praktikatzen. Era berean, aparteko trebezia lortu zuen neurketa geodesikoko gailuak maneiatzen, eta Nilo ibaiaren ibilbideren bat esploratu zuten bidaiari itzaltsuenekin elkarrizketatu zen. Calliaud bisitatu zuen hark Egiptoko oasiak utzi eta Nantes begiz jo zuenean, baita Ruppel ere, Flauberten gidaria, bere aurretik justu Abisiniara joana. Gainera, Niloren iturriei buruz zegoen guztia ikasi zuen eta, bereziki, James Bruceren lana. Horri buruz, honako hau esatera iritsi zen:

«Hein handi batean, Bruceren bidaiari buruz irakurtzeak eraman ninduen, ezinbestean, Ekialdeko Afrikara, hainbat emigrazioren antzerkita, eta gaur-gaurkoz misteriozko itxita jarraitzen duen kontinente horretan dirauten tradizio guztien iturburura».

Afrikako kontinente osotik, Alexandriako portua agertu zitzaion lehenbizi begien aurrean. 1837ko urriaren azken astean izan zen. Domingo izeneko morroi batekin bizi zuen momentu hori, Marseillan ontziratu zirenetik bereziki irrikatua. Bidaiako paperetako baten arabera, Domingo euskaldun jator eta leiala zen, egia aurretik edonora joateko gai direla uste duten horietakoa, baina, ondoren ikusiko zen bezala, ez dirudi oso ondo zekienik non sartu zen.

Abadiak ere ez zekien ziurtasun osoz, baina paradoxa berri hori berezkoa zuen bere lanak.

Esploratzaile lanbideak kontraesan bat zuen barru-barruan, jendearen aitorpenaren ondoriozko harrokeriak soilik arindu zezakeena. Izan ere, XVIII. eta XIX. mendeetan esploratzera emandako gizon ospetsuentzat, ekimen handi orok zekarren hain justu gehien maite zutena suntsitzea,

betirako desagerraraztea maiz haien bizitzen arrazoia izandako enigma geografiko bat, batzuetan, bizia galtzeko arrazoi ere izan zena. Eginbehar zientifikoaren zentzua, haien hitzaldi akademikoetan hainbestetan aipatua, ez zen inoiz harrokeriaren eta abenturaren zentzua bezain indartsua. James Brucek abiatu aurretik esan zuenean, irainduta, Niloren iturrien enigma lotsaizun bat zela geografiarako, egiaz esan nahi zuen lotsaizun zoragarri bat zela, zorionez bizirik iritsi zitzaion erronka legendazko bat.

Ikusia ikusirik, pentsatzekoa da esploratzaileak ez zirela hain presati ibiliko, susmo izan balute zein etorkizun laburra zuen lurraren amaigabetasunak. Dena dela, kontuan hartzen badugu zer-nolako aparatu koloniala zetorren atzetik –non eta ez aurretik–, ez dirudi Afrikako esplorazioak beste paturik izan zezakeenik, eduki zuenaz bestelakorik. Esplorazio geografikoa fenomeno luzaezin eta errepikaezina izan zen: hasieran esperientzia erromantiko eta zientifiko bat, azkenean abangoardia militar hutsean geratu zena, azpian zetzan plano politiko lausoa ororen gainetik lehenetsi zenean.

Abadiaren bidaiaren inguruabarrek, uneak eta tokiak bi esplorazio horien arteko muga markatzen dute: bidaiariarena eta militarrena. Inguruabar horiei gehitu behar zaie bidaia nola gauzatu zen, horrexegatik ez baitzen izan Abadia, Brazzak adierazi bezala, Afrikako bidaiarietan lehena, ezpada lehenetan azkena, Nescollyren txostenean ongi esaten den moduan.

Bi hilabete igaro ziren Abadia Alexandrian porturatu zenetik, non zain baitzuen Arnaut, espedizioa martxan jarri zen arte, Nilo ibaiaren bazterrak atzean utzirik. Denbora horretan, herrialdera egokitzen joan zen Abadia, eta, aldi berean, bere janzkeraren eta jokaeraren zorrozkeria europarra galtzen. Ez zuen beti erraza izan egokitzapena. Ordura arte, irudikatutako Afrika intelektual batean egon zen murgilduta, eta erronka geografiko eta arkeologiko handiz betea zegoen, baina Afrika horretan, ezinbestean, ez zegoen ez kolorerik, ez usainik, ez eguneroko bizipenaren paisaia txikirik, eta ez orain topatu eta, zalantzarik gabe, espanturen bat sortzen zion guztitik ezer ere ez.

Argitara eman zituen ehunka bidaia oharretan, isilean gordetzen ditu bere lehen iritzietako asko, eta Arnauti esker dakigu zaplazteko bat eman

ziola han ohiz kanpokoa zen musu zuria laztantzera gerturatu zitzaion lehen afrikarrari. Baina Arnauti esker dakigu, baita ere, gertakari hori bakana izan zela: salbuespen bat, kontzeptuz erabat desberdina zenez ondoren beste inork imitatu ez zuen bidaiatze metodo eta modu bat berrestera zetorrena.

Abadia laster egokitu zen egoera berrira. Ez zuen izan beste erremediorik, lan zaila baitzen karabana prestatzea, beharrezko ziren gidariak, dragomanak, gameluzainak eta askotariko morroiak hautatzea. Emille Botta izeneko frantses arkeologo batek lagundu zien. Herrialdea ongi ezagutzeaz gain, oso beso luzeko norbait zen. Botta jauna, hain zuzen, Mehemet Ali Egiptoko pasharen sendagile pertsonal gisa ageri zen, nahiz eta jakinekoa izan eskala handiko espioitza arkeologikoak azaltzen zuela hobeto han zertan zebilen.

Era berean, Abadia anaiak Kairoko kontsulatuaren ordezkariekin harremanetan jarri ziren. Hirian, laster Abisiniara Niloren iturrien bila joatekoa zen espedizioaren berri zabaldu zen. Norbaitek, espedizionarioak eskarmenturik gabeko bi gazte zirela eta konfiantzazko bidaide bat gogo onez hartuko zutela jakinik, aipatu zien bazela lazarista bat, agian halako ibilbide gomendagaitz bat egiteko interesik izango zuena. Bazekiten Giuseppe Sapeto izeneko piemontear bat zela, primeran zekiela arabieraz, Sirian hainbat urtez ikasia baitzuen, eta hiriko monasterioren batean itxirik bizi zela, apostolu joateko menturazko helmuga baten zain.

Sapeto bilatzea erabakita, hainbat monasteriotara jo zuten Abadia anaiek, eta Lur Santuaren Aiten abadian aurkitu zuten. Beraiekin joateko konbentzitzea dezente gehiago kostatuko zitzaien. Ez zen nahikoa izan hari Joanes bereterraren legendaz hitz egitea, edo esatea Abisinia zela helmuga kontsolagarriena kristau batentzat, mendeetan zehar mitikoki irautea lortu baitzuen doktrina horrek, isolatuta egon arren. Sapetok, hori guztia egia zela onarturik, aitortu zien martiri bokazioa zuela eta, horrenbestez, ez zuela uste laiko batzuen lagunartea egokiena zenik. Baina Sapetok ez zekien nortzuekin ari zen. Abadiatarrak laikoak ziren beharbada, baina, lehenik eta behin, monjeak ziren, abadeak. Hala zioen haien aitonaren tituluak, *abbé-laïc*, eta erdi-monje erdi-soldadu ziren arbaso urrun haienak. Sapetok,

ebidentzia horien aurrean, amore eman behar izan zuen eta gurutzatu berri horien lagunartea onartu.

Zalantzarik bazuen, laster uxatuko zuten Abadia anaiek. Kalera irten eta gutxira zerbait gertatu baitzen, prest egongo balitz bezala: bi *bey* ikusi zituzten ingeles bati jazartzen, islamera alda zedin, eta Abadiatarrak hura salbatzera joan ziren. Hurrengo goizean, Abisinia kristaurako bidea jada hartua zuen karabanako kidea zen ingelesa ere.

Esplorazioaren benetako hasiera atzeratu zuen beste momentu adierazgarri bat, Abadiarentzat, lehen neurketa geografikoa izan zen. Horretarako, behatoki sinboliko eta berealdikoa ezarri zuen Keopseko piramide handiaren gorenean.

Hala ere, Niloren ibilgua utzi eta Keneh hirira iritsitakoan erabili eta datatu zituzten bidaiariak estreinakoz beren koadernoak, zabaldu zituzten beren mapak eta atera zituzten kutxetatik iparrorratz eta sestanteak. Urteko egun berezi batean izan zen, Eguberri egunean, eta adur oneko seinaleztat hartu zuten guztiek hori. Karabana handia sortu zen Abadiatarren atzetik; garaiko kronika batzuek esango zutenenez, erromes lokarria harturik entseina gisa, 27 urtetik gorako kiderik gabeko espedizio baten buru ziren bi anaiak. Arnautek honela gogoratu zuen une hura:

«Gameluzainei abiatzeko agindua eman genien. Niloren ibaiertza utzi aurretik, anaiak eta biok, eskutik, azken zurrupada bat eman genien ibaiaren urei, eta, egunen batean egarria haren iturri misteriosuetan aseko genuela hitzemanik, Kenehtik urrutiratu ginen, basamortuari aurre egiteko».

Astebete pasatxoaz beti ekialderantz zuzen jarraituko zuen bideak, Itsaso Gorriaren kostaldera iritsi arte. Abiatu zirenetik, Abadiak koaderno batean idatzi zuen ikuspuntu tekniko batetik aipagarri iruditzen zitzaion guztia. Adierazpen emozional oro bazterturik, hona hemen zer idatzi zuen aurreneko egunean lehen paragrafoan:

«Astelehena, 1837ko abenduaren 25a. Goizeko hamarrak eta hiru minutu. Kenehko azken palmondoak eskuinaldean. Arroka batzuk ezkerretara. Termometroak 20,5 gradu markatzen ditu, eta iparrorratzaren norabideak, 210».

Geldialdien denbora kenduta, lehen egunean egindako bidea ez zen iritsi sei orduko ibilaldia izatera, baina hurrengo egunean bederatzi ordu baino gehiago egin zituzten. Besterik ezean, bigarren egunean gamelu txizen berri ere eman zuen Abadiak. 1868ko urtarrilaren 9an, espedizioa Jiddarantz abiatu zen, belan, Kosseir portuan hartutako gabarra batean. Ordurako, ingelesak utzia zuen taldea. Arazoak sortu zituenez, Kairora itzultzen ari zen mahomatar erromes talde baten ilara amaieran jarri zuen Abadiak. Han, azkenik, Islamera bihurtuko zen.

Bien bitartean, Itsaso Gorria zeharkatzen jarraitu zuen espedizioak, gau eta egun nabigatzen eta, batzuetan, agertzen ziren uharteetan porturatzen. Arabiera ezagutza oraindik nahiko oinarritzakoak zituen Abadiak, eta eskala horiez baliatzen zen bertakoekin hitz egin, haien bizimoduez jabetu, eta are urrunagoko herriak nola bizi ziren galdetzeko, inoiz haien berririk izango zutelakoan. Horrela jakin zuen duhulak perla arrantzatik bizi zirela; jaytoek krokodilo haragia besterik ez zutela jaten; wawa herriarentzat ahogozagarria zela emakume bularrez osatutako plater bat; eta maleak bi beso pasatxo zirela luzeran eta arkua maneiitzen trebeak.

Jiddako portu hirian, Mekarako sarrera ezagunean, hiru aste inguru egon ziren. Kaleak lepo betetzen zituzten alde guztietatik etorritako milaka musulmanek. Batzuetan bi eta are hiru urtez ere luzatzen ziren pelegrinazio itzeletan zetozen eta, bidean, familiek eraldaketa handiak bizitzen zituzten, zaharrenak desagertu eta belaunaldi berrienak iristen zirelako. Ikuskizun koloreaniztuna, bidaiarientzat zeharo erakargarria zen eta behin eta berriz deskribatu izan da. Baina egun haietan Jiddaren erakargarritasuna handitu zuen gizabanako bitxi batek, tematuta baitzebilan kale nagusian gora eta behera zihoan giza uholdearen zirkulazioa oztopatzen, oharrak merezi zuenean kantoi batera joaten, ezkutuan zer edo zer idazteko. Norbaitek, haren maniobra xelebrea ikusirik, koaderno hartu izan balio bere jakin-

mina asetzeko, gure esploratzaileak idatzitako paper intrigagarri hau aurkituko zukeen:

«Ostirala, urtarrilak 19. Zisternatik hiriko ateraino, 300 metro neurtu ditut urratsez, eta ondoren 562 Malim Yusufen etxeraino».

Bata bestearen atzetik, hurbiltzeko bidaiaren etapak amaitzen zihoazen Abadia anaiak, mapan marratutako ibilbideen hutsezintasunaz. Mediterraneo, Niloren Harana, Arabiako basamortua eta Itsaso Gorria atzean utzi eta gero, espedizioak, azkenean, Abisiniako lurak zapaldu zituen Massawan.

Massawako portua merkataritza-bide oparo baten hirugarren erpina zen, ekialdean Indiarekin eta iparraldean Egiptorekin batera. Portua esklabo onenak eta eunuko ederrenak esportatzeagatik zen nabarmena, eta horrek harritu zuen Abadia lehenik eta behin. Deigarria iruditu zitzaion, Abisia izeneko herrialde batean (“arraza nahasia” esan nahi baitzuen), bertako arrazak edukitzea merkaturako produktu preziatuaren homologazioa esklaboen salerosketan.

Aurrean zuen paisaia ere nahasgarria zen. Barrualdera begira, zaila zen kosta osoa estaltzen zuen basamortuari ihes egingo zionik igartzea. Geroago, Abisiniako mendi morexkak eta haien uharrak eta natura bizia aipatuko zituen Marcel Schwob buruargiak, baina Abadiatarrei hainbat astetara agertu zitzaizkien. Artean, esklabo gazteen edertasunak baino ez zuen susmarazten geografia ere haiek bezain ederra izan zitekeenik.

Berregin eta hornitu beharreko espedizio baten berezko zereginez gain, beste arrazoi batzuek berandutu zuten aurkikuntza hori. Lur behereak zeharkatu eta Tigrayko lehen mendi mazeletarantz jo zutenean, bidelapur zibilizatu batzuk atera zitzaizkien bidera, eta *hongo* izeneko zerga bat ordaintzeko exijitu zieten.

Bide horri jarraitzen zioten merkatariek onartutako zerga bat zen *hongo* zelakoa eta horretarako, han beste guztirako bezala, karabanek garraiatutako

objektuen balioa bezain erabakigarria zen elkarrizketetan eta tratuetan erabilitako erretorika.

Abadiatarrek uko egin zioten ordaintzeari. Batzuei ordainduz gero besteei ere ordaindu beharko zietela pentsatu zuten. Esan zuten ez zirela merkatariak, ez zutela saltzekorik, baina bidelapurrek ez zieten sinetsi. Ez zioten zentzurik aurkitzen: ez baziren ez bertako ez merkatari, zer ziren, zertan ari ziren han, zeren bila.

Abadia anaiek gertuko zelaigune batean kanpatu zuten, ondorengo elkarrizketetan konbentzituko zituztelakoan. Azkenean lortu zuten, baina geldialdi ia erritualtzat jo zutena –bi eguneko hizketaldi dibertigarri batzuk soilik–, zorigaiztoko hastapena bihurtu zen, bi hilabete eman baitzituzten urmael zikin batetik edaten eta hienaz inguratuta, eta gainera bideko albiste beldurgarri batek jarri zion azken ukitua. Haien aurretik zihoazen sei misiolari laurdendu omen baitzituzten Tigrayko printzeak, Dedjadj Oubiék, hala aginduta. Adwan gertatu berria zen gertakari horrek martxari ekiteko beldurrez utzi zituen, eta arrazoiz gainera, hurrengo herria baitzen Abadiatarren ibilbidean.

Egun gutxi batzuetara, altuera irabazi eta Adwako hirurehun etxeen inguruko gotorlekuak ikusi zituztenean, Abadia anaiek hiru ideiatan oinarritzen zituzten beren itxaropenak, nolabait esatearren. Lehenik eta behin, espero zuten Oubié printzearen gogo-aldartea aldatuko zela; halaber, sakrifikatutako misiolariak doktrina protestanteak zirenez, beharbada Ama Birjinan ez sinestearen laztasunari zor ziotela beren patua, eta beraiek urrun zeudela horretatik; eta, azkenik, nola ez, konfiantza zuten erretorikan, opari eta hitzaldien antzerkian.

Ziurrenik, hiru inguruabar horiei esker igaro ahal izan zen espedizioa Adwatik ezbeharririk gabe, baina, bat bereziki nabarmentzekotan, Abadia anaien biografoek hirugarrena nabarmentzea zuten gustuko, hau da, Oubié printzeak harrera egin zienean anaia gazteenak egindako aurkezpen ele-
ederra:

«Gizon zurbila –esan zuen Arnautek– nire anaia da. Aireak, urak eta izarrak aztertzen ditu; ni neu, bestalde, zuen mendietako airea

arnastera, zuen iturrietako ura edatera eta zuen artean lagunak
bilatzera natorkizue».

Hitz eder horiekin begiko izango zituen noski: horren froga da Sapeto lazaristari bertan kokatzeko baimena eman zitzaiola, ge'ez hizkuntza ikas zezan Yosuf izenarekin herrialdean gehiago barneratu aurretik, eta espedizioari gerlari eskolta bat esleitu zitzaiola, Tigrayko printzeak berak bidalia.

Mendian akazia eta stapelia artean irekitzen zen bidexka bati jarraituz, Abadiatarren karabana maiatzaren 15ean iritsi zen Aksumen ingurumarietara, ibilaldi egun bakar baten ondoren. Goizean goiz, bi anaiek bi ordu behar izan zituzten zutik geratzen zen Aksumeko obelisko bakarraren inguruko granitozko aurriak –Itun Kutxa eta Sabako erreginarene etxea hartu zituen iragan urrun baten azken arrastoak– alderik alde ibiltzeko.

Hegoalderantz bidean jarraitu zuten ondoren, Tekezé ibairantz eta Ras Dashen mendigune handirantz. Etiopiako mapa bat egiteko asmotan zebilen geografo orori bezala, eta 4.600 metro garai izanik, mendia Abadiari intsinuatu zitzaion Amharako erresumaren bidean hura saihestu zuenean.

Abadia anaiak Abisiniaren bihotzean zeuden jada. Herrixkak igarotzean, ikusten zituzten agure kontseiluak, baobab zuhaitzen gerizpean beren gauzei buruz eztabaidatzen; milaka lagun hiriko ateetan egiten ziren merkatu alaietara joaten; kristau fededunak mezetan dantzatzen; musulmanak alkiblairen norabide erlijioso-geografikoaren inguruan hausnartzen; eta ikusten zituzten kontaezinitsu, herren, monje, esklabo, besomotz, igarle, gerlari, eunuko eta legenartsu, edonoiz eta edonon haien inguruan jendetza ikaragarria bildu baitzitekeen, liluragarria batzuetan, beldurgarria bestetan, haiei txaloka, oihuka, eta haiek ukitu nahian. Haiei itzuri egin nahian, Abadia anaiek muselinen, flanelen eta beste oihal eder batzuen zatiak,

metroak edo biribilki osoak uzten zituzten han-hemen, egundoko hitzaldien artean, presaz ikasitako hizkuntza batzuetan.

Horrela zuten egina harainoko bidea, opari preziatu horiek emanez, eta berdin jarraitu beharko zuten Gondarrera iristeko. Haien bidaia-oharren arabera, erreserba handiak zituzten oraindik. Gameluek ehun kiloko fardeletan banatuta zeramaten ekipaje osoaren inbentario bitxi bat egin baitzuen Abadiak, eta hor ikus daiteke zama bakoitzak lau oihal txirrika handi zituela, baita beste objektu batzuk ere, beharrik izanez gero haien ordezeko izan zitezkeenak. Besteak beste, fardel bat ausaz hartuko bagenu, honako hauek aurkituko genituzke, adibide gisa: zeta urdinezko kaftan bat, 2 turbante Mochako, 7 alkandora Frantziako, 3 galtzontzillo, galtza turko bat, belus zuriko galtza bat, printze hautsen kutxatxo bat, Saturnoko estraktua, morfina, ukendu merkuriarra, Luis XIV.aren estiloko pistola bat bere zorro eta munizioarekin, Locatelli lanparetarako metxa pakete bat, iparrorratz bat, bost okular, aizto ingeles bat eta Bruceren biografia bat.

Ziurrenik azken ondasun hori izango zen, Headek idatzitako *Life of Bruce* hura, Abadiak sakrifizio gisa emango zukeen azkena. Harentzat, oheburuko liburu bat baino gehiago zen. Oso kuttuna zuen, ohartuta baitzegoen alderdi batzuetan bat zetozeela bere bizitza eta Brucerena. Biak ziren gorpuzkera handikoak, Britainia Handian jaioak, familia aberatsen lehenseme gisa aitaren aginduz zuzenbidea ikasiak, eta bi-biek sentitu zuten bidaiatzeko deia, Niloren iturriak bilatzekoa, Abisinian ere.

Abadiak ez zuen susmatzen kasualitateen zerrenda oraindik gehiago luzatuko zela, eta bizpahiru antzekotasun handiago izango zituela amaieran. Alegia, ez zuen imajinatzen hamaika urte beharko zituela Abisinian, Brucek bezala; hark bezala porrot egingo zuela, gutxik sinetsitako Niloren iturri batzuk aurkituz, eta, arantza oraindik barnean, gaztelu batera joango zela ondoren, teleskopio handi baten pean izarrei begiratzera. Esan daiteke, ordea, guztia zegoela liburu horretan idatzia. Zerbaitegatik zihoan ekipajea iparrorratzarekin batera.

Bien bitartean, maiatzaren 28an Gondarren sartu zen Abadia, eskoziar esploratzailearen ibilbide bera eginik eta, are gehiago, egun kopuru berean.

Gondar Abisiniako hiririk garrantzitsuena zen, Amhara Erresumaren hiriburua eta, gutxi lehenago arte, baita Negus Nagasten inperioarena ere. Eliza eta jauregi ugari zeuden, eta biztanle gehienak urregileak ziren, edo ehunka urteko kodexak kopiatzen ziharduten monje kaligrafoak, edo jakintsu nostalgiko batzuk, hiriaren gainbehera deitoratzea atsegin zutenak, negus berri batekin inperioa bere errautsetatik birsortzea itxaroten zuten bitartean, susmorik hartu gabe hain justu Gondarrera iritsiko zen hurrengo negusa izango zela, Teodoro, hiriari su eman eta benetan errauts bihurtuko zuena.

Malenkonia giro batek abailtzen zuen Gondar misteriotsua. Hiriko jauregietako batean, Saglu Deughel erregea bizi zen, bere familiarekin preso. Giro garratz hartan, noble guztien artean abaildu eta malenkoniatsuena ezagutu zuten Abadiatarrek: Lik Atskou.

Epaile zahar hura guztiek beneratzen zuten, eta laster baita Abadiatarrek ere. Abisinia zaharraren espiritua eta ohore kodeak goraipatu ondoren –Joanes bereterrarena eta europarrak hainbeste liluratu zituzten Erdi Aroko beste kondaira batzuen–, egun gainbeheran zegoela ohartarazi zien. Azaldu zien Ras Ali deitzen zela herrialdeko gizon indartsu berria, mahomatar jeneral edo Ras gazte bat, erregea bere etxean giltzapetu zuena. Esan zien Gondarren kokatu edo Amharako lurretan bidaiatu nahi bazuten hura ikustera joan behar zutela, eta hara lagundu zien.

Ras Aliren baimena lortuta, Abadia anaiak Tana aintziraren inguruak miatzeko prestalanetan hasi ziren. Ibilbidearen egunkarian, sei hitzeko esaldi bat sarri errepikatuko zen aurrerantzean. Ez zuen axola non zeuden. Hau zen esaldia, beti berbera: “Toki hau lehoiz josita dago”.

Egunkariak ez du xehetasun askorik ematen, baina kontua da lehoiak ez zirela haien kezka nagusia, inondik inora. Arazo larriagoa zen Domingo euskaldunari nabaritzen zitzaion gogo falta gero eta handiagoa: urruneko herrialde batean, egokitu gabe, eta, bera ere morroi izanik, hamabost mendeko zarpailtsu atzetik ekartzera behartuta, haiekin batere ez moldatu arren.

Okerrena, halere, gero iritsi zen, eskualdeko behaketa geodesiko bat, eta gero beste bat, beste bat eta beste bat entseatu eta guztietan erratu zirenean. Abadiak ez zuen guztiz ulertzen zergatik, baina bere neurketak egiteko erabiltzen zituen orratz imanduek lurrerantz egiten zuten beti. Lehen harridura unearen ondoren, ordea, konturatu zen aurrera eginez gero bere esplorazio geografikoak ez zuela sinesmen zientifikorik izango.

Ongi jakinik milaka kilometro zituela aurretik eta denbora luzea beharko zuela horiek guztiak egiteko, Parisera tresna berrien bila zihoala esan zion Abadiak bere anaiari. Horrela esanda, ideia apur bat burugabea dirudi, baina zirt edo zart jakinarazi zion, iritzia aldatzeko biderik eman gabe. Eta arrazoa zuen, Abisiniako azalak sortzen baitzuen arazoa, eta hura zena zen, ez zen osaeraz aldatuko ere:

«Hareharrizko gainazal pitzatu baten azpian –idatzi zuen Abadiak– zoruak masa harritsuak ditu aspaldiko sumendi baten jardueragatik, eta, hedatu direnez, ikaragarritzko eremu mineralak sortu dituzte, halako moldez non etengabe lurrerantz erakartzen baitzituzten nire orratz geodesikoak».

Europara bidaiatzeko eta aparatuak eskuratzeko, Abadiak ia bi urte eman behar izan zituen joan-etorri eta esperimentu garestitan. Ordain bakarra izan zuen halako denbora galtzeak: itzuli zenean egin zizkioten omenaldi beharbada azkarregiak. Bi morroi etiopiarrez lagunduta, Domingo jada etxera joana baitzen, Abadiak hainbat areto eta foro zientifiko ibili zituen 1839an, eta denboraldiko erakargarri handienetakoa bihurtu zen Parisen, Londresen eta Erroman.

Azken hiri horretan ohartu zen guztiz zenbaterainoko itzaropena sortu zuen bere esplorazio proiektuak. Joanes bereterraren Erdi Aroko kondaira hedatu zenetik, aita santu batek baino gehiagok izandako amets errepikaria zen Abisiniako kristau-herriarekin bat egitea, agian hura bere egitea. Antza denez, azken aita santuak ere bazuen amets hori. Horren jakitun, Franzoni kardinala bera, Propaganda Fide kongregazioaren prefektua, Abadiarekin bildu zen lur horien nondik-norakoak ezagutzeko eta berriro ere misioak bidaltzeko ahaleginetan hastea bideragarria zen aztertzeko. Abadiak

kardinalaren informazio eskaerari erantzun zion eta, horrekin konformatu gabe, aita santuaren amets neomediebala suspertu zuen.

Gregorio XVI.a aita santua gizon zahar eta gaixotua zen. Ordurako ez zuen inolako interesik estatu kontuetan, bai ordea, eta handia gainera, Afrikako eta Ekialdeko geografia magikoetan. Horrela soilik uler daiteke zergatik hunkitu zuen gure esploratzaile gaztearekin egindako bilerak hainbeste, beste bisita oso gutxik bezala. Berehala, Gregorio XVI.ak bere faboritoak saritzeko sortua zuen San Gregorio Handiaren ordenako zaldun izendatu zituen Abadia eta haren anaia Arnaut, Antonek ordezkatua. Hala, Erroma utzi zuenean, berekin zeramatzan bi domina –bi izar zortzi puntadun eta *Pro Deo et Principe* leloa atzealde urdin baten gainean landuta– eta gehiegizko erantzukizun bat onartzen ari zelako sentipena. Handik gutxira, sentimendu hori areagotuko zitzaion Parisko Geografia Elkartearen Zilarrezko Domina eman ziotenean bidaiaren lehen komunikazio ofizialaren harira. Baina Abadiak, gutxienez orduko hartan, ez zien inoiz ihes egin, ez erantzukizunari, ez eta ospe izpi bakar bati ere.

Batzuetan harrokeriagatik, bestetan tresna-hornidurak lortu behar zituelako, ohore guztiak onartu zituen eta ondoren soilik, giroa alde zuenean, jo zuen Marseillarrantz, Alexandriarako itsasontzian igotzera. Aldeko giro horretan zerikusi handia izan zuten Breguet asmatzaileak, Falbe kapitainak, Joinville printzeak, eta beren sestante, hipsometro eta teodolitoak maileguz eman zizkioten guztiek.

Itsas bidaiaren lehen egunetan haizea ere aldeko izan zuen, ez luzaroan ordea.

Abadiaren zoria aldatu zen. Urte eta erdi lehenago amharen lurren osaera geologikoaz ohartu eta Europara itzuli zenetik, ongi joan zitzaion guztia. Baina Afrikako lurak zapaldu orduko, gauzak kontra jarri zitzaizkion. Kairon jada, bere bi morroietako bat tifusez gaixotu zen, eta, morroien leialtasuna leialtasunez ordaintzen zela iritzirik, hura sendatu arte itxarotea

erabaki zuen. Bere printzipio nobleak bi hilabeteko atzerapena eragin zion parada horretan.

Abadiaz gain, bi morroik eta Fries izeneko akuarelista batek osatzen zuten orain taldea eta, taldekideen espiritu solidarioari esker, indartuta jarri zen berriz martxan. Ez dirudi zorteak printzipioz ulertzen zuenik, ordea, Suezen beste morroia gaixotu baitzen, Mohammed-Ali, bularreko angina batez.

Berriro ere printzipio bera. Hura sendatu arte zain zireno, hiriko hainbat plano altxatzen aritu zen Abadia; Fries, aldiz, Niloren iturrien esplorazioa irudiztatzeko asmoz batu zen espediziora, eta arabiar eszenak margotzen eman zuen bere denbora.

Konturatzerako, akuarelista ere kutsatu zuen espedizioaren gain eroria zen adur txarrak. Jiddara iritsi zirenean, halako erakarpen bat sentitu zuen arabismoarengana eta islamismoarengana eta, Abadiaren aholkuaren aurka, erromesen artean nahastu zen, Meka hurbil baina irisgaitzera heltzeko ahaleginean. Hura agurtu ondoren, Abisiniarako bidean jarraitu zuten Abadiak eta bi morroiek. Etapa batean, tristuraz, Friesen heriotzaren berri jaso zuten, baina ez zuen esaten Mekara iristeko desioa betetzea lortu al zuen.

Massawan bere anaiarekin elkartu zen Abadia, han zain baitzuen Arnaut, eskolta jendetsu batekin. Tigrayrako bidean, Abadiak familiaren berri eman zion, Gregorio XV.ak berarentzat emandako domina entregatu zion, eta zekartzan aparatu berriak erakutsi zizkion.

Arnautek, bere aldetik, kontatu zion Lik Atskuo epaile beneragarriarekin harremana estutu zuela, Gojjam erresuman kokatu zela, eta hango agintariei laguntzeko konpromisoa hartu zuela. Abadia ez zen ohartu zer-nolako inplikazioa zegoen konpromiso horren atzean, Adwara iritsi eta, Tigrayko printzesa bertan zelarik, Oubiéren geletan sartu ziren arte, ohiko solasaldiak trukatzeko.

Gutxien espero zutenean, printzeak Arnauten bi morroi deitarazi zituen itauntzeko. Aurretik jada, beren ugazabaren kontra deklaritzen hasi ziren, eta Gojjamen aurkako erresumaren agintari nagusietakoa izatea leporatu zioten. Guztia prestatuta zegoela zirudien, baina Oubié printzeak hitz

horiek entzun arte itxaron zuen sutan jartzeko eta bere aita Hayloren oroimenez atzerritarren heriotza eskatzeko.

Hasiera batean beldur zen Abadia, anaia ez ote zen tiroka aterako aurrera, tunikaren tolesen artean pistolaren kirtena agertzen zitzaiola ikusirik. Baina Arnautek bere buruari eutsi zion, eta, ikusirik heriotza eskaera behin eta berriz errepikatzen zela, baina hiltzeko agindurik gabe, jarrera estoiko bera hartzeko ados jarri ziren bi anaiak.

Beste morroi batzuei galdegin eta Arnauten botere itzelaz jabetu ahala gero eta ikaratuagoa, azkenean Oubié krudelak eutsi behar izan zion bere buruari eta, bere mehatxuak esku-oinak moztera leundu eta gero, bi anaiak onik eta aske utzi.

Abadiak lasai hartu zuen arnasa. Itxuraz, atzean geratzen zen Kairotik etapaz etapa segika zuen zoritxarra. Lasaitasuna berriro ere nagusi, bi anaiek beren planak birplanteatu eta aldi baterako banantzea erabaki zuten, esplorazio geografikoak ez izateko konnotazio politikorik edo, Tigrayn gertatu bezala, ondoriozko mehatxurik. Hori horrela, 1840ko maiatzaren 19an, Shoako Sultanerriaren mugak bustitzen zituen ibaia elkarrekin gurutzatu, eta zeinek bere bidea hartu zuen.

Ibilbidearen egunkariari erreparatuz gero, ohartzen gara hurrengo asteetan Amharako hainbat eskualde miatu zituela Abadiak, 300 kilometroko erradio batean. Imakullura iritsi eta gero ikus daiteke, uztailleko lehen astean, bira berri eta harrigarri bat haren ibilbidean. Izan ere, orduan agertu zitzaion berriro ere zorigaizto ia ahanzia, gupidarik gabe. Ehiza egun batean gertatu zen, antza. Karabinako bala printza bat begietara joan zitzaion, eta zauriaren ondoriozko oftalmiak ikusmenik gabe utzi zuen.

Urte batzuk geroago, bere liburutetan, gertakari hura ezbehar desatsegin bat izan zela esango zuen Abadiak. Aurretiaz izandako gertakari negargarriak kontuan hartuta, ez zirudien hala zenik, baina ondoren etorriko zirenak hartuz gero kontuan, ezin zitekeen halakorik izan.

Ehunka gizonez osatutako talde bat, Abisinian barrena esploratzaileitsu bati segika, han nonbait galduta europar sendagile bat aurkitzeko ideia zentzugabea tematuta. Hori zen espedizioaren egoera patetikoa Abadiari bururatu zitzaionean agian hobe izango zela, sendagilea bilatzekotan,

medikuren bat izan zezakeen tokiren batean bilatzea, zorteak bat zerbitzatzeko zain geratu gabe.

Adenen berriki kokatutako britainiar kolonia salbazio gisa agertu zitzaion orduan. Massawara jo zuen lehenbizi, eta Zeilako portura ondoren. Han ziotenez, ikusmen kontuetarako toki penagarria zen Aden, Hayi Sharmarkay printzeari gertatutakoa zela medio (izen horrek “gaizki ikusten ez duena” esan nahi du). Izan ere, sendalariren bati bere begi zoragarrietako baten arazo txikiren bat kontsultatzeko joan omen zen Adenera, eta begi horretatik itsu eta bestea erdi galduta itzuli zen. Hala ere, Abadiak golkoa gurutzatu eta, egun batzuen ondoren, atzean utzi zuen kolonia, beste norabait joateko gomendioarekin. Bisitak ez zion kalte handiagorik ekarri, eta ez zen erraza, haren egoera erabat tamalgarria baitzen.

Zalantzarik gabe, 1840ko eta 41aren zati bateko garai hura bere bizitzako garrantziena izan zen. Ikusmenik gabe, ez zuen ezer miatzeko balio, baina ez zuen bere burua etxera itzultzeko gai ikusten, alde aurretik jaso zituen ohoreen merezidun bihurtu ezean. Hori baino lehen, nahiago zuen bosgarren aldiz zeharkatzea Itsaso Gorria eta Arabiako basamortua eta Kairoko sendagileren batekin sendatzea, ondoren itzuli eta berriz hasteko.

Horixe egin zuen, zela pazientzia seinale, zela harrotasun seinale, edo biak. Epopeia ilun eta intimo horri aurre egiteko erabili zituen hilabeteetan, ez zuen bere ibilbide egunkarian oharririk idatzi ia. Horretarako gogoia, datuak eta ikusmena falta zituen.

Itzulitakoan, lur jota eta oraindik itsu agertu zen Abadia. Haren oftalmiak denbora eta atsedena behar zuen sendatzeko. Adengo kolonia lagunaren babesean lortuko zuelakoan, hara itzuli zen, Zeilan esaten zena gogoratu gabe. Laster ohartuko zen, ordea, Itsaso Gorriaren gaineko begiratoki estrategiko hartan, Indiarako igarobidea zelatzeko talaia hartan, zeinari zerbaitegatik esaten baitzitzaion “Yemengo begi”, Britainiar Inperioaren paranoia oftalmologikoa zela nagusi.

Erabat lur jota zegoela, Adengo gobernadore Heines kapitainak berari buruz zer esan zuen jakinarazi zioten Abadiari: ez zituela itsu plantak egiten soilik, baizik eta, ikusmen bikaina izanik, gure gizona frantses espioia zela nonbait. Akusazio bortitz eta laidogarri hura Heines kapitainak agindutako

jazarpen errukigabe baten hasiera izan zen, eta garai hartako gertaera kolonial sekretu eta lotsagarrienetakoa bihurtu zen. Bere bizitzagatik beldur, Abadiak laguntza eskaera bat bidali zion bere anaia Arnauti, eta ahal bezala ezkutatu zen, azaroaren 21ean bere morroiek salbu jarri zuten arte, Afrikako portu ikaragarrienetako batera zihoan gabarra batean. Handik urte batzuetara, honela gogoratuko zuen:

«Berberan bilatu behar izan nuen babeslekua, nahiago bainuen anaiari barbaro artean itxarotea, ingeles agintari oldarkorren artean baino».

Lasaitasunak, ordea, oso gutxi iraungo zuen. Adengo gobernadore asegaitzak golkoaren bestaldera hedatu nahi zuen bere kolonia, agente indigenak zituen inguruan, eta, Abadiaren geralekuaren berri izan zuenean, han ere hura jazartzeko mobilizatu zituen. Abadiak ez zuen inoiz ahaztu egun haietan bere babesgabezian bizitako izu-ikara, eta ez zion inoiz utzi bere kideekin hartaz hitz egiteari.

Richard Burton esploratzaileak Afrika ekialdeari buruzko bere liburuan jaso zuen konfidentzia hori:

«Itzuli nintzenean, zera jakinarazi zidan Anton Abadiak, Abisiniako bidaiari ezagunak: bisitatu zituen toki guztien artetik, bere bizitzak ez zuela beste inon izan Berberan bezalako arriskurik».

Baina, aipamen horretan, arriskua nondik zetorren isildu zuen Richard Burton bidaiari xelebre eta ultrakolonialistak. Kontua da Abadia egoera guztiz tamalgarrian zegoela eta, horrenbestez, hura ikusitakoan Afrikako abenturari amaiera emateko eta etxera itzultzeko proposamena egin ziola Arnautek. Abadiak ezezko biribila eman zion, honako hau esanez:

«Nik, gutxienez, amaierara arte jarraitzeko asmoa dut,itsu, bakarrik eta makila huts batez lagunduta bada ere».

Arnauten konpainiak berehala hobetu zuen Abadiaren aldartea. Hala, ikusmenez eskas ibili arren, inoiz miatu gabeko ibilbide bat zirriboratu eta

prestatu zuen Abisiniaren erdialdera joateko, Harar hiri debekatuan zehar.

Asmo horrekin, komaly buruzagi baten zerbitzuak eskuratu zituzten, karabanaren bidea zundatu zezan, aurrea hartzeko plangintza bati jarraituz. Hamar urte geroago, *Mountains of the Moon* (Ilargiaren mendiak) liburuan onartu bezala, Richard Burtonek ibilbide horixe jarriko zuen praktikan:

«Anton eta Arnaut Abadiak arrakastaz eramane zuten aurrera plan hori Abisinian eta alboko herrialdeetan bidaiatzen ari zirenean».

Egia esan, aukera horretan porrot egin zuen Abadia anaien planak, zailtasun gehigarri bat aurkitu baitzuten, eta Burtonek ongi zekien zein zen, nahiz eta Ingalaterrako iritzi publikoari ezkutatu: Heines kapitaina.

Adengo gobernatzaileak agindutako jazarpen obsesiboak ez zuen ez atsedetik, ez lurralde mugarik. Ibilbidearen berri jaso zuenean, komaly buruzagiak lagundu ezingo zituela esan zien Abadiatarrei. Azaldu zenez, karabana guztietan Adenetik zetorren mezu bat zebilen, *abban* eta gidari guztientzat opariz hornitua, eta sari zoragarri bat hitzematen zuen Abadiatarrak akabatzen zituztenentzat, Arnauten buruaren truke 500 libera esterlina eskaintzeraino.

Azken baliabide gisa, komalyak esan zien informazioaren gezurtapen bat eskatzeko Adeni edo, gutxienez, horrelako zerbait adierazten zuen gutun bat. Zur eta lur, Abadiatarrek halaxe egin zuten, ezin zutelako sinetsi entzundakoa, baina ikusi zutenenez, izuturik eta sinetsi ezinik, egunak joan eta egunak etorri gutuna iristen ez zela, erabaki zuten *mehari* batzuk prezio bikoitzean erostea eta, Harareko ibilbideari uko eginik, bide lasterrenetik ihes egitea Abisiniarantz.

Abiatu eta biharamunean Zeilara iritsi ziren, hurrengo egunean Meshanera, eta aste gutxi batzuetan Heines kapitainaren irismentik kanpo jarri ziren. Amesgaiztoa amaitua zen, behin betiko.

Harrezkero bidaiaren ederrena hasiko zen Abadiarentzat, baina betirako galdetuko zuen ordura arte bizitako lazturaren inguruan, hura ulertu nahian. Abadiaren gutunetan ikus daiteke handik urte batzuetara ingeles dignatario gailen batzuekin izan zituela tratuak eta gutun trukeak: besteak beste, Lord

Palmerston lehen ministro eta estatugizon handiarekin. Baina ez da agertzen inoiz gertatutakoaren azalpen edo desenkusarik jaso zuenik.

Bizi artean, kolonietako gobernadore zoro baten biktima zoritxarrekoa izan zela pentsatzera etsi behar izan zuen Abadiak. Arnaut bezala, uste horretan hil zen, Historia egiten duten pertsona batzuek horregatik guztiagatik zeukaten kontzientzia txarraren ezjakin.

Jakintza arlo horren prozedura baita gertakari batzuetan parte hartu duten gizonak hil arte itxarotea zerbait aitortzeko. Kasu honetan, Abadia desagertu arte itxaron behar izan zen, Ingalaterran jakitera eman zedin, M. Ward erredaktoreak *Daily Mail* egunkarian sinatutako zutabe batean, egia deserosoa: nork eman zuen Abadia anaiak hiltzeraino jazartzeko agindua eta, hain zuzen, Foreign Officeko bulegotik bidali zuen Lord Palmerston berak –orduko hartan merkataritzako ministroa oraindik–.

1841. urte amaieratik, eta bi urtez, bere esplorazioaren norabidea zehazten aritu zen Abadia, eta Afrikan egondako azken bosturtekoan zehatz-mehatz aztertuko zuen lurraldearen mugak finkatzen, hura kartografiatu eta Nilo Zuriaren iturrien aurkikuntzarekin bere errubrika jartzeko. Mende eta erdi ondoren, marra txiki bat besterik ez da geratzen hortaz guztiaz. Esplorazioaren historiaren mapetan –Espasa Calpe bildumak Afrikari eskainitako artikuluan, adibidez– hiru zentimetro inguru ditu, bere izena eta data darama, eta berdez marrazten da, Itsaso Gorria eta mapako puntu izengabe bat lotuz, non ondorengo beste esploratzaile baten bidearekin gurutzatzen baita.

Marraren trazadura hermetikoa gaindituz, ibilbidearen egunkariak aukera ematen digu une oro jakiteko zer gertatu zen lerro horren atzean. Hori horrela, 1841eko urriaren 4an, adibidez, kobazulo baten barruan aurkituko genuke Abadia, Agudan, itsu-itsuan idazten surik ez dutela eta gau osoa daramatela zutik. Aurrera joan hala jarraituko bagenio, azaroaren 20an Tana aintziran nabigatzen kokatuko genuke, laino trinko batean murgilduta eta, lainoaren ondoriozko ilusio optikoa tartean, uharte fantasmagorikoz inguratuta zegoela sinetsita. Aurrerago, 1842ko urtarrilaren 16an, guztiz ahiturik topatuko genuke, bere ibilaldi luzeena egin berri baitzuen: hamalau orduz ibili, eta 125 aldiz zeharkatu zuen Aghissa ibaia.

Azkenean, martxoko bigarren astean, etapa gogoangarri bat egiten ikusiko genuke, Nilo Urdinaren hasierako isurbidera iritsi baitzen. Amaitzean, honako hau idatzi zuen:

«Larunbata, hilak 11. Gaur Abbay ibaia zeharkatu dugu (Nilo Urdina), Bahir Dar-etik. Hemen ez da ez hipopotamorik ez krokodilorik, apur bat gorago ur jauzi dei zitezkeen ur laster batzuk daudelako (Tis Issat ur jauziak). Txalupak ezin izan dira igaro eta ni behintzat ederki nekatu naiz igerian gurutzatzean. Tira, Abisinian ikusi dudana ur masarik ederrena da hau».

Baliteke Abadia apur bat errepikakorra iruditzea superlatiboen erabileran. Kontua da itsu egon ondoren gero eta zirrargarriagoa iruditzen zitzaiola bere bidaia orain. Hurrengo hilabeteetan, Abisinia ia miatugabea atzean utzi eta hegoaldean sartu zenean, inoiz halako izan ez ziren galla tribuen lurralde basatietan sartzeko, berriro larritu zen haren kontakizunaren tonua. Jada ez zegoen tokirik paisaiaren gainean gogoeta askorik egiteko. Galla jendeen ohiturei buruzko informazioa lortzea eta haietara egokitzea zen bere kezka handiena. Horren baitakoa izango baitzen, hein handi batean, bere bidaiaren arrakasta.

Gojjameko Kristau Erresumak gomendio gutun bat eman zion Arnauten bitartez, Inaryako erregeak harrera egin ziezaion, baina horrek ez zion ezer bermatzen, errege hura despota bat zelako, beste galla errege guztiak bezala eta, haien isolamenduan, basakeriaz gobernatzen zutelako. Abadiak ez zekien zer jarrera hartuko zuten galla haiek lehen aldiz gizon zuri bat ikustean eta, arazo hori arindu nahian, bere jokabidea birkodifikatu zuen.

Aurrerakoan, erlojuak, hipsometroak eta bere tramankulu guztiak ezkutatzeaz gain, Abadiak urratsez soilik neurtuko zituen distantziak, bakarrik zegoenean soilik idatziko zuen, eta ez zituen inola ere eskuak atzean gordeko, tribu batzuen ustez ustelak eta gaizkileak agerian uzten zituelako keinu horrek.

Abadiak ez zuen xehetasunik utzi zaindu gabe. Gudruen lurretan sartu aurreko egunean, prest zuen guztia. Alde batera utzi gabe latitude haietan

bidaia guztien ornamentu ziren gailu xeble horiek, nolabait dotoreki sartzeko asmoa zuen: gamelu baten gainean eta bere taldearen buruan. Berarekin legenartsu bat zihoan; Abadiak aspaldi hartua zuen kaletik, eta alkandora bat oparitu eta bere idazkari pertsonal izendatu zuen. Abadiaren asmoetan ez zen sartzen, ordea, azkenean oker bat medio gertatu zena; izan ere, ugazabak lotarako arropa jarri ohi zuen arroka gainean utzi zuen idazkari nabarmenak bere alkandora aireztatzen eta, hala, egunsentian, dendatik salto egin eta bakarrik sartu zen Abadia gudruen herrialdean, igerian, erdi biluzik eta, bere estualdi hartan, garrasika han usteltzera kondematuta zegoela, sekula ere ez etxera itzuli ezinean, legenarra harrapatu baitzuen.

Abadiak ikusmin bizia aurkitu zuen galla tribuen herrialdean zehar egindako bidaian. Etapa batzuk Basotik ateratzen zen urteroko merkatarikarabanarekin batera egin zituen; beste batzuk bakarrik, bere kabuz eta arriskuz.

Nolanahi ere, batzuetan zein besteetan, lehen gizon zuria ikustearen algarak nahikoa moteldu zion martxa: egun jakin batean, bidea hamabost aldiz eragotzi ziotela zenbatu ahal izan zuen, batean bi orduz ere. Handik hara, Abadiak gauez egingo zituen tribuko buruzagiekin elkarrizketak, egunez herri osoa inguruan zuenean sortzen zen zalaparta jasanezina saihestu nahian. Baina gaueko solasaldiek bazuten arazo bat: goizera arte luzatzen zirela baobab zuhaitzen hegalean eta, hortaz, Abadiak ez zuela atsedean hartzeko astirik ia.

Oso adierazgarria da zer idatzi zuen bere egunkarian bidaia egun gutxi batzuen ondoren:

«Maiatzak 29. Egun hauetan ezinezkoa zait zer distantzia ibiltzen dugun kalkulatzea, hainbeste ari naute gogaitzen».

Nola Abisinian gerlari bihurtu zen Arnaut militarra, horrelaxe bihurtu zen Abadia, European jakintsu zena, *mamhir*; halako jakintsu alderrai bat, zeinari orotariko galderak egiten baitzizkion jendeak. Bereziki, etorkizuna iragartzeko eskatzen zioten, eta, hara non, horretarako oso dohain onak zituen.

Bere bizibide berriarekin bat etorritz, Abadia ez zen izan bidaiari jakadun, bota altudun eta txapel kolonialduna, eta ez zuen eraman interpreterik, mertzenariorik, kartutxo uhalik, balarik, pistolarik eta, ezbeharra izan zuenetik, are gutxiago karabinarik. Abadiak ez zuen tankerarik, ez itxuran, ez bidaiatzeko moduan, abentura kontakizunetan agertuko ziren esploratzaileekin.

Gure *mamhirra* oinutsik zebilen, une garrantzitsuetan soilik janzten zituen-eta sandaliak. Abisiniako turbantea eta toga janzten zituen, edo zeta urdinezko kaftan bat, bularrean gorritz brodatutako gurutze txiki bat zeukana, eta argi zuzi bat eramaten zuen piztiez defendatzeko. Esploratzaileak miresten dituzten irakurleen desengainurako, badirudi nahikoa zela lehoi gosetiena ere uxatzeko.

Abadia *mamhir* zoragarria zen, dudarik gabe, baina *mamhir* zuria. Guztiak joaten ziren hura ikustera, haren bedeinkapena eskatzera, eta errege guztiek galdetzen zioten etorkizunaren inguruan, guztiek bat izan ezik: Abba Jifarrek. Harrera egin zionean eta itxura guztien kontra, hark iraganari buruz galdetu zion, bere mendeko baten jatorriari buruz.

Izan ere, mendeko horrek herentzia bitxia jarauntsi zuen bere familiarengandik: ospatzen zituen datak ez zetozen bat musulmanen jaiekin, koptoenekin edo sinesmen paganoko ezein erlijioarekin. Bete-beteko enigma hori aztertzeke, haren egutegia berreraiki zuen Abadiak eta hala ondorioztatu zuen, harrituenik bera, kristau katoliko apostoliko eta erromatarra zela, dudarik gabe.

Gertakari benetan esplikaezina zen, baina onartzeko nahikoa erraza, bere egunkarian azaltzen diren beste batzuen aldean, bidaiaren une asko ilundu zizkioten-eta. Haietako batean, Coxa aintziran egindako espero handiko zeremonia baten berri ematen du: ume bat tatuatzea eta beira-ale deigarrienekin apaintzea, ondoren hura aintzira erdian itotzeko. Beste ohar

batean galla herriaren sexu jokabidea aipatzen du. Azaltzen du neskatilak ez zituztela josten, baizik eta baginaren sarrera txikitzen zietela ebakuntza odoltsu baten bidez. Hartara, ezkontzen zirenean ahalegin ugari egin behar zituzten jaunek horiek irekitzeko; onenean ere, aldakak eta izterrak nabariki kaltetuak zituzten neskatoek amaieran. Hona hemen egunkariko pasadizo oraindik latzago bat:

«Ekainak 13. Djimma gerlari bat herrian sartu da, neskatila bat ikusi eta lurrera bota du. Emakume batzuek esan diote neska birjina zela, baina djimmak erantzun die hain zuzen horixe bilatzen zuela. Ondoren etzanarazi du, piztia bati bezala lepoa moztu, sabela ireki, peritoneoa atera, eta alde egin du. Antza denez, igarle batek esan zion zorte hobea izango zuela aurrez birjina baten peritoneoa eramaten bazion etorkizuna igartzeko».

Bidaiaren pasarte horietan eta beste askotan ikusitako bortizkeriak ez zuen askorik gogortu Abadiaren kontzientzia. Galla tribuen herrialdera iritsi eta gutxira, idatzi zuen ez zela gai sentitzen bertakoen bedeinkapen eskeei jaramonik ez egiteko. Haiei ez zitzaien axola Abadia kristau edo musulman, jentil edo judu zen, eta berarentzat axola galdu zuen apaiz ordenarik ez izateak, inor bedeinkatzeko ordezkaritzarik izateak edo ez. Abadiak bedeinkatzen zituen, eta kito.

Hilabete batzuen ondoren Vatikanora bidalitako gutun batean, Abadiak adierazten zuen galla herriak apaiztzat jo zuela eta, gurasoek hil-hurrean ekartzen zizkieten haurrak ikusirik, halakotzat jardun beharrean ikusi zuela bere burua. Gregorio XV.aren aurrean bere burua zuritzeko, aspaldiko aita santu baten hitzak hartu zituen: *“Non essent Angli, sed angeli forent, si essent christiani”*. Gutun horretan, halaber, galla tribuetara misiolariak bidaltzeko erronka botatzen zion Propaganda Fideri. Orobat zioen oso komenigarria izango zela kaputxino bat izatea misioburu eta ziurtatzen zuen, azkenean, oso ongi hartuak izango zirela, zeren Gudrun etxe eta lurak eskaini baitzizkieten han geratuz gero, eta Inaryan erregeak hitzeman zion berealdiko tenplu bat eraikiko zuela oihanean, bere jendea bedeinkatu, irakatsi, eta berarekin geratzen bazen.

Abadiak soberan bete zuen baldintza horietako lehena. Horren froga dira mende honen hasierako bidaiari eta misiolari batzuen kontakizunak; izan ere, han aurkitutako agure batzuek harro adierazi omen zieten galla tribuetako Abba Diak –hala esaten zioten-eta– bedeinkatu zituela. Baina Abadiak bete ezin izan zuena bertan geratzeko eskaera izan zen, Kaffan, herrialde horietako hegoaldekoenean, zain baitzuen haraino eraman zuen enigma handia.

Inaryatik, alboko erresumatik, eskualde horretan nola sar zitekeen aztertzen ari zenean, Abba Boggibo inaryar erregeak jakinarazi zion hegoalderantz abiatzekoa zela, Kaffako erregearen arrebarekin ezkontzeko, eta Abadiak lagundu beharko ziola, eztei anaia gisa. Abadiak pentsatu zuen beharbada behingoz lagun izan zuela zortea, baina argi dago bere ahaleginari besterik ez ziola zor abagune hori.

Boggibo hamar urte lehenago deklaratu zitzaion Kaffako printzesari, baina haren anaiak ez zuen eman ezkontzeko baimenik. Kongsolatzeko, hamar urte horietan beste hainbeste emazterekin ezkondu zen Boggibo eta, hara non, orain baimena ematen zion Kaffako erregeak, baldin eta Abba Dia hura erakusten bazion, “sorgin zuri” ere deitutakoa. Halako ospea irabazia zuen gure gizonak.

Bietako ezeinek onartu gabe, Boggibok eta Abadiak mesede egin zioten elkarri, eztei segizio eder baten moldean. Haien aurretik, mila gizoneko talde bat joan zen Kaffara opariak eramatera. Ezteiaren ospakizunak zirela-eta bi astez luzatu zen Kaffako egonaldia, eta denbora horretan Bobiako oihana bizkor miatzeko moldatu zen Abadia, han Jainko zehatz bat gurtu behar zuelako aitzakiarekin.

Kontuan hartzen badugu haren ustez Gibe izeneko ibai baten iturburua zegoela baso horretan, beherago Omo izeneko beste batera isurtzen zela, eta azken hori, bere aldetik, gaur egun Nilo Zuri deritzan beste batera, eta kontuan harturik orobat are beherago Nilo Urdinarekin bat egiten zuela

Nilo Zuriak, beherantz jarraitu eta azkenean besterik gabe Nilo deitutako ur korronte bakarra eratu aurretik, ezin esan daiteke bere pelegrinazio objektu idolatrikoa faltsua zenik preseski.

Esplorazio horretan, Gibe ibaiaren bide guztien altitudea eta norabidea aztertu zituen Abadiak, baina ondorengo bidaia baterako utzi zuen haren iturburuaren aurkikuntza formala. Arnautekin egingo zuen bidaia hori, Kenehn promestu bezala, baina, ordurako txango azkarragoa ahalbidetu nahian, lurraldearen erreferentzia topografiko xeheak hartu zituen, bai eta hainbat ohar geodesiko ere, mapetan zuri agertzen zen mundualde hori lehen aldiz kartografiatzeko aukera eman zutenak.

Bere anfitrioiak, Kaffako erregea, ez desengainatzeko, eta bere babeslea, Inaryako errege Abba Boggibo, konpromiso batean ez jartzeko, azken horren gortean “sorgin zuri” goitizena ekarri zioten “magia” saioak errepikatu zituen Abadiak. Bere errepertorioa kobre-bihotzeko kronometro bat eta prestakin karboniko batekin egindako seltz-ur bat erakustea zen. Ez zuen magia berrasmatu, baina lilura handia piztu zuen eta beste bertute bat ere izan zuen: ez zuela, ondorengo esploratzaile ia guztiek bezala, pistola baten funtzionamendua erakusteko trikimailu erraz eta arriskutsura jo beharrik izan.

Ospakizunak amaitu zirenean, eztei segizioa Inaryara itzuli zen, Abadia barne. Abba Boggibok emazte berriarekin zuen maiteminak ez zuen luze iraungo, baina gonbidatuari ziona betirako zen antza.

Halako gogo bizia zuen erregeak Abadiari eusteko, azkenean bahitu ere egin zuela. Galla anfitrioiaren ezaugarri ezin zuzenduzko bat zen hori. Abadiaren gatibualdi adiskidetsuak hilabete eskaseko iraupena izan zuen. Arnautek eman zion amaiera, mezulari baten bidez egoeraren berri jaso eta Boggibori bere herrialdera zihoazen karabana guztiak bidean atzemateko mehatxu egin zionean.

Kristau Abisiniara itzuli zenean, Abadia Quarattan kokatu zen, Afrikan aurkitu zituen toki guztien artean ederrenean, aitortu zuenez. Handik idatzi zuen Erromara. Haren berriek hunkipen sakona eragin zuten Vatikanon. Aita santuak adierazi zuen liluratuta zegoela San Gregorioko zaldun gazte haren testigantza eta gorabeherekin. Berehala jarri ziren martxan galla

misiorako lanak. Massaja izeneko kaputxino bat arduratuko zen, Turinen teologia irakurle zebilena. Aita santuak, zahar eta gaixo jada, joan aurretik harrera egin zion kaputxinoari. Esan zion Abisiniara iritsitakoan Abadia bilatzeko, edonon zegoela ere, eta gutun bat eman zion eskura emateko.

Bere legatu pontifizioetan azkena izango zela eta berriz elkartuko ez zirela susmaturik, idatzi horretan bere esker ona eta hunkipena aitortzen zizkion Gregorio XV.ak gure esploratzaileari. Massaja kaputxinoak Abadia aurkitu zuenean, aita santua hila zen jada eta ondorioz are hunkigarriagoa izan zen gutuna. Denboraren gorabeherak tartean, galdu egin zen amaieran, baina gaur egun haren berri dugu, Massaja kaputxinoak kardinalen purpura eskuratu eta bere oroitzapenetan aipatu zuelako. Aurretik, ordea, Kaffako erregeak bahituta egon behar izan zuen hiru urtez.

1844ko irailean beste momentu garrantzitsu bat izan zen Abadiaren Afrikako bidaian. Egun batean, Gondarren zegoela, kleriko batek lasto txabola batera eramane zuten. Han, elizaren artxiboak gordetzen zituzten. Haien artean testu apokriforen bat egon zitekeelako susmoak zirrara eragin zion, eta bazuen motiborik. Borgesek aurtemein egindako apokrifoen antologian, esaten da liburu horiek irakurtzeak gure garaiko lehen mendeetako mundu magikora eramaten zaituela, noiz eta erlijioa pasioa baitzen, eta ez horrenbeste dogma zerrenda bat. Hala, bada, ez da zaila irudikatzea zer-nolako sentipena biziko zuen Abadiak ikusi zuenean bere inguruan, bere eskura, ehunka testu zituela, birritan apokrifok; izan ere, liburu ezkutuak ziren berez, baina, horrez gain, milurteko eta erdiz galduak egon ziren isolamendu geografikoaren kausaz.

Egun eta momentu hartan, bere esplorazioaren lehen urteetan falta izan zuen zorte guztia etorri zitzaion Abadiari. Zirrara betean, Abadiak tokitxo bat bilatu zuen aurrean sakabanatuta zituen testu baliotsuen artean eta gutun bat idatzi zion Mohl orientalistari gertaera horren berri emateko.

Tawalda Madhin kopistaren eta Arnauten lankidetzaz, espezialitate horretako europar bilduma onenaren aurkikuntza egiaztatu zuen.

Oso bilduma desberdin batez ere arduratu zen Abadia Itsaso Gorriaren eta Abisiniako mugen arteko bidaietan: esklabo istorioei buruzkoaz. Partez argi eta garbi antiesklabista eta partez Aragoren laguntzailea eta laguna izanik, pentsatzekoa da esklabotza abolitzearen aldeko iritzien artean estimatuenetakoa izango zela Abadiarena. Gogoan izan behar da Aragok eman zuela abolizioaren berri, 1848ko apirilaren 27an, behin behineko gobernuaren ministro zelarik.

Baina Abadia, abolizionista baino lehen, ekialdeko salerosketaren ikastun izan zen. Tratularitza horren bideak eta bereak berberak ziren maiz eta, horrela, aukera izan zuen dozenaka abisiniar esklaboren bizitza biografiatzeko. Merkatuko baliotsuenak ziren abisiniar esklaboak, eta errege batek halako bat oparitu zion: Adula izeneko sei urteko ume biziki ederra, paje gisa laguntzen ziona. Garai hartan, Abadiak denbora bat eman zuen esklaboekin hitz egitean biltzen zituen istorioei buruzko oharrak hartzeko. Gerora, Europan egin zituen hitzaldi abolizionistak argituko zituzten ohar horiek, eta ongi asko mereziko zuten beste liburu bat aparte, ekialdeko ipuinen pareko baitira, *Mila gau eta bat gehiago* kontakizunean tokia izateko adina gutxienez.

Orain arte aipatutakoez gain askotariko helburuak izan zituenek, hainbat gai ikasi zituen Abadiak; besteak beste, hizkuntza indigenak, numismatika eta Abisiniako ekaitza. Kontuan hartuta zenbat ur isurtzen zuen ekaitz horrek ibaietara, Niloren iturri zehatzena hori zela esan zitekeen beharbada.

Hala eta guztiz ere, denbora, diru eta ahalegin handiena Etiopiaren triangulazio geodesikoak eskatu zion; hau da, etorkizunean lurralde luze-zabal horren kartografia marrazteko oinarria finkatzeak. Niloren iturriak aurkitzekoa bezain anbiziotsua bihurtuko zen jarduera hori, biek bat egiten baitzuten.

Abadiak ez zuen Nilo Zuriaren iturburua adierazi nahi soilik. Horrez gain, korridore aparta egin nahi zion, bidea adierazi, zehatz-mehatz taxutu bederatziehun kilometro luze eta hirurehun kilometro zabal zen lasterbide

horren geografia, zeina, Massawako kostaldetik hasita eta Bobiako basoetaraino, bere garaiko ekintza zientifiko gogoangarrienaren errubrika izango baitzen.

Bere kate geodesiko itzelaren eraikuntza ongi burutzeko, Abadiak eskolta bat eraman zuen berekin, batzuetan mila zortziehun gizon baino gehiagokoa izatera iritsi zena. Bere aberastasunen zati handi bat inbertitu beharko zuen segizio horretan, eta gainera ez zion kenduko oinazetik. Halako partida jendetsua mobilizatu beharrak karabana baten berezko arazoak ekarri zituen berekin, eta aurreikusi ezineko eragina izan zuen martxaren erritmoan, etapa laster eta motelak sortuz, modu itxuraz esplikaezinetan.

Lan geodesikoaren beraren zailtasun teknikoak ere ugariak izan ziren, baina Abadiaren eskumenekoak ziren soilik eta behaketa metodo berri bat asmatuz gainditu zituen: Abadiak “geodesia laster” izendatutako sistema bat, lurraldean aurkitutako erreferentzia topografiko naturalak erabiltzen zituen, hala nola zuhaitzak, haitzak, txabolak edo beste edozein irtengune, espazioa triangulatzeko ohiko seinaleen orde. Ondoren, goragoko behaketa estazio batetik neurtu eta angulatzen ziren.

Azkenik, konta ezin ahala zailtasun fisiko gainditu behar izan zituzten katea lotzeko, sarri tontor garaienetara iristea komeni zitzaielako, behaketaren ikuseremua handitzeko. Alderdi horretan, Simen mendiek eman zituzten arazo handienak. Abadiaren arabera, abisiniar gerlariak gotorleku naturaltzat hartzen zituzten lau mila eta bost mila metro arteko mendi horiek, ez oinarri historikorik gabe, eta debekatuta zegoen haien gailurretara igotzea, haien ezagutzak ekar zezakeen arriskua zela eta.

Abisiniarrek berek errespetu eta beldur arteko zerbait sentitzen zuten mendi horien aurrean, eta oso bakanetan ausartzen ziren haiek zeharkatzera. Abadia ez zen horretaz ohartu harik eta, itun abil batzuk egin ondoren, Buhait eta Ras Dashen mendietara igotzeko baimena lortu zuen arte. Orduan ikusi zuen bere gizonetako askok atzera egiten zutela, ikara batean, eta beste batzuk hotzaren eta elurraren lozorrora etsitzen zutela.

Ordura arte Abadiak ez zuen inoiz erabili zartailurik, baina oraingoan jota bukatu zuen salbatu ahal izan zuen oro zigortu ondotik. Bere gizonen

bizitza ez zen inoiz egon orduan bezalako arriskuan. Trantze horrekin batera, hirurehun gerlariko zutabe bat ikusi zuen mazela batean hilik, hotzak izoztuta, lantzaitsu eta zentzugabeak eskutan. Ikuskizun beldurgarri horrek konbentzitu zuen hoberena jaistea zela, eta zamaketari bakar batekin eskalatzea mendia. Bitawligne izeneko morroi xume baten laguntzaz, azkenik mendi gailurrera igotzea lortu zuen Abadiak, eta oinarri izoztuan bere teodolitoa sartzea, halako tresnarik inoiz zapaldu gabeko altuera batean. Ondoren, Täkkäze ibaira jaitsi eta bidaian jarraitu zuten, orain hirurogeita hamar graduko tenperatura markatzen zuen lur hareatsu batean, kate geodesikoa ia guztiz ebatzita utzirik.

Abadiak orduan bakarrik ikusi zuen bere helburu nagusia erdiesteko momentua: Niloren iturriak aurkitzekoa eta, horrekin batera, hogeitaz urteko ikaskuntza eta esplorazio ibilbide luzeari buru ematekoa.

Zesarrek, Herodotok, Ptolomeok, Brucek eta kondaira geografiko horretan ibilitako guztiek bezala, Abadiak bere dedukzioak zituen zeregin horri ekiteko, baita kontu ezin ahala liburu eta lekukotzetatik ateratako aztarnak ere, eta, aurreko guztiek bezalaxe, bazuen egiaren jabe oso zelako uste irmoa ere. Are gehiago, egindako bidearen eta emandako indarren ondotik, beharrezkoa zuen uste irmo hori. Arnautek ondoren gogoratuko zuenez, horretan ez zuen onartzen eztabaidarik:

«Gerora, Niloren iturriak Bobiako basoan zeudelako ustea betirako bihurtuko zen nire anaiarentzat egia ukalezina».

Gainerakoan, zeregin bizkorra izan zen berez. Abadiak Gojjamen jaso zuen Arnaut, eta elkarrekin galla tribuen lurak zeharkatu zituzten, bata bestearen segidan. Handik aste batzuetara, Kaffara iritsi zirenean, Abadia anaiek oihanera joateko asmo pagano eta idolatrikoa errepikatu zioten erregeari eta, Bobia barruan jada, Bora izeneko mendi baten oinean, 2.650 metroko garaiera batean eta 6 gradu ekuatorearen iparraldera, horma malkartsu batean aurkitu zuten beren helburua, handik jauzi egin eta urak Gibera isurtzen baitzituen erreka batek.

Beste batzuek gauza bera zuten egina Afrikako beste hainbat tokitan eta, horregatik, bere hitzei ozta-ozta emanez argi eta garbi lorpen urguilutsu

horren kontrakoa zen apaltasun bat, Abadiak Aragoretzat eskutitz bat zirriborratu zuen hantxe bertan, ofizialki aurkikuntzaren berri emateko, baina bere aurrekariak eta bere Bruce miretsiak ez bezala, ez zuen adierazi errege eta enperadoreen gainetik nagusitu zenik, nahiz eta onartu etorkizunerako finkatuta geratuko zela bere anaiak ahaztu gabe zaldi estalkian sartutako bandera.

«Oraintxe sufritzen ari naiz, ohiz kanpoko egoera batzuetan egin baitugu bidaia nekagarria, baina, hala eta guztiz ere, ahalegin bat egin dut zuri jakinarazteko ezen, 1847ko urtarrilaren 19an, anaiak eta biok hirukoloreduna jarri dugula Nilo Zuriaren iturburu nagusian».

Abadiak Aragori idatzitako eskutitza Parisera iritsi zen, eta antzeko beste batzuk Atheneum-era eta Londreseko egunkariren baten erredakziora. Sekulako albistea zen, baina baita tentuz jaso beharrekoa ere, historia osoan zehar eta milaka urtez hainbatetan piztu eta itzali baitzen. Beste behin, denborak ebaluatuko zuen haren norainokoa.

Bitartean, aurpegi erdia 1847ko urtarrilaren 19ari begira zuela, bizi artean beste erdiarekin egin beharko zion aurre Abadiak etorkizunari. Orain, momentuz, nolabait moldatu beharko zuen Arnautekin batera Boggibori ihes egiteko, zerren Inaryako erregeak, haiek ohoratu nahian, adiskidantzaz bahitu baitzituen Kaffatik itzuli zirenean. Boggibok jada ez zuen maite Kaffako erregearen arreba eta, bere gonbidatuek aldameneko herrialdeetan sortzen zuten liluraz baliatu nahian, hamalagarrenez emakume are lorrezinago batekin ezkontzea apetatu zitzaion.

Halako eztei anaia zoragarriekin, ezkon hitzak ez zion arazorik ekarriko Boggibori, baina bai Abadiatarrei edo, gutxienez, hori pentsatu zuten aukeratutako andregaiaren aita zein zen jakitean: Ras Ali, batailaren batean Arnauten kontra borrokatutako Gojjameko etsai amorratua. Hala ere, Abadia anaiak Ras Aliren gorterantz abiatu ziren ezkontzagin gisa. Andregaiaren aitak ez zuen gerra-egoera alor pertsonalera eraman eta, ezkontza itundutakoan, Boggiboren helmenetik ihes egin zuten bi anaiak, karabana batean ezkutatuta. Ondoren berriro banatu ziren, zeinek bere

aferak konpontzeko, baina etxerako bidaia prestatzeko ideia oraindik lausoa zutela buruan.

Abadiak bideetara jo zuen, bere kate geodesikoaren tarteren bati azken ukituak ematera; Arnautek, berriz, Gojjamera. Han egon zen beti, eta orri heroikoak idatz zitezkeen han eman zuen denboraz.

Arnaut XIX. mendeko Lawrence Arabiakoa izan zen: pertsonaia erromantiko eta epiko bat, zeinak, hainbat gerra ezagutu ondoren, bere egin baitzuen urruneko gurutzada bat, Erdi Aroan bezala ezkutatu, lantza, espada eta zaldiz guduak.

Arnautek ez bazuen lortu European Lawrencek berak izandako entzutea, urrutiegi zegoelako eta orduan kazetariak haraino iristen ez zirelako besterik ez da. Hala ere, pertsonaia horiek European lor zezaketen ospea baino garrantzitsuagoa zen geografia urrun haietan lortutakoa, eta Arnautek, Gojjamen, ezin zuen zeukana gehiago irabazi.

Abadiak gailu berriz hornitzeko egindako bidaian kokatu zen Arnaut Gojjamen, eta erabaki horretan eskua izan zuen Lik Atskouk, Gondarren Abisiniaren gainbeheraz hitz egin zien epaile benagarriak. Behin, Atskouk esan zion herrialdea suntsitzera emandako oilar luma txatxu batzuk besterik ez zirela hango printze guztiak, eta batek bakarrik erakutsiko ziola Abisinia zaharra zer zen: Gojjameko Dedjadj Guoschok, justizian, tradizioan eta ohorean oinarritu baitzuen bere etxea. Arnaut horrela iritsi zen Gojjamera, eta Guoscho printzea ezagutu ondoren, han geratu zen Ras Aliren eta barbaro berrien aurkako gerran hari aholkuak emateko.

Laster, Guoschorekiko adiskidetasuna estutu, eta Gojjamen garrantzitsu eta handik at beldurgarri bihurtu zen. Suzko bataioa galla herriaren aurkako gudu ugarietako batean izan zuen, nahiz eta ez izan suzkoa, burdinazkoa baizik. Denboran atzera bidaiatu ondoren, Arnaut eroso sentitzen zen zaldi gaineko gerra-liskarrak eta ohorezko kodeak zituen sarraski eremu mediebal batean gudukatzen. Egun batean, borrokaren zalapartaren erdian, etsaien

buruzagia lurrera bota zutela ikusi eta zalditik jaitsi zen hilzorian hari laguntzera. Gizonak bere familiarentzat mezu bat eman nahi zion, baina Arnautek gehiago egin zuen. Haien bila joan eta aurrean paratu zizkion. Zaurituak familiarekin hitz egin eta, ondoren, honako hau esan zion Arnauti: “Eror bedi egin diguzun ona zure gain, euria bezala”.

Era berean, emakumeek gutiziatua izan zen Arnaut. Kasurako, Abadiaren inbentarioen artean bada wayzaro kastako dama bati buruzko bat. Ezkontzeko eskatu zion, eta dote itzela eskaini: besteak beste, 40 hektolitro gari ematen zituzten lur batzuk, kolore gorriko larruz apaindutako areto bat, lau esklabo, mando bat, bi piztia, hamar neskame, sei mirabe, hamar besoko zilarrezko, eta abar. Bere ibilbide meteorikoagatik Ras Mikael izendatu zuten Arnaut, jeneral handi modukoren bat, eta Guoschorekin batera Gojjameko armadaren buru izan zen Ras Aliren aurkako borrokan.

Bataila hura indar erakustaldi handi bat izan zen, gerra elementu tradizional guztiez hornitua, eta porrot partzial batean amaitu zen. Guoscho atzeman zuten, *lika mukuasa* bat eduki arren –alegia, printzea bezala jantzitako gizon bat, etsaia nahasarazteko parasol gorri bat zeramana– eta hura trukatzeko amore eman behar izan zuen Arnautek. Orduan ulertu zuen, Ras Aliren nagusitasuna eta kanpo laguntza ikusirik, jada galduta zegoela Joanes bereterraren eta negus handien antzinako kristau inperioa berreraikitzeke Guoschorekin batera kontzebitutako bataila.

Bidaiarako zeukaten helburu nagusia bete eta gero, Abadia anaiek itzultzeko asmoa zuten, baina, egia esan, asteak, hilabeteak aurrera zihoazen, eta ez ziren bada itzultzen. Zerbaitek han mantentzen zituen, ohiturak agian. Ez zuten espero, ordea, atzerapen lauso horri kutsu tragikoa hartuko ziotela Europan. Abadia anaien ama oinazeturik bizi zen semeen falta zela bide eta, halako atzerapen handi batentzat azalpena bilatu nahian, informazioen baten bila bidali zuen Txarles, bere seme gazteena.

Txarlesek, Erromara jo, eta Franzoni kardinalarekin hitz egin zuen. Han ez zuten albiste berririk. Kairora joateko eta Barrot kontsulari galdetzeko gomendatu zioten, eta horixe egin zuen Txarlesek: Mediterraneo gurutzu, eta Barrot jaunaren aurrean agertu zen. Han ere ez zekiten ezer. Kairotik zenbait ikerketa egin zituzten, baina emaitza hoberik lortu gabe. Parisen okerrenaren beldur ziren. Txarlesen telegramek Abadia anaiak hilda zeudela sinetsarazi zioten askori, bereziki, proportzioan herentzia zati askoz handiago baten jabe zela pentsatu zuen ezkon anaia bati.

Etsia harturik, Abisiniara gerturatzeko baimena eman zion amak Txarlesi, seme guztiak galtzeko arriskua gorabehera. Kenehn, esklabo tratulari batek Txarlesi jakinarazi zion galla tribuen herrialdean bi gizon zuri zeudela preso eta, bere anaiek aspaldi egin bezala, Arabiako basamortua eta Itsaso Gorria zeharkatu zituen, Massawa uhartera heldu arte. Han jakin zuen bere anaiak Abisiniaren barrenean zeudela jada eta herrixka nagusietara mezuak bidali zituen, ohartarazteko ezen arma eta munizio ugari zituela haiek libratzeko, beharrik izanez gero. Mezu horiek lau hilabete behar izan zituzten eragina izateko.

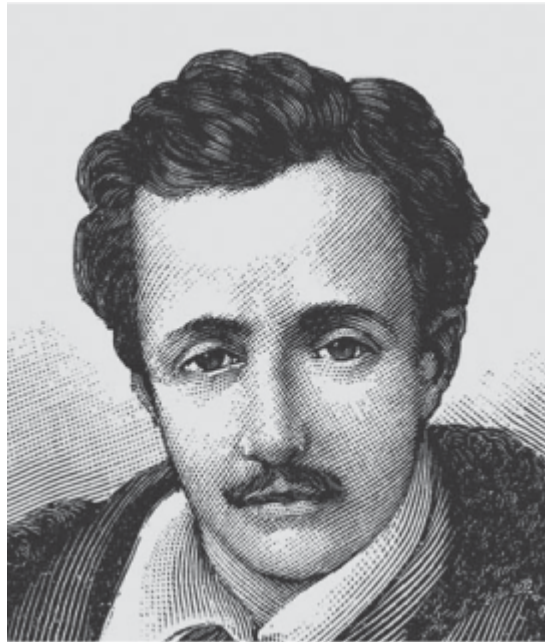
Tigrayko mugan hitzordua eginik, azkenean berriz elkartu ziren Abadiatarrak Txarlesekin, besarkada hunkituen artean –haiek joan zirenean Txarles umea zen oraindik–, eta amaitutzat eman zuten bidaia. Abadia anaiak Kairora itzuli ziren, erromes musulmanez betetako gabarra batean. Han, izurri agerraldi batek bidaiarien artean triskantza egin eta anaietan gazteena kutsatu zuen. Uretara botatako hildakoen irudiak ikaraz betea eta lur jota utzi zuen Txarles, eta haren osasun egoera larriki narriatu zen. Anaiek, tapiz batez estali, eta kutsatutako itsasontzitik alde egitea lortu arte zaindu zuten. Kairon jada, susperraldi nabarmena sumatu zitzaion. Handik aste batzuetara, Arnaut eta bera Marseillan lehorreratu ziren; Abadia, aldiz, jendetzaren artean otoitzean ikusi zuten, Jerusalem.

Abisiniar morroiez osatutako kolonia bat zihoan berarekin, eta bidaiari zehar bidelagun izandako gizonetako zenbait. Adulaz gain, Tawalda Madhin eta Ababayu *atbara* zeuden. Kairora itzulitakoan, Abadiak beste zerbait egin zuen agurtu aurretik: erretratu bat. Afrikako bidaldiaren

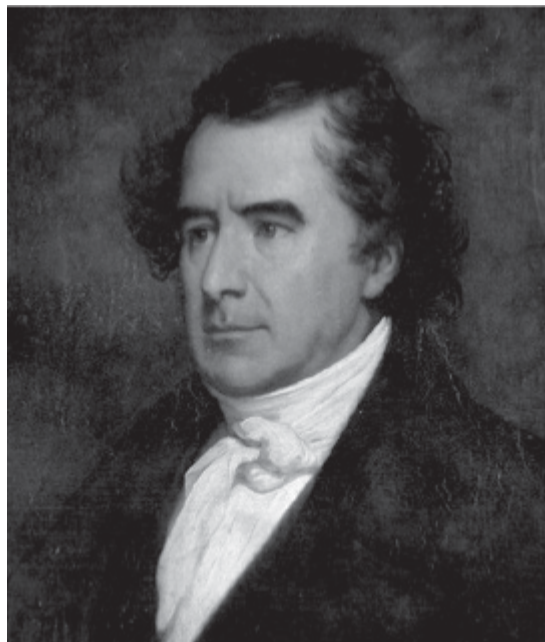
oroigarri hori eduki nahi zuen eta, Fries akuarelista goizegi eta tragikoki desagertua zenez, amaierara arte itxaron behar izan zuen hura enkargatzeko.

Abadia, Adula eta haien laguntzaile hurkoenak ekialdeko eszena batean paratu ziren. Haiekin batera agertzen ziren, Gregorio XVI.aren irudia, aurkitutako apokrifoetako batzuk, konkistatutako ibilbidearen planoak, eta atzealdean paisaia txiki bat, non Niloa ikusi beharko genukeen, baita bidaiaren parte izanik margolariaren estudioan kabitzen ez zen beste guztia ere.

Gaur egun Auñamendi Eusko Entziklopediaren erreprodukzio bati esker ikus dezakegu une hori, margolana duela zenbait urte lapurtu zuten-eta. Momentu horren ondoren, Abadiak turbantea eta kaftana erantzi eta etxerako bideari ekin zion, baina ez Afrika guztiz uztekoari, berarekin ontziratu baitziren Adula eta beste zenbait, eta handik ekarritako lehoiak, zaldiak eta konta ezin ahala objektu, nolabait bidaia hura bere bizitza osoan zehar luzatu zutenak.

Anton Abadia.

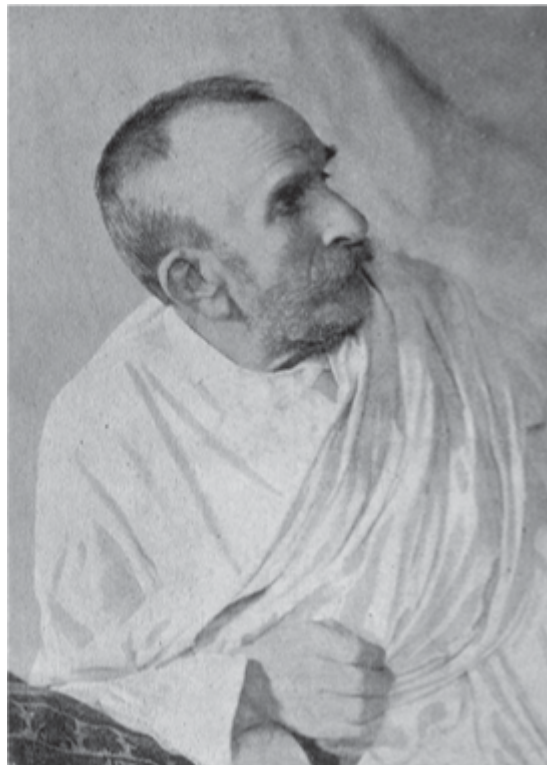
Dominique François Arago
(Ary Scheffer, 1842).

Savorgnan de Bazzà
(Félix Nadar, 1889).

Marie Anne Lenormand (Frank Boott Goodrich/Jules Champagne, 1858).

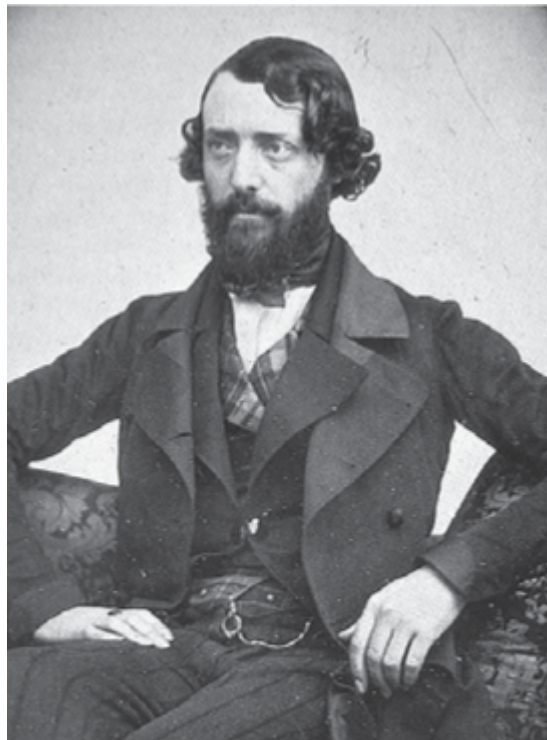
Arnaut Abadia.

Charles Abadia.

Agosti Xaho
(Gavarni, c. 1836).

Eugène Viollet-le-Duc (1848).

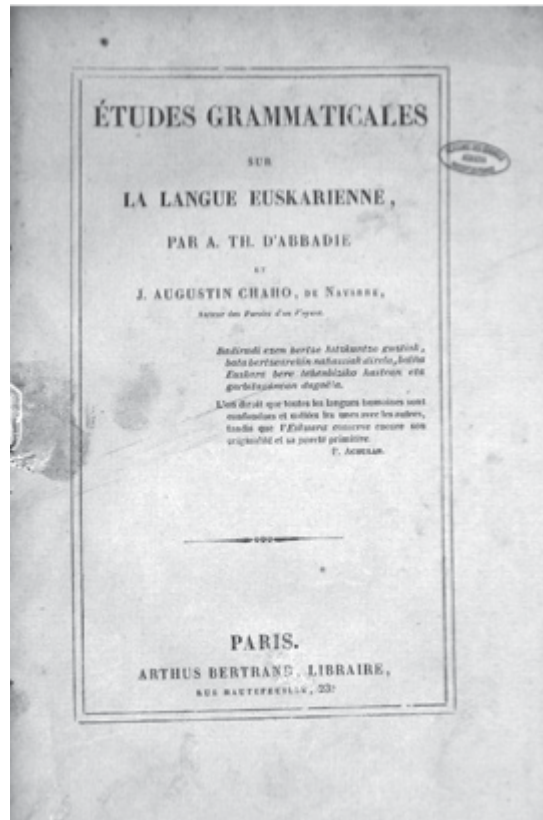
Abadiak Niloko iturburuen bila erabilitako mapa.

Adula, jauregian irudikatuta.

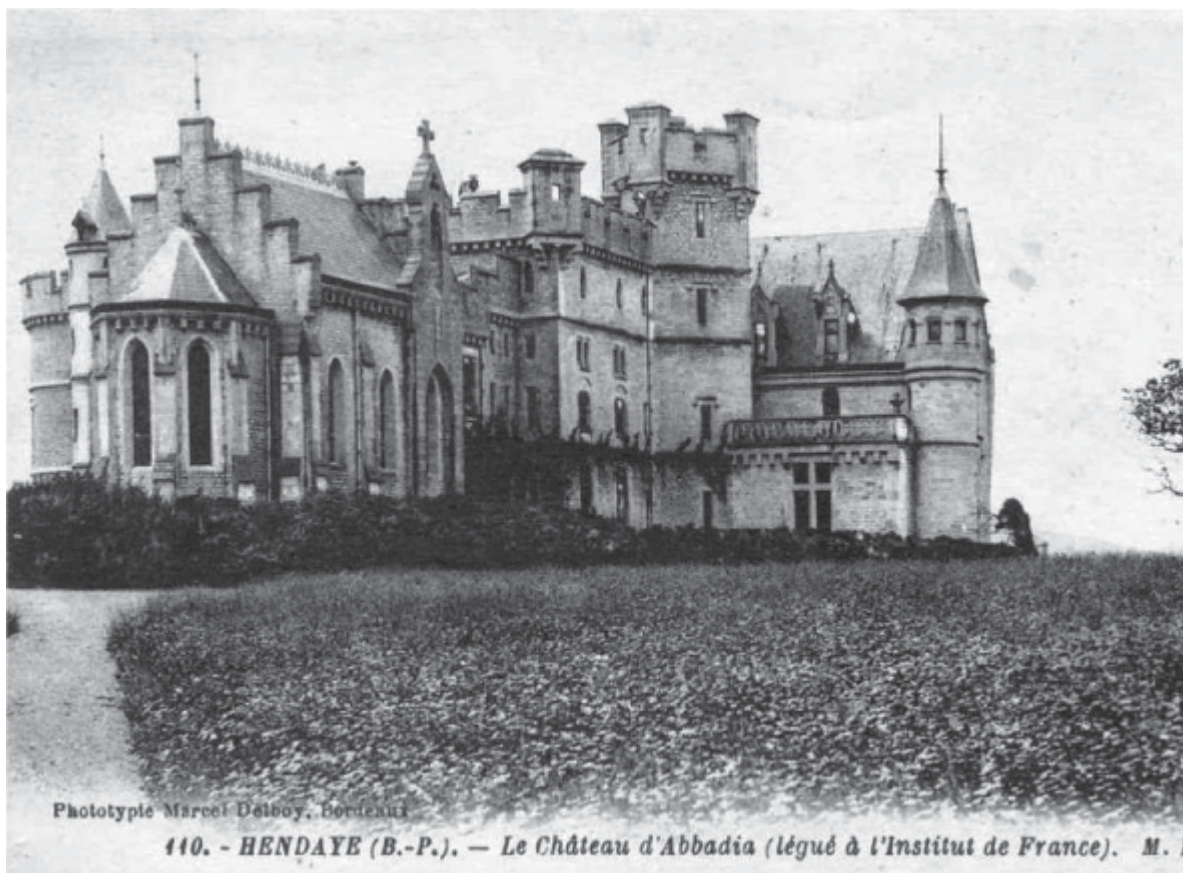
Savorgnan de Baza.

Études grammaticales sur la langue Euskarienne lanaren azala.

Viollet-le-Duc arkitektoaren akuarela jauregirako.

Abadia jauregia.

Anton Abadia.

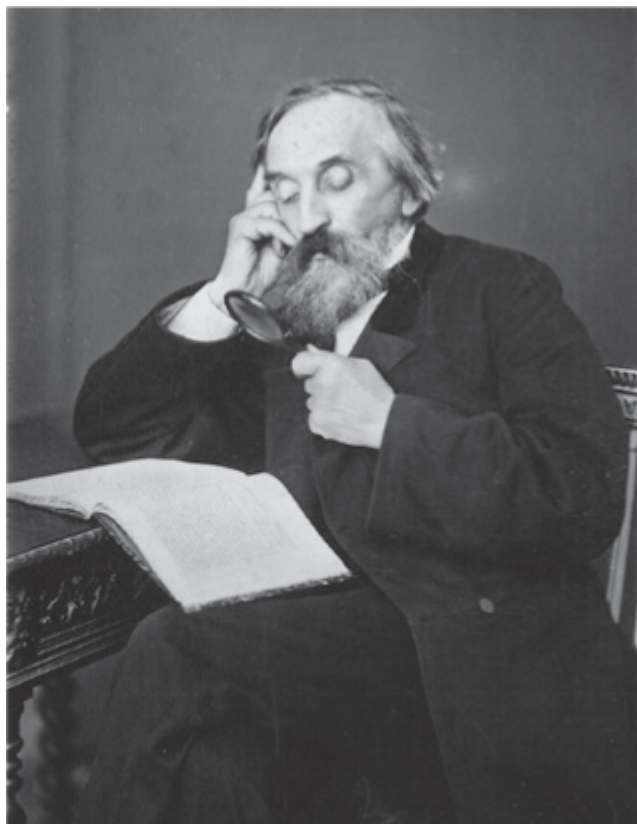
Virginie.

Napoleon III.a.

Virginie.

Anton Abadia.

Pierre Lotiren erretratu ekialdetarrak.

Luis Luziano Bonaparte printzea.

Tirso Olazabal.

Abadia jauregiaren ikuspegia.

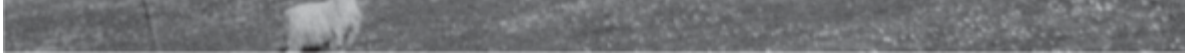

Virginie jauregiaren sarreran.

Liburutegia.

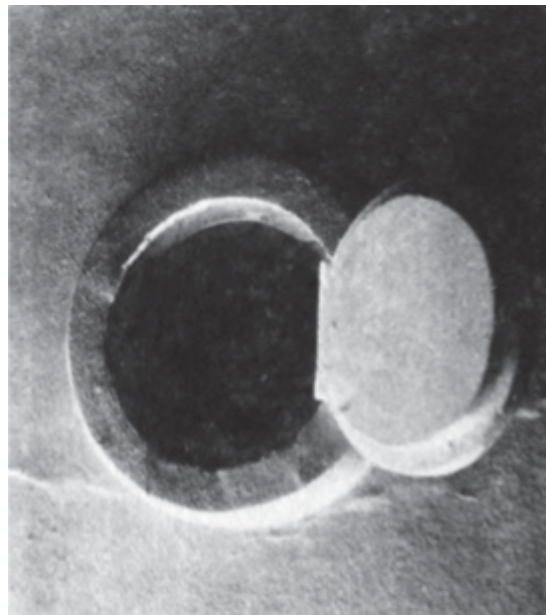

Abadia jauregiaren kanpoaldea.

Fenomeno astronomiko baten behaketa XIX. mendean.

Jauregi barruko zuloetako bat.

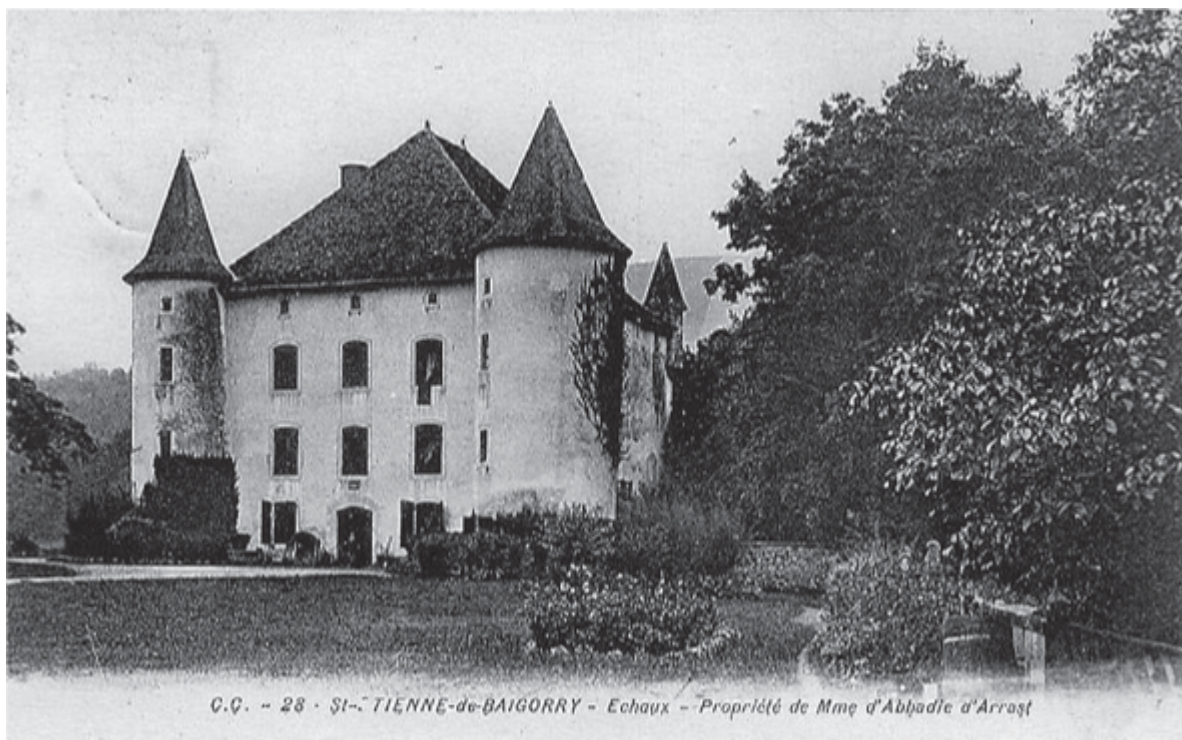
Idazkuna: ez ikusi-ez ikasi.

I. S., éditeur, Ascan

CÔTE BASQUE — HENDAYE-PLAGE - Intérieur de l'observatoire d'Arnaud

Jauregiko behatokia Abadia hil eta gero.

Etxautz gaztelua, Baigorriin.

Audaux gaztelua.

Eskailera. Jauregiaren barrualdea.

3 “Gizon zalantza duna izan dadila zuen aholkulari”, Virginie Abadiaren logelako erlaitzean alemanieraz idatzia.

III.
ZATIA
1849-1880

«The hermit calls you to his cell»⁴

Abadia itzultzearekin batera, bi gertakari handi jazo ziren: Chateaubrianden heriotza eta Luis Napoleon printzea boterera iristea. Gure gizonak ez zuen pertsonalki ezagutu bere Chateaubriand miretsia, baina denbora baten ondoren zoriak berriz gurutzatuko zituen haien patuak. Halabehar hori ez zuen nobelagilearen liburuetakoa batek eragin, baizik eta etxe batek, Rue du Bac kaleko 120 zenbakidunak: hor bizi eta hil zen Chateaubriand, eta laster maizter izango zen Abadia.

Aipatutako gertakarietako bigarrenari dagokionez, esan behar da Luis Napoleonek oso kontuan hartu zuela profezia guztiz bete zela. Lehen entzunaldi hartan bildu zirenean, hitzordua zenbateko aurrerapenarekin eskatua zuen gogorarazi zion Abadiari printzeak: Andromeda fragatan elkarrekin emandako Eguberrietatik. Abadiak, ironiaz, esan zion berak Tuileriak jauregirako eskatu zuela hitzordua, ez Eliseo jauregirako, hor baitzeuden orduan, eta printzeak, frantsesen enperadore izendatua izatetik gertu, honako hau erantzun zion:

«Eliseoa ez dago Tuilerietatik urrun».

Gainerakoan, harreren, zorionen eta ohoreen denbora iritsi zitzaien Anton eta Arnaut Abadia anaiei. Garai hartan, behin eta berriro deituko zituzten Abadiatarrak Parisko jendartearen lehen lerrora. Baina Paris bera handiegia geratzen zitzaien orain, edo txikiegia, edo desberdinegia: berandu gabe berriz alde egin zuen Arnautek, eta Abadiak gustua hartu zion Pirinioen oinetan erretiroan bizitzeari. Hala eta guztiz ere, aldi horretan, konstantetako bat bere lanbidearen gorabeherak izan ziren, akademia eta instituzioen artean.

1850eko uztailaren 26an, Geografia Elkarteak urrezko dominarekin saritu zituen Abadiatarrak, Bkeren eskutik, eta, bi hilabete geroago, haiei Ohorezko Legioaren Zaldunen Gurutzea emateko dekretuak sinatu

zituzten. Egunkarietan haiei buruz hitz egiten zen. Hona hemen Daussey jaunak argitaratutako kronikaren zati bat:

«Bidegileak bi anaia dira. Adiskide minak biak, gure jakintzak hedatu nahian Afrikaratu dira, eta gure jakin-minari antzinaroko ibai ezagunenaren jaiolekua ezkututzen dioten lur misteriotsu horiek arakatu dituzte».

Bere aldetik, ondorioen unea iritsita, Abadiak hitz hauekin amaitu zituen bere hitzaldiak:

«Bidaietan hamar urte baino gehiago eman ondoren, eta ez bizpahiru hasieran uste nuen bezala, nire ibilbidearen amaierara iritsi naiz, oinaze handien artean eta orotariko oztopo eta gertakariak bizi eta gero –egunen batean argitara aterako ditut liburu batean–. Horrenbestez, jada bete eta gainditu dut 1836an nire buruari ezarri nion programa, eta atzean utzi dut Etiopia, nekatuta eta aldi berean bihozmin handiz».

Hitzaldi eta artikulu horietako pasarte batzuetan, elkar laudatzeko tokia utzi zuten anaiek. Hala, Abadiak idatzi zuen bizitza baino gehiago zor ziola Arnauti; Arnautek, berriz, esaldi hau idatzi zuen Abadiaz:

«Nire anaia zaharrenari bere izaerak ahalbidetu dio bidaia honetako asmo guztiak zertzea: beti irabazteko modua eman dion izaera bera, gizon armagabe eta pazientzia handiko baten jitea».

1852an, Zientzia Akademiako kide urgazle izendatu zuten Abadia eta, laster kide titular izendatuko zutelakoan, Aragok goraipatutako lan bat aurkeztu zuen Etiopiako ekaitzari buruz. Ziurrenik, garai batean nahikoa izango zen hori plaza lortzeko, baina orain tristuraz betea eta Bigarren Inperioaren etorrerak sortutako desengainu politikoan murgilduta ematen zituen Aragok bere azken egunak, eta ez zituen antzeman bat-batean Abadia hautatzearen kontra agertu ziren etsaiak, uztaileen 20ko bileran ezagutzera eman ziren arte: hautagaiaren mistizismo erlijiosoa zela-eta eragozpenak adierazi zituzten, egiaz zientzia gizona ote zen zalantzan

jarririk. Arago Abadiaren defentsan zutitu zen, eta, bere jarraitzaile errepublikazaleen gainerik ahotsa altxatuz, hau esan zuen:

«Guk ez dugu zertan disekzionatu gizon baten barruenean dagoena. Abadia jaunaren lanak aztertzea besterik ez dagokigu. Haren erlijio usteak ez dira gure ardura eta, nire aldetik, aitortu behar dut ni neu sinestunen inbidiatan nagoela».

Norengandik zetozen ikusita, Abadiak esker on mugagabea sentitu zuen hitz horiek esan zituen gizonarengana, nahiz eta kaltea jada egina zen. Abadia ezin izan zen sartu Akademian, baina ez zuen jakin, ezta ere, sartzeak ematen zuten harrotasun izpi horren faltan bizitzen. Bere amodio propioan zauriturik, Abadiak itxarongo zuen eta, pazientzia eta seta harturik, azkenean lortuko zuen.

Aurrez, ordea, ikusi beharko zuen nola zapaltzen zuten bere bidaiako baliotsuena. Ingelesak lehenbizi eta beste guztiak ondoren, Abadiak aurkitutako Niloren iturrien kontra jarri ziren pixkanaka. Eliseo Reclusek berak, jendaurrean Abadiaren esplorazioa balioetsi arren, honako hau esan zuen gai horren inguruan:

«Niloa Aintzira Handietan jaiotzen da, eta ez Abadia jaunak dioen tokian».

Bien bitartean, Ingalaterran inork ez zuen zalantzan jartzen Speke tenientearen aurkikuntza apartekoa, eta Burioni ere ez zitzaion nahikoa aitortzen. Abadiak ez zuen inoiz gainditu kontu hori. Lehen ohoreen ondoren, eztabaida piztu eta Geografiako Elkartearen buletinetan bere tesiari kontra egiten zioten gutun batzuk agertu zirenean, umiliatuta sentitu zen eta, diotenez, itzuli egin zuen 1850ean eman zioten Urrezko Domina eta erretiro zapuzti batean hartu zuen babesari.

Bruce bezala, mundu osoaren kontra ia bakarrik zegoela ulertu zuen Abadiak, eta isildu egin zen. Trukean, onartu zuen bere kideek neurritz gainera garrantzia ematea bere beste lorpen eta lan batzuei, axola txikiagokoak izan arren.

1863an Frantziako Institutuan sartu zen, 1864an Hizkuntzalaritza Elkarteko burua izan zen, 1867an titular gisa sartu zen Zientzien Akademian, 1869an Geografia Elkartearen burutza eman zioten eta urte batzuetara baita Zientzien Akademiakoa ere; Savorgnan de Brazza esploratzaile gazte eta famatuak Afrikako bidaiarien artean lehentzat hartu zuen eta, 1881eko Veneziako Kongresuan, beste esploratzaile halaber gazte eta famatu batzuek men egin zioten gure hizlari jada edadetuari, erabat harriturik, armarik gabe bidaiatu zuelako eta ez zuelako izan Afrikako mendi eta ibaien toponimia aldatzeko tentazio erridikulua. Bada, horren guztiaren ondoren ere, Niloren inguruko auzira itzuli zen Abadia, hein handi batean hura izan zelako, zientziarekin nahiz gabe, bere bizitzako arrazoia.

Estamentu ofizialetatik urrun, Abadiaren bizitza intimo eta egunerokoa ez zen izan batzuek pentsatu bezain zaputza. Afrikatik itzuli zenean, behin-behinean hegala bat prestatu zuen Audauxeko gazteluaren teilatupe zoragarrian, eta hantxe kokatu zen. Berarekin bizi ziren Adula pajea eta hainbat abisiniar morroi, tapizez, uraskaz, danborrez, bufalo adarrez eta bidaiatik ekarritako objektu kontaezinez inguratuta. Handik ere garraiatutako zaldiekin, lehoiekin eta beste animaliekin batera, abisiniar munduaren arka bihurtu zuten Audaux.

Giro horretan murgilduta, Abadiak xeheki kaligrafiatzen zituen abisiniar hizkuntzaren hizki arabiar ederrak. Bi mila orduko lana, ehun eta laurogeita hamar hizki besterik ez marrazteko. Orobat, bidaiari eta orientalista itzaltsuekin trukutzen zituen gutunak: besteak beste, Renan, Stanley, Botha edo turismoaren sortzaile Thomas Cookekin.

Abadiak bi urte behar izan zituen iratzartzeko, bere ingurunearen errealitatean lur hartzeko. Bat-batean, 1851n, eta mundu osoan zehar bidaiatu ondoren, bere arraza zaharraren nostalgia agertzen hasi bide zitzaion, eta idatzi zuen euskaldunegia sentitzen zuela bere bihotza bearnesa

besterik hitz egiten ez zen nonbait bizitzeko. Ordurako jada Audaux uztea pentsatzen zuen Abadiak, eta zenbat baserri eta lursail zituen erosiak Bidasoaren eta itsasoaren arteko muino batean.

Audauxeko gaztelua, betiere iluna, hutsa eta jabe izandako Gassion, Gontatu eta Talleyrand familia zaharren istorioek hartua, karga astun bihurtzen joan zen, eta kostatu baino merkeago saltzea erabaki zuen. Gaztelua hainbat urtez egon zen salgai 120.000 liberako prezioan, baina ez zuen inork erosi. Harekin zer egin eta zertan erabil zezakeen jakin gabe, gure gizonak bere harropuzkeria handienetako bat egin zuen orduan, xelebrekeriak soilik desenkusa lezakeen zerbait. Gazteluaren teilatua desmuntatzeko agindu zuen, Lapurdin itsaso alboan eraiki nahi zuen jauregi berrira eramateko, baina, horretan ari zirela, sute bat piztu zen eta eraikinaren hegala bat suntsitu zuen. Biarnon, zenbaitek interpretatu zuen bere buruari su ematen ari zitzaioala teilatu urguilutsua, hura kendu nahi izan zuen euskaldun harroputzari buru eginez. Abadiak berak ere horrela ulertuko zuen agian, bertan behera utzi zuelako ideia hori eta albait lasterren kendu zuelako Audaux gainetik. Bere anaia Txarlesi eman zion, zeina Etxautz gazteluan bizi baitzen, Baigorriin.

Txarles, bera ere euskalduna eta harroputza, tokiaz jabetzera joan zen Audauxera, baina, egiaz, Abadiak hasitako heresia burutu besterik ez zuen egin. Audauxek bi gauza soilik zituen harrotzeko: teilatua eta atarian zeuden marmolezko bi lehoi, garai batean Abadiak ekarritako ilaje bizikoekin batera bizi izan zirenak. Bada, Txarlesek lehoiak desmuntatu, Baigorriko gaztelura eramanez, eta haien ordeztu buztinezko bi kopia jarri zituen.

Abadiaren egunerokoan beste nobedade aipagarri batzuk ere izan ziren, Audauxi uko egiteaz gain. Haietako bat Adula desagertu zela, herriaren kroniketan aipatutako “beltz ttipi” ederra. Adula hamazazpi urte bete arte bizi izan zen Audauxen Abadiarekin. Han printze bat balitz bezala tratatzen zuten, eta ez printzearen esklabo moduan, izan zen bezala, edo haremeko

eunuko moduan, Abadiari oparitu ezean izango zen bezala. Baina hori ez zen nahikoa. Nolabait, jauregiko korta-mutil bati ikusten zion askatasuna falta zuen oraindik. Mutilak etengabe ematen zituen arazoak, bere liskar eta mozkorraldiak zirela-eta. Adula inbidiatan zegoen eta harekin adiskidetu zen.

Egun batean sekulako iskanbila sortu zuen korta-mutilak, eta kaleratu egin zuten. Horren berri izatean, Adulak Abadiarengana jo zuen. “Nire anaia kaleratzen baduzu –esan zion– ni berarekin joango naiz”. Itxura denez, Abadiak ez zuen oso seriooki hartu haren mehatxua. Baina Adula joan egin zen. Abadiak beti deitoratu zuen haren joana, eta ez zion inoiz utzi hura aurkitu eta etxeratzeko gestioak egiteari.

Jakin ahal izan zen frantses armadan izena eman zuela, zuabo gisa, eta Magentako eta Solferinoko batailetan parte hartu zuela. Abadiari buruzko artikulu biografiko batzuek erreparatu zioten galla tribuen herrialdetik berarekin etorritako bidelagun bitxiari, eta jakinarazi zuten Adulari ez ziola gerra hartan parte hartzea eragotzi bere frantses mordoiloak –soldadokide turkiar eta aljeriarren artean ere arraroa–. Hala, historian atzekargako kanoiaren erabileragatik ezagutzen den fronte horren bi aldeetara norbait izan zuen gure gizonak: Adula mutur batean, eta Napoleon III.a enperadorea kontrakoan justu.

Gerraren ondoren, Adula Nimesen bizi izan zen aldi batez. Orduko hartan ez zen erraza izango zuabo exotiko baten bizitza zibila. XIX. mendeko bitxitasun eta xelebreei buruzko liburu batek dio, Abadiaren pajearen harira, Frantziako zirkoetan ibili zela oihuka beirak puskatzen. Horrek pentsarazten du ekialdeko salerosketaren ale onenei haurretan egiten zitzaien mutilazio laidogarriari zor ziola, beharbada, ahots altu indartsua. Jakina da, halaber, joko kontuetan nahastuta ibili zela eta idatziz jasota dago gutxienez ahalegin bat egin zuela bere bizitza ilunetik ateratzeko, Abadiari gutun hau idatziz:

«Zigortuta nago –zioen orduan– nire jaun onarekin eskergabea izan bainaiz... Berriro hartu nahiko al nau akaso?».

Erantzuteko eskutitzean dirua bidali zion Abadiak, itzultzeko txartela eros zezan, eta hitzeman zion etxean hartuko zuela, jauregi berrian lorezaintza lanak egiten bazituen. Adula ez zen inoiz itzuli. Kronikek diote *savatean* galdu zela eta urte batzuetara Parisen azaldu zela berriz, Guardia Nazionalean; Parisko Komunaren matxinaldian hirian egon zela, egun batean armada erregularrak atxilo hartu zuela federatuz jantzita zegoenean, Abadiaren Rue du Bac-eko etxetik gertu eta, han zertan zen edo nora zihoan azaldu ezinean, fusilatu egin zutela aldameneko kaserna batean, itxuraz izen guztiz aproposa zuen kale batean: la Rue de la Bellechasse.

Kronistaren batek esan zuen, azken batean, Adulak Frantziari eman ziola bere bizia. Abadia, ordea, isilago geratu zen. Ez zuen aitatu, ezta 1879. urtean ere, Abisinian ezagututako esklaboen bizitzei buruzko hitzaldiak eman zituenean Europan zehar. Bere etxe barruan eraiki zion estatua polit bat, zuzi bat eskuan, eta gaur-gaurkoz jauregiaren erdialdea argitzen du bisitarientzat.

1859an, Adula joan eta gutxira, Abadiaren bizitzan norbait agertu zen behin betiko. Gure gizona aparteko guztiaren zale amorratua izanik, ezinbestean halakoa izan behar zuen norbait hori ere bai, are gehiago haren emaztea izango bazen. Berrogeita bederatzi urte bete berriak zituenean, hemezortzi urte gazteagoa zen neska lyondar batekin ezkondu zen Abadia. Denise Virginie Vincent de Samt-Bonnet deitua, familia aberats batekoa zen. Gaztelu bat zeukaten Dofinerrian, etxe bat Bellecour plazan beste hainbat jabetzaren artean, eta ehun mila liberako ezkon saria ekarri zuen ezkontzara. Ezkontzaren iragarkiak Lyonen eta Ürrüstoin egin ziren, non senargaia udal kontseilaria baitzen. Bere aldetik, Abadiak banku akzioak eta lurralde handiak ekarri zituen: Ürrustoiko lurrak, Irlandako lurrak, lurrak Bidaso alboan eta lurrak Lapurdiko itsasoan, Aragoiriko muinoaren hasierako jabetzari gehitzeko.

Ezkontza zein bizkor adostu eta ospatu zen kontuan harturik, zaila da asmatzea maitasunez ezkontzen ziren adostasunez baino gehiago, edo alderantziz. Kontua da Abadiak eta Virginiek familia ñimiño eta ongi moldatua osatu zutela eta elkarrekin gainditu zituztela agertu zitzaizkien arazoak, gutxi izanagatik ere zailak izango zirenak.

Lehen begi kolpean Virginie ez zen eder-ederra. Gaixobera zirudien, hemeretzigarren mendeko buruko min tematsu eta apetatsuak pairatzen zituen, sudur bereizgarri horietako bat zuen, alemaniar idazleen oso zalea zen, Coco izeneko kakatua jada zahartua eraman ohi zuen sorbaldan, eta biziki maite zituen animaliak, seme-alabarik gabeko pertsona jakin batzuek soilik ahal bezala. Eta horixe izan zen, seme-alabak izateko zailtasuna, Abadiatarrei agertu eta oinazea eragin zien lehen arazo handia.

Diotenez, beharbada hein batean horregatik bakandu zen emaztea, horregatik hautsi zituen pixkanaka Abadiak senideekiko harremanak. Abadia senar-emazteen fruitu ez zen sortu abadiatarrik, baina, elkarrekin, Abadia izeneko jauregia sortu zuten. Bi hamarkada eman zituzten hura planifikatzen eta eraikitzen eta, denbora horren buruan, emazteak berrogeita hamar urte izango zituen, bai eta, ondorengorik gabe, etxe hori aldi berean bere mausoleoa izango zelako ziurtasuna ere.

Abadiatarrak klan bat izan ziren. Garai batean, adur onak, famak eta senidetasunak ukitutako familia eredugarria osatu zuten Abadiak eta haren senideek. Ministro eta bizitza publikoko pertsonaia entzutetsu batzuek behin baino gehiagotan aipatu zuten, beren hitzaldietan, ezin hautsizko maitasun batek batzen zituela familiako kideak, baina horrek guztiak behea jo zuen. Maila handieneko politikari bat, Napoleon III.a, izan zen Abadiaren eta Arnauten adiskidetasunaren lekuko hurbilenetakoa eta, era berean, goi-mailako beste batek, Raymond Poincaré presidenteak, ezagutu zituen haien arteko liskarraren nondik norako guztiak hobekien; izan ere, alderdietako baten abokatua izango zen tirabira horren ondoriozko

prozesuan. M. Labbék Audauxi buruz argitaratutako artikuluan, honako hau esaten da klanaren hausturaz:

«Barbey D'Aurévilly baten irudimenetik soilik atera litekeen drama bat, baina hemen jakitera ematea ez dagokiguna: horrek banatu zituen banaezinak, gure egunen amaierara arte banatu ere».

Denen jakinekoa zen kontu bat inprimatzeko erreparo horiek direla eta, gaur egun ez dakigu zehatz-mehatz zein izan ziren haserrearen inguruabarrak. Dena dela, badirudi diruak zerikusi handia izan zuela liskarrean. Ildo horretan, Abadiak zenbait ohar idatzi zituen bere familia jarauntsi gabe uztear zegoenean. Haien arabera, bere ezkon anaiak, Glais Bisonek –zeinen idazkaria, bide batez, Emile Zola izeneko idazle oraindik gazte bat zen– hamabi mila libera hartu zituen beretzat Abadia Abisinian hil zelako zurrumurrua ibili zenean, bereak zirelakoan. Orobat diote 1865ean ama hil zitzaionean udaletxera joan zela Abadia heriotzaren berri ematera, eta, itzultitakoan, konturatu zela hildakoaren alboko armairu batean gordetako dirua arpilatu eta banatu zutela bere senideek, bera aintzat eduki gabe. Pasarte horiek eta beste batzuek gertatutakoaren Abadiaren bertsioa azaltzen dute, baina pentsatzekoa da senide bakoitzak berea izango zuela.

Bestalde, mende hasieran zabaldutako herri kronika batek zioen Arnauti bere bederatzi haurretako bat eskatu ziola Abadiak, adoptatzeko, eta ezezkoa eman zionean haserretu egin zela. Gauza bera gertatu omen zitzaion Txarlesekin, zeina protestante batekin ezkondu eta emaztearen doktrinan hezi zituen bere seme-alabak.

Merezi bezala isilean gordeko ditugu gertakari horiek; horrez gain, esaten zuten Arnaut hil zenean Anton Donibane Lohizuneko elizaren izkina ilun batean negar-zotinka ikusi zuela norbaitek eta, Abadia hil ondotik, anaiaren etxera begiratzen zuen teleskopio bat aurkitu zutela gazteluan. Kontua da Arnauten adiskidetasuna galtzea izan zela familiaren hausturaren alderdi mingarriena Abadiarentzat.

Bere azken urteak Ziburuko jauregian erretiratuta eman zituen Arnautek. Haren bizitzaren bigarren erdiari buruz ditugun berriek malenkonia sakon batean murgilduta zegoela diote. Etxetik itsasoaren ikuspegi ederra zuen, baina, dirudienez, esploratzaile zaharrek sentitu ohi duten *tamtam* afrikar ezagunaz beteak zituen zentzumen guztiak. Jada agure zenean, Gojjamen Ras Mikael gisa nabarmendu zuen abisiniar togarekin jantzi ohi zen. Dena delakoagatik, Arnauten historia ez zen izan beharko lukeen bezain ezaguna. Europara etorri zenean, 1849an, Guoscho printzearen kausarako laguntza bilatzen ibili zen Arnaut. Gobernuari eskatu zion, baina, eskualde horretan interes kolonialik ez zuenez, kortesia opari batzuk besterik ez zizkion eman laguntza gisa, Bassanoko dukearen bitartez, berriro Afrikara joanez gero Guoschori emateko. Handik gutxira itzuli egin zen Arnaut, amari indigenen gerran nahastuko ez zela hitzeman eta gero. Amak ere eman zizkion Guoschorentzako opari batzuk, baina herrialdeko mugatik bidali eta berehala itzultzeko baldintza jarrita. Hala, bada, bigarrenez Abisiniara joan zen Arnaut. Massawara iritsi zenean txaloka hartu zuten bere gizonak eta herrialdean barrena hainbat eguneko ibilaldi bat egin behar izan zuen, baina Täkkäze ibaiaren bazterrera heldu zenean geratu egin zen, eta handik bidali zituen bere opariak, hitzeman bezala. Zenbait egunetara, mezulari batzuek Guoschoren mezu hau eman zioten:

«Nahiago nuke Mikael biluzik alboan, munduko urre guztia bera gabe baino».

Arnaut hunkituta utzi zuten hitz horiek, eta Gojjameko herria eta printzea heriotza ziur baten esku utzi zituelako sentipen garrantzarekin itzuli zen Frantziara. Hala izan zen, laster hilko zen Guoscho. Ras Alik, erresistentzia oro suntsitu, eta inperio zaharraren boterea bereganatu zuen.

Bien bitartean, gertatutakoaren susmodun, Arnaut ez zen guztiz eroso sentitu Europako bakean, eta kristauen bando bat zeukan gerraren bat bilatu zuen munduko mapan. Gurutzadarako baitzen jaioa, baina garai batean non balio handiagoa zuen planetako puntu estrategiko batean zegoen kolonia txiki batek. Arnaut Libanon borrokatu zen, maroniten alderdian. Druzoek Deir el-Qamarren egindako txikizioaren ondoren, Jerusalemera erretiratu

zen, lur jota. Denbora batez egon zen han, etiopiar erromesentzako ospitale bat sortu nahian, baina proiektua ez zen mamitu eta behin betiko itzuli zen etxera.

Bere senideek bezala, Arnautek Euskal Herria zuen etxetzat, eta Lee jeneralaren iloba batekin ezkondu eta gero familia ugaria sortu eta Ziburun kokatu zen. Bidaiari orok bezala, Afrikan bizitako abenturei buruzko liburu bat idazteari ekin zion orduan. Lehen liburuki bat ere argitaratu zuen. Teophile Gautierren iruzkin honek haren kalitatearen fede ematen zuen:

«Frantses bidaiari baten lumak idatzitako lan bat bidali didate. Irlandan jaioa bera, gaurdaino Ekialdean eman du bizitza. Ireki dut, kontzientzia txarrik ez izateko, eta lerro batzuen buruan erabat hartu nau. Hura irakurriz, nire hizkuntza aurkitu dut, ustez banekien hori. Baziren ezagutzen ez nituen hitzak eta, hiztegiak kontsultatzean, ohartu naiz ez dagoela beste esamolderik egilearen ideia zehatza hitzez emateko. Non demontre ikasi du gizon honek idazten?». »

Gautierren iruzkin balakaria gorabehera, Arnautek ez zituen argitara atera idatzi zituen beste liburukiak. Europako literaturak idazle bikaina galdu zuen horrenbestez, baita primerako abentura bat ere. Abisinia toga soinean, eta pixkanaka aurpegia estali zion bizar sarriaren atzean gordeta, Arnaut, unatua jada, isiltasunean eta etsia harturik zahartu zen.

Handik hara, beste behin soilik izango dugu haren berri, eta adinean aurreratuta egon arren, azken gerra oihu bat izango da dudarik gabe. Frantzia-Alemania Gerra baino apur bat lehenago gertatu zen. Arnautek euskal kristauen batailoi bat osatzea erabaki zuen, eta, herriko plazan hainbat bildu ondoren, harenga egitera atera zen:

«Euskaldun horiek –esan zuen– Frantzia inbaditu eta zapaldu dute. Altxa gaitezen Jainkoaren laguntzaz hura jasotzera! Ez baitiogu inori eman nahi, gudu zelaitik urrun geratuz, gure arbasoen odola usteldu dugula esateko eskubidea». »

Agerraldi efimeroa izan zen. Versailleseko Itunak bakea ekarri zuen, baina, tamalez, ezin izan dugu ezagutu Ras Mikael zaldun anakroniko,

gurutzatu, exotiko eta zaharrak gidatutako baskoien erregimentu ikusgarri hori. Horrela mintzatu eta gero, Arnaut bere ametsera itzuli eta 1893an hil zen.

Abadiak ez zuen izan seme-alabarik eta, hala ere, bizi artean askok ohoratu eta eduki zuten aitatzat. Halakotzat zeukaten esploratzaileek, galla herriak, astronometriako ikastunek eta, jakina, baita euskaldunek ere. Etxegaraik jada esaten zuen herrikideek “gure aita Abadia” esaten ziotela, eta atzeritarrek “euskaldunen patriarka”. Garaiko bertso ugarik frogatzen dute hori. Abadiarentzat gaztetatik hasi zen Euskal Herria bizigarri izaten. Lehen ikusi dugu zer idatzi zuen Xahorekin argitaratutako liburuan, lehen orrialdean, hil ezean itzuliko zela, eta horrelaxe izan zen, baina orain, itzulitakoan, berak hasi behar izan zuen herrialdearen bizigarri izaten.

Garai hartan fenomeno aski zabala zen euskaldunak Ameriketara emigratzea. Hala, ez zirudien oker zeudenik herri honen usadioak eta hizkuntza laster desagertuko zirela ziurtzat jotzen zuten iragarpen ezkorrenak.

Ziurrenik hasieran dudakor ibiliko zen Abadia, ez ote zen berriz erratu, alde egitea eta desagertzea erabaki zuen herrialde batean berregin nahian bere bizitza. Desagertu ez bazen, hari zor zaio neurri apal batean. Abadiak bertakotasun sentimendu sutsua zuen, eta euskaltasunaren nozio goratu eta idealista. Adinak ez zuen lausotu aitarengandik jasotako nozio hori. Kontrakoa baizik. Gaur egun, beharbada, euskaldunen artean sustatu nahi izan zuen euskaltzaletasunarengatik gogoratzen dugu Abadia, herrialdetik kanpo transmititu nahi izan zuenarengatik baino gehiago, baina bigarren alderdi horrek ere izan zuen halako garrantzi bat.

Itzal handiko zenbait pertsonaiaren artean ere saiatu baitzen euskal hazia ereiten, arrakasta gehiagorekin edo gutxiagorekin; hor daude, bestea beste, Bonaparte printzea, Charencyko kondea eta Mérimée. Era berean, antropologia eta hizkuntzalaritza lan ugari jendarteratu zituen Pariseko

hainbat argitalpenetan. Haietan, besteak beste, hizkuntzaren babesaren arazoa landu eta euskal gizartearen nolakotasunaren ohitura-erretratu bat egin zuen, hala errepublikazaleak nola aristokratak txunditu zituen:

«Euskaldunek –zioen artikuluko horietako batean– ez zuten aurreko mendean berdintasun iraultzailea dekretatu eta, hala, pertsona batzuen bikaintasuna txikitu; aitzitik, beheko mailak goratu zituzten, euskaldun oro aitoren seme zela ezarriz. Espainia edo Frantziako kanpaina militar batean konde edo markes bihurtutako gazte batek, etxera itzultzean, ez zuen inoiz arrandiaz erakusten bere titulua, ez jendaurrean ez idatziz».

Ehunka orri beharko genituzke Abadiak euskal kulturaren eta herri-adierazpenean betetako eginkizunaren gutxi gorabeherako ideia bat emateko. Hain justu kultura unibertsal zabala zuelako, Abadiak ez zuen herrialdeko goi mailako klaseek orain gainetik kendu ezin zuten abarkadun konplexua. Berak ederki zekien euskaldunena ez zela munduko historia ezagunena, eta haien ondarea ez zela nabarmentzen, ezta ere, inguruko aberatsena eta apainena izateagatik, baina bere balio osoan maite zuen eta hura aldarrikatzeko xedea hartu zuen, berezkoa bere eta berea unibertsal egiten duenaren naturaltasunaz. Abadia bere kabuz hasi zen, baina ez zen luzaroan egongo bakarrik. Hainbat hizkuntzalarik eta idazlek eman zieten jarraipena haren ikerketa proiektuei, eta herri usadioak erreibindikatzeko nahiari aitzakia bat atera zitzaion: Tolosan ikusitako lore jokoak hona ekartzeko ideia.

Euskal jaiak Abadiak pentsatu eta finantzatu zituen, mila libera, zeta gerrikoak, urre ontzak eta zilarrez apaindutako makilak jarriarik. 1851ko irailean hasi ziren, Urruñako plazan jokaturako pilota partida batekin, eta bi urteren ondoren programak literatura lehiaketa bat hartzen zuen jada barnean. Hurrengo urteetan, beste lehiaketa batzuk gehituko zitzaizkion: abeltzaintzakoak, bertsolaritzakoak, txanbil lasterketak eta baita irrintzi lehiaketa bat ere, Virginiek saritua. Alderdikeria politikorik ez aipatzea eta oilar borrokarik edo animaliei oinaze larria sortzen zien jolasik ez antolatzea beste baldintzarik gabe, ospe handia lortu zuten festek eta beste ezerk baino

hobeki erakutsi zuten Bidasoaren alde bietako euskaldunen adierazpena XIX. mende erdi osoan.

Abadiak ez zuen inoiz galdu herri ikuskera hori. Diruz lagundu zituen haurrei euskaraz hitz egitea debekatzen ez zieten eskola batzuk, eta bide, zubi eta frontoiak eraiki. Hala ere, Abadiaren zeregin euskaltzaleak ez ziren noizbehinkako ekintza horietara mugatu; izan ere, aldi berean, euskal literatura apal eta oraindik gaztearen lehen diasporak sortutako gazte intelektualen talde bat bildu zuen bere inguruan pixkanaka. Intxauspe, Duvoisin, Urkixo, Manterola, Bilintx, Otaegi, Arzak, Salaberri, Artola, Vinson, Becerro de Bengoa, Etxegarai, Lopez Alen, Arrese edo Kanpion dira Abadiaren eta Xahoren erreleboa hartu zuten belaunaldi horretako izenetako batzuk. Baina, izen horiekin guztiekin batera, beste norbait ere etorri zen Xahoren erbestearen eta heriotzaren ondotik Abadiaren lagunartean haren tokia betetzera, nahiz eta, etorkiz, erromantizismo betean gure gizonarekin lehen sugar euskaltzaleak partekatu zituen Atharratzeko poeta ameslari gaixoaren antipodetatik etorri.

Luis Luziano Bonaparte printzeaz ari gara. Ehun eta hogeita hamar mila liberako urtesari baten onuraduna, senataria eta enperadorearen lehengusua bera, badirudi, hala ere, Luziano Bonapartek interes handiagoa zuela hizkuntzetan politikagintzan baino, eta, hirurogeita hamabi hizkuntza ikertu zituela kontuan hartuta, harekin fenomeno eleanitz asegabea zuten lengoaiek.

Hizkuntza gero eta bitxiagoak, misteriotuagoak eta zailagoak aukeratzera behartuta, egun batean euskara ikastearen dilemma planteatu zitzaion Bonaparte printze orobat bitxiari eta, Abadiaren aholkuz, herrialdera lehen hurbilketa bat egitea erabaki zuen. Hala jakinarazi zion 1856ko udako eskutitz batean:

«Euskal Herrira joatea erabaki dut. Ia gauza ziurra da, baina zuri bakarrik eman dizut horren berri, euskal hizkuntzaz arduratu besterik ez dudalako nahi eta zuk soilik lagun diezadakezulako ororen gainetik bere hizkuntza maite duten euskaldunak ezagutzen. Nire nahia da, Abadia maitea, inork ez dezala jakin herrialdera iritsi naizela».

Uztailaren 19ko goizean, bere zaldi gurdian Baionara joan zen Abadia, printzeari gomendatu nahi zizkion bi euskaltzalez lagunduta, zuberotarra bata, Ainhoakoa bestea. Han zegoela, printzea noiz iristeko zain, gurdi batzuetan bertako agintariak agertu ziren bat-batean. Orduan ulertu zuen albistea filtratu egin zela eta bere gonbidatuaren egonaldia korapilatuko zela. Gaizki-ulertu probintziar batzuek sekretua izan nahi zuen bisita hura oztopatu zuten, konnotazio politiko zentzugabeak txertatuz. Luziano Bonaparte Donostiara eramán zuten, beraren ohorez prestatutako ekitaldi batzuen burua izan zen, itsasontzi baten uretaratzean izan zen eta jatorrizko bizkaitar izendatu zuten, bere lehengusu Eugenia Montijoren leinu berekoa zelakoan –Montijok bai, Arteaga etxean zuen etorkia–.

Kontua da Napoleon III.a enperadoreak, Parisen, bere lehengusuaren bidaiari emandako ordezkaritza politiko ustekabekoaren berri izan zuela eta Bidasoa berriz gurutzatzeko agindu ziola. Aste batzuk geroago, Miarritzeko Villa Eugénien bildu ziren bi lehengusuak eta gaizki-ulertua argitu zuten. Ondoren, Abadiak azkenean berreskuratu zuen bere gonbidatua, eta elkarrekin urte hartako festen buru izan ziren. Inaugurazioan, printzeak euskaraz esandako lehen esaldiak entzun ahal izan ziren.

Harrezkero, Bonaparte printzea Abadiaren laguntzaile izan zen euskal kulturaren birfundazioan. Mapa linguistiko gogoangarri bat taxutu zuen, ondoren dramatikoki galduko ziren lurralde batzuk jasotzen dituená, eta euskal liburutegi itzela bildu zuen, Abadiarena baino zabalagoa ere. Hil zenean, salgai jarri eta Oxforden amaitu zuen.

Bonaparte printzeak Donibane Lohizunen eman zituen bere azken denborak, eta Hondarribian ezagututako Klaudio Otaegiren koinata batekin ezkondu zen *in articulo mortis*.

Abadiak, bitartean, bere festak jarraitu zituen. Ospakizunak hirurogeita hamarreko hamarkadan errotu ziren Euskal Herria osoan, eta orduan ezagutu zuten loraldi handiena. Inguruabar horrek azalpen argi bat du, eta historiako edozein liburutan ageri da, bigarren karlistaldi izenarekin.

Abadiaren ezagunek zioten apolitikoa zela, Aragoren laguna izanik ez baitzen izan errepublikazalea, Napoleon III.aren laguna izanik ez baitzen izan bonapartetiarra, eta Tirso Olazabalen laguna izanik ez baitzen izan erabateko karlista ere ez. Litekeena da Montalambert konde monarkikoarekin izan zuen harreman estuan konplizitatea batik bat politikoa izatea, baina euskal tradizionalisten matxinadan maila batera arte soilik inplikatu zen benetan Abadia.

Egia da bere eskutitzetan “guretar” esaten ziela karlistei, batzuetan gipuzkoar karlisten txapel zuria janzten zuela, eta karlismoaren interpretazio erromantiko eta euskaltzalea gordetzen zuela 33ko guduaz, Xahoren *Bidaia Nafarroara* liburuak bezala. Baina egia da, halaber, adierazpen beliko orori egiten ziola itzuri, ahalegin guztiak egin zituela bere maizterrek frontera joan behar ez izateko –Nekatto baserriko seme batengatik horretarako hirurehun libera ordaintzera ere iritsi zen– eta egia da ez zuela izango kausa horrekiko loturarik, ezta ere, bere lagun Olazabalenganako leialtasuna ez balego tartean.

Gerra Zibilaren hastapenetan gertatu zen hori. Tirso Olazabal komandantea –Don Karlosen kontseilari pertsonala eta armamentu batzordearen burua– Donibane Lohizunen bizi zen eta gizon ordezkazina zen karlisten estrategian, haren esku baitzegoen armamentua erosi eta penintsulan sartzeko zeregina. Bere kargua zela eta, Olazabalek maiz bidaiatzen zuen eta jasota geratu da noiz edo noiz merkurio kilo bat lortu ziola Abadiari, bere zientzia esperimentuetarako. Gainontzean, haien gutun trukean ez da igartzen garai hartan beste tratu berezirik zutenik, baina atzetik bai, izan zen halakorik. Abadiak gatazkan eginkizun bitxi eta garrantzitsua bete zuela ere baieztatu liteke.

Aldian behin, Olazabalek frantses kazetariak hartzen zituen etxean, eta gertakarien bilakaeraren inguruan galdetzen zioten orduan. Ongi jakinik espainiar espioi eta agenteak berak esandakoei erne zeudela, armen kontrabandoan erabilitako ibilbide eta garraio-moduen zantzuak bilatzen zituztela, arrasto faltsuak ematen zituen. Elkarriketa horiek sona handia lortu zuten, abilki filtratzen baitzituen bere fikziozko informazioak, eta etsaiak erabat nahastuta uzten.

Gatazka amaitu zenean, Pirala eta beste historialari batzuk hura itauntzera joan ziren, kontrabandoen egia zein zen jakiteko, baina Olazabalek bere alegiazko kontakizunak errepikatzen jarraitu zuen. Aurrerago *Kontrabandista baten oroitzapenak* izeneko liburu bat idazteko asmoa zuen, eta gertakariak benetan nola izan ziren hor adieraztekoa. Olazabalek zioen gerra ondoren denbora bat igarotakoan egin behar zirela horrelakoak; hots, informazio horiek arriskuan jar zitzaketen pertsonak jada hilda zeudenean. Alabaina, ondoren Arbelaitzeko konde eta Gorteetako diputatu izendatutako karlista irundarrak gehiegi atzeratu zuen proiektua, eta ez zuen osatu. Hala, hark idatzitako paperak eskuratu ondoren, Julio Urkixok atera behar izan zituen haietako batzuk argitara, jasota gera zitezen. Baina, ordurako, gerraren historia egina zegoen jada eta haren kronikak oharkabean pasatu ziren, inoren intereseko ez ziren gertakari puntualak zirelako.

Dena dela, gaur egun, beste arrazoi oso desberdin batzuengatik, interesez betea iritsi zaigu kronika haietako baten zati bat, egun jakin bat dela eta:

«Lehen aldiz –dio Urkixok–, 1869ko urriaren 27ko gauean lehorreratu zituzten armak, Abadia jaunak Hendaian zuen jabetza zoragarrian. Abadia jaun-andreek ongi baino hobeto zekiten lehorrera ekarriko zituztela, eta ekintza guztiz arriskutsu horretan lagundu zuten».

Gerra Irunera iritsi zenean, liburutegian zegoen Abadia. Begiratokitik guztia ikusi zuen. Ikuskizuna ez zuen izan oso gustuko eta, bere zientzia lanetan babesa hartuz, bazterrera egiten saiatu zen. Ez dakigu karlisten armamentuak berriz zeharkatu ote zituen haren lurrak, baina bai 1869ko lehorreratze horrek, Abadiako Loia hondartzan, bide ezagunenetako bat urratu zuela ondoren Lotik eta Barojak ia nobela genero baten kategoriara goratuko zuten Bidasoko kontrabandoan. Hendaiaiko alkate zenean, 1870eko hamarkadaren lehen urteetan, dokumentuak sinatu eta politikariekin hura pertsegitzeko konpromisoa hartu arren, Abadiak onartu egin zuen kontrabandoa. Ondoren luzatu egingo zen, azken gudu zibilaren

gerraostera arte, eta egun eskualdean oraindik entzuten dira hari buruzko kontakizunak, jada tabernako istorio gisa soilik.

Karlisten porrotaren ondorioz, gobernu liberalak euskal-nafarren foru araubideak deuseztatu zituen eta, abolizioari aurre egiteko, euskaltzaleen mugimendua estu bildu eta indartu egin zen. Abadia ez zen egoera berritik kanpo geratu. Argitara atera zuen gutun batean, argudioak eman zituen ohiturazko zuzenbidearen defentsan, euskaldunen lege zahar idatzi gabeak goraipatu zituen –ingelesez *common law* lege sistemaren inspirazio izan zirela ere esan zuen–, foruak ezabatzeak zer ondorio izango zituen ohartarazi eta iragarri zuen, eta, bere festetan egindako mintzaldi gogoangarrietako batean, hemen itzulitako hitz hauek esan zituen:

«Garai hauetan non herriek elkarrekin nahastera jotzen baitute, ohiturak aldatzera eta iraganeko gauza ederrak baztertzera, poztan nau pentsatzeak ezen nire euskaldun maiteak elkarri helduko diotela inbasio horri aurre egiteko, beren hizkuntza eta mendetako usadioak, beren-beregi dituzten aiurria, ohore sentimendua eta beste hainbat altxor bere horretan mantentzeko. Herrikide maiteak, batu zuen ahotsak nire ahots jada motel samar honetara eta oihuka dezagun elkarrekin: Zazpiak Bat!».

Abadiak berezko talentua zuen galdu iritzitako kausetan nahasteko edo defendatu zituen kausetan oro har galtzeko. Bere anaia Arnautena baino nabarmenagoa izan zen, eta are harrigarriagoa ere, itxura guztien arabera gizon arrakastatsua izan baitzen: pertsonalitate gailenen adiskidetasunaz gozatu, sari handienak jaso, eta garaiko dirutza handienetako baten jabe izan zen.

Mooreheadek Bruceri buruz egindako azalpen biografiko batean, Niloren iturrietako On Kixoteren moduko bat zela esaten da biografiatuari buruz. Esandakoak berdin balio du kondaira hori buruan pil-pilean zutela etxetik joandako Speke aurreko esploratzaile guztientzat. Abadia, Bruceren hain antzekoa, kondairaren garaile izan zirela uste izan zuten On Kixoteetan

azkena izan zen eta, Cervantesen heroiak bezala, Erdi Aroaren debozioduna bera ere, askotariko helburuetara zabaldu zituen bere ikuspegiak eta porrotetan zenbatu zituen bere ekimenak.

Abadiaren zaletasun zientifiko sutsuetako bat, bere bidaiatik itzuli zenean, eklipseei so egitea izan zen. Aitzakia hori hartuta, mundu erdi ibili zuen Virginierekin batera. 1851ean Norvegiara bidaiatu zuen, uztailaren 28ko eklipse osoa ikustera. 1860an Gaztelara joan zen; 1867an Aljeriara, Bousoulén martxoaren 6ko eklipse partziala aztertzeko; ondoren, jada hirurogeita hemezortzi urte zituelarik, Adengo golpora eta gero Haitira, Artizarra eguzki aurretik igarotzen ikusteko. Bidaia horietako askotan Zientzien Akademiaren ordezkari izan zen, guztietan bere patrikatik ordaindu zituen joan-etorrien eta tramankulu eta kanpamentuak garraiatzearen kostuak, eta bakar batean soilik saiatu zen aurkikuntza nabarmen bat egiten, unibertsoa ezagutzeko zeharo garrantzitsua, geografiarako Niloaren jatorria adina.

Gaztelakoan izan zen hori: eguzkiaren protuberantziak eta osaera bera ziren aztergaia. Denboran ikaragarri luzatutako eztabaida beroa zuen gai horrek atzetik ere, eklipse osoetan soilik beha zekiokeelako astroari eta, hortaz, ezinbestean hamarkadatako etenaldiak egin behar ziren haren azterketan. Azken aldian, eguzkia agian gorputz solido eta trinkoa ez zela hausnartzen ari ziren. Eguzkiaren orban edo protuberantzia horiek beharbada astroaren barnealdean gertatzen ari zena fidelki islatzen zutela esatera menturatzen ziren batzuk; beste batzuek, berriz, orban horien existentzia ukatzen zuten. Beraz, 1860ko uztailaren 18ko eklipse osoa erabakigarria izango zen arazoa argitzeko. Gertaerak ikusmin handia piztu zuen komunitate zientifikoan. Mundu osoko astronomo eta fisikari prestigiotsuak agertu ziren Burgos, Errioxa eta Araba ingurura.

Briviescako laugune batean, landako behatokian Abadiarekin batera zeuden Lespiaut irakaslea, Marseillako behatokiko Petit jauna, eta tsarrak bidalitako Prazmowski irakaslea, Varsoviako Behatoki Inperialeko zuzendaria. Santa Luziako gainean muntatutako kanpamentuan, Goldschmidt irakaslearen esanetara, zientzialari gazte mordoa bildu zen, besteak beste, Modeler, Weiler, Dorpat edo Thien. Hirugarren talde bat

Rivabellosan ezarri zen, Warren de la Ruerekin. Alboan, Angelo Secchi eta fotoheliografo izeneko tresna iraultzaile bat zituen.

Espero handiko une astronomiko hura iritsi zenean, Abadiari Aragok asmatutako lente bikoitzeko mikrometro bat matxuratu zitzaion, eta ohiko behaketa teleskopikoa egitearekin kontentatu behar izan zuen. Harentzat nahikoa izan zen. Abadia zientzialari sartutako erromantiko bat zen, naturaren jainkozko perfekzioaren sinestun bat, eta ezin zuen irudikatu protuberantzia bezetako eguzki oker bat. Azkenean gertatu zen eklipsea eta, ondoren, Goldschmidtek esan zuen bazeudela orbanak, baina ez eguzkian, ilargian baizik, eta Abadiak adierazi zuen ez zegoela orbanik halakorik ikusten zuenen begietan baino eta, nolanahi ere, ilusio optikoak zirela. Egun hartan, Warren de la Ruek argazkietan islatu zituen orbanak, hau da, eguzkiaren sugarrak, eta orrialde nabarmena idatzi zuen zientziaren historian.

Abadiak garai hartan aurrera eramandako beste proiektu asmo handiko bat bertikalaren lekualdaketa izan zen, zela lurrazalaren mugimenduarengatik, zela grabitatearen aldakuntzagatik. Nahiz eta ez izan Foucaulten penduluaren saiakuntzak edo beste kide batzuek Panteoian egindakoak bezain ezagunak, Abadiak Aragorriko muinoan edo jauregian egindako esperimientuek ere bazuten halako ikusgarritasun bat. Horren fede ematen du gaur egun jauregiaren sotoetan oraindik ikusgai dagoen dorre konikoaren oinarri ikaragarriak.

Profanook tramankulu horren hondarrei begira soilik suma dezakegu, lausoki, zer lortu nahi zen bertan bildutako lur taupadekin, baina azterketa horrek, zeregin zientifikoekin beti gerta bezala, gutxi zuen ikusgarritik eta asko pazientziatik, setatik, egun bihurtzen diren ordu eta urte bihurtzen diren egunetatik, Abadiak bertikalaren behaketari eman zizkion hogeitun urteak bete arte.

Hasieran, putzu soil bat zen esperimentua. Oinalde sakonean merkurio bainu bat jarrarazi zuten; ispilu bihurtzen zenean, Abadiak goitik proiektatutako berun haria islatzen zuen. Berun hariaren eta hari horren irudiaren arteko bereizketa graduek bertikala zenbat lekualdatzen zen zehazten zuten. Arazoak agertu ziren, baina, maizko euri zaparraden ondoren hauteman zutenean ur filtrazioek esperimentua baliogabetzen zutela, eta ez ziren hor geratu: trena iritsi zenean bibrazioak eta anomalia berriak nabaritzen jarraitu zuten, trenbideak gertu samar bota zituztelako.

Horrela hasi zen Abadiaren auzi itzel horietako beste bat: bera bakarrik guztien aurka, bera bakarrik, oraingoan, aurrerabidearen nagusikeriaren kontra.

Hainbat urtez, trenbideak tokiz aldatzeko eskaera egin zien Abadiak gobernuko ministroei eta agintari orori. Hamaika gutun, elkarrizketa, bilera, gestio, kontsulta judizial bideratu eta izapidetu ziren, guztiak ere alferrik.

Abadiak amore eman zuen, etsita, baina handik gutxira, gazteluaren eraikuntzaz baliatuz, bloke trinko batekin isolatu eta babestu zuen bere tunel berunduna: zortzi metroko altuera zuen eta ehun mila kilo hormigoiz zegoen egina. Arrokan eskailera batzuk ere zulatu zituen, merkuriora igo eta jaitsi ahal izateko. Ondoren, bost urtez itxaron zuen fortifikazioaren masa asentatu arte, eta azkenean berriro ekin zien azterlanei, bonbilla batez argitutako platino hari batzuekin. Ordurako, ispiluan islatutako bertikalaren proiektzioak balira bezala, dorre haren irudira eta antzera hazi izan balira bezala, altxaturik zeuden gazteluko dorre eta horma guztiak, eta harrizko hormek nolabaiteko barne gaztelu hori ere isolatzen zuten.

1872an esperimentuak eten ziren, baina tramankulu itzelari bi metro gehitzeko soilik. Oinaldea bermatu ondoren, 1879an berriro jarri zituen martxan eta handik urte batzuetara bere bi mila behaketa mikroseismikoen laburpen txiki bat argitaratu zuen Bruselan. Liburuaren apaltasuna ez dator bat, inondik inora, ez hura ahalbidetu zuen eraikuntza alimalekoarekin, ez saiakuntzak eskatutako ahalegin neurrigabearekin. Dena dela, etorkizunean agian bere datuak erabiliko zituzten zientzialarien mesedetan –gertatu ez zen zerbait–, badirudi Abadiari ez zitzaiola axola izan ezta ere. Virginie hil

eta hilabete gutxitara dorrea eraisteko agindua emango zuen Akademiak, esperimentu antzua zela ikusirik.

Abadiak garai horretan jendarteratu zituen beste lanei dagokienez, haren bibliografian euskal gaiari buruzko zenbait daude, hala nola *Zuberoaticako gutun bat*, baita bere apokrifoetako entregaren bat ere, esaterako, katalogoa eta *Hermaseko artzaina*-ren itzulpena, eta, nabarmenki, Etiopia Garaiko geodesiari buruzko bere lana. Tamaina handiko eta azal gorriko liburu bat, ibilbideko egunkariaren laburpen bat jasotzen zuena, eta, egindako behaketak zerrendatu ondoren (140 latitudearenak, 200 ordu-angeluenak, ilargi distantzien 42 serie, etab.), baita haren kate geodesiko asmo handikoa ere, kateko bederatziehun puntuak adierazten zituzten hamar mapekin irudiztatua. Kateak ez zuen jada Afrikan zuen garrantzi apartekoa, muturretako batean Niloren iturburua zegoela uste zenean, baina esploratzeko ibilbide berri bat zen oraindik eta halakotzat onartu zuen historiak, nahiz eta, zehatz-mehatz kartografiatzen zituenez lurraldearen 250.000 kilometro koadro, ibilbide soil batek eman ohi zuena baino askoz gehiago eskaini jakintzari.

Denbora askotxo behar izan zuen liburua mamitzeko, eskalak, marrazkiak eta matematikako kalkuluak zirriborratzen. Radau izeneko fisikari ezagun batek hiru urte eman zituen jauregian lanak gainbegiratzeko. *Revue des Deux Mondes* aldizkariaren erredakzioko idazkaria zen Radau eta, bere postutik, Abadiak sortutako sistema geodesiko originala zabaltzen lagundu zuen. Abadiak, haren egonaldiaren oroimenez, Radau izena jarri zion ondoren Parisera itzuli zen aditu famatuak gustuko bide zuen zoko bati. Radau uharte deritzo tokiari –Radau irakaslearen uharte ere izan liteke– eta Loia hondartzan dago, karlisten armamentua lehorreratu eta banatu zuten toki berean.

Gainerakoan, Akademiako idazkariak, Darboux jaunak, esan zuen komunitate zientifikoaren zorionak jaso zituela liburuak eta gure

pertsonaiaren lan probetxugarriena iritzi zitzaiola. Bere mintzaldian Darbouxek ezin zuen esan, ordea, hiletako gorazarrean ari baitzen, parada horretan ere ez zela falta izan Abadiaren egitasmoak ilundu ohi zituen zorte txarra, orokorrean kritikak iritzi onekoak izan arren. Artikulu txikiago eta ez hain serioek hitz egiten dute horretaz. Berriro ere Abadia desengainatu bat irudikarazi, eta jakinarazten digute Etiopia Garaiko geodesia zabal eta xehe hari probetxu handia aterako ziola Italiako Armadaren Estatu Nagusiak Abisiniako inbasioan.

Zientzia beti izan da gerrarako baliagarria, eta Abadiaren kasua ez zen salbuespen bat izan. Zalantzarik gabe, abisiniar askoz gehiago hilko ziren haren mapen biktima, berak Massaja kardinalaren misioa finantzatzuz gosetik eta gaitzetik aterako zituenak baino.

Esanak esan, gazteluaren eraikuntza izan zen urte horietako gertakari adierazgarriena, eta hari jarri zion Abadiak arreta handiena eta obsesiboena. Eraikuntzaren faltan, “Abbadia” –berak deitu bezala– jabetzaren lurrak itsasertzeraino hedatzen joan ziren, 360 hektarea eta 25 etxe eta baserri baino gehiago bildu arte, belardi zoragarrian han-hemenka, Irlandakoarekin tankera nabarmena zuen euskal paisaia batean.

Han elkar gurutzatzen zuten iraganeko istorioen artean, ugariak ziren sorginei buruzko elezaharrak: hondartzan milaka biltzen zirela, akelarreak “Sorginzilo” izeneko haitzulo batean egiten zituztela, labarrean, eta harkaitz baten gorenean gordetzen zituztela akerra eta apo-ukenduak. Era berean, Konpostelako antzinako peleginazioen kontuak esaten ziren, garai batean kostaldeko bidetik egiten baitziren haraino eta, hortik aurrera, Flamelek egin bezala, itsasotik jarraitzen zuten. Azkenik, baziren jentilei buruzko zenbait kondaira ere: nola, alboko mendietatik, arroka batzuk bota zituzten Baionako katedralaren kontra eta, erdibidean erori zirelarik, harrizko uharte batzuk sortu ziren. Horietatik bi, Dunbak edo Bikiak deituak, jada aipatu zituen Avienusek, Iberia deskribatu zuen lehen geografo erromatarrek, *Ora*

Maritima-n. Interpretazioen arabera, harrizko uharte horien aurrean Venusen tenplu bat zegoela eman zuen aditzera.

Abadiak bi gizon deitu zituen tokia erakutsi eta bere asmoa jakinarazteko, eta ikaragarri gustatu omen zitzaien tokia. Haietako bat Clément Parent arkitektoa zen; bestea Denis Bülher izeneko paisajista bat, bere anaia batekin lan egiten zuena. Bülher anaiena zen 1857ko egun haietan inauguratzear zegoen Lyongo Parc de la Tête-d'Or lorategia, aurrerago ezagun bihurtuko zena, Nazioarteko Erakusketaren eszenatokia izan baitzen. Parentek lehenbizi laborategi bat eta ondoren jauregia eraikitzeke enkargua jaso zuen Abadiarengandik, eta Bülher arduratu zen hura non kokatuko zen erabakitzeaz: tontor leun baten gainean, itsasora, Bidasora eta Larhunera begira, hirurogeita hamar metroko garaieran eta labarretik seiehun metrora.

Bülher gizon gaixobera zen, Virginie bezala buruko minei eta malenkoniari emana, eta harekin adiskidetasuna estutu zuen Abadiak. Parentekin hautsi egin zuen, ordea, hark laborategi eder bat egin eta eskudran jarritako gaztelu erromantiko ojibadun eta kupuladun baten marrazkia bidali eta gero.

Abadiak deitutako arkitekto ezagunetan bigarrena Auguste Magne izan zen. Magnek proiektua eraberritu eta oso-osorik planifikatu zuen, baina Abadiarekiko tratuan desadostasun sendoak izan zituenez, berriro ere harremana hautsi eta epaiketa batean bukatu zuten. Magnek bere ordainsari guztiak eskatu zizkion, bost mila libera ia, eta Abadiak, ordaindu beharreko zenbatekoa murriztera tematuta, epaitegietara jo zuen eta epaiketaren kostuak ere galdu zituen.

Adolphe Lancek, prozesuan bitartekari izandako arkitekto gazteak, bere maisuari aholku eskatzeko gomendatu zion orduan Abadiari. Arkitektura neogotikoaren erregea zeritzon, baita mende hartako arkitekto itzaltsuena eta sonatuena ere: Viollet-le-Duc. Une hartan Pierrefondseko gaztelu inperialaren berreraikuntzan lanean ari zen, Napoleon III.aren enkarguz, baina, hala ere, Abadiaren kasua aztertzeke konpromisoa hartu zuen. Ezin zen espero askoz gehiago egitea. Viollet-le-Duc, funtsean, ehunka urteko gaztelu gotiko handiak aiurrien gainean berreraikitzeaz arduratzen zen

orain, eta, Abadia proposatzera ausartzeagatik ere, nekez onartuko zuen Coleridgeren bertsoan bezala guztiz airean zegoen gaztelu bat oso-osorik eraikitzea. Baina Abadiak proposatu zion, eta, are gehiago, konbentzitu zuen.

Luis II.ak, Bavariako errege zoroak, amestu besterik ezingo zuena, Le Ducen imitatzailerik batekin konformatu beharko zuen-eta, gure gizonak lortu zuen. Ojiba izan zen haien elkartearen oinarria, nahiz eta oraingo honetan kupularik gabe; izan ere, Viollet-le-Duc ojiben eraikitzaile handiena izan zen, eta Abadia, berriz, ojiba bera pertsonifikatua. Haren bizitzak ere ezin zuen izan irudi eta gordeleku hobeagorik, ojibarena baino: lehen zatian oinarriari, geografiari, lurraren eta zabaltasunaren ezagutzari emana; bigarren zati honetan, bere etxeko hormak menderatzeari, bertikala aztertzeari, toki baten gainean altxatzeari; eta azken urteetan, amaitzeko, buru-belarri zeruari behatzen, mistizismo erlijiosoetan, zenitaren azterketan.

Abadiak, gazteluaren lehen harria jartzeko, Laborde izan zuen lagun, Uztaritzeko gazteluaren jabea, eta Urruñako apaiz batek bedeinkatu zuen tokia. Ondoren etorriko ziren harri guztiak Viollet-le-Ducen laguntzaile Edmond Duthoiten eta Abadiaren beraren begirada arretatsuen pean jarriko ziren. Hurrengo urteetan, hots bat-bera entzun zen han egunero: taillagin, hargin, igeltsero, arotz eta abarren mailuena. Abadiatarrek obrak iraun bitartean bizitzeko alboan eraikitako txaletetik, Virginiek guztia entzuten eta ikusten zuen, eta lanak zer neurri hartzen ari ziren ikustean ikaratuta idazten zion Viollet-le-Duci, horrek guztiak izango zuen kostuaren inguruko kezka adierazteko. Orobat galdetzen zion ea, trukean, Miarritzeko itsasargia ikusi ahal izango zuen bere gelatik.

Abadiarentzat, ordea, ikuspegi sentimentalak bezainbeste edo gehiago, leihotako bandak edo heldulekuren baten forma ziren kezkabide. Duthoit trebea zen planoak ebatzen eta horrek gauzak erraztu zituen. Abadiarekin

ondo moldatu zen. Viollet-le-Duci idatzitako gutunetako batean, honela zioen Duthoitek:

«Abadia jauna gizon xarmagarria da eta zoragarria da harekin hitz egitea».

Jauregia benetako eta alegiazko animalien irudiekin apaintzeko unea iritsi zenean, bestiario harrigarria asmatu zuten Abadiak eta Duthoitek. Viollet-le-Duc bera bere katedral gargolekin –Parisko Notre Dame berreraikitzean egin zituenak bezala– lihoakeena baino urrunago joan ziren. Esan izan denez, Viollet-le-Duc jauregira etorri zenean lana gainbegiratzera, ez zuen atseginez ikusi berak egindako animalia marrazkietako asko aldatu izana, irudi askoz handiagoak eta oso desberdinak jarritz.

Bitxiki, bidaia horretan Viollet-le-Ducekin norbanako bitxi bat zihoala esan izan da, Fulcanelli izeneko norbait, zientzia esoterikoetan mugarri izan zena, historiako azken alkimista izan zela uste baita. M. Oteroren biografiaren arabera, Abadiara egindako bisita horretan aurkitu bide zuen Fulcanellik Hendaiako gurutze ziklikoa, *Katedralen misterioa* liburuan ezagutzera eman eta peleginazio kabalistikoen xede bihurtu zuena.

Kontua da jauregia apaintzean Abadia gehiago arduratu zela bere iraganeko bizitzari leiala izateaz, Violleti leiala izateaz baino, eta beste espezie batzuen artean krokodilo handiak, sugeak, tximuak, elefanteak eta barraskiloak jarri zituen fatxadetan. Era berean, barnean nahiz kanpoan, San Gregororen ordenako izar zortzi puntaduna, Irlandako harpa eta hirustak, eta bere patroia San Anton eremutarraren Tau gurutzea zizelkarazi zituen; nonahi idazkunak eta atsotitzak grabarazi zituen, hitz egiten zituen hamalau hizkuntzatan eta beste horrenbeste dialektotan; eta bere (eta Duthoiten) gogara dekoratu zuen Virginierentzako areto morisko txikia.

Pentsatzekoa da konplizitate horrek gazteluko beste hainbat zokotan ere izango zuela bere isla, eta, horregatik, arkitektura ondarearen espezialistek ez dakite ziur zer egotzi Viollet-le-Duci, zer Duthoiti eta zer Abadiari. Gazteluaren estiloa zehaztean ere gertatu izan da hori: batzuek uste dute

XII. mendeko eraginak dituela, beste batzuek XIII. mendekoak direla, eta zenbaitek XIV. mendekotzat ditu.

Bazter batera utzirik kontu hutsal horiek, nahiz eta egokiak izan exotismotan eta luxuzko polikromietan hain oparoa den toki batean, litekeena da jauregiko bisitariak beste alderdi batzuei erreparatzea lehenago: armairu txinatarraren azpitik atera eta burua areto handiko tapizaren gainean paratzen duen lehoi eme disekatuari; tximinietako deabruzko irudiei; bidaiaren hasieran Abadia itsu utzi zuen karabinari, liburutegiko hormetako batean zintzilik; Pio IX.a aita santuak salbuespenez emandako pribilegioari esker kapera Virginieren logelarekin lotzen duen balkoitxo arinari; edo bufalo larruz estalitako jangelako hormei.

Eraikinaren estiloarekin eta lanaren atribuzio arkitektonikoarekin gerta bezala, jauregiaren azken xedea ere askotariko aieruen motibo izan da. Milioidun baten apeta neurrigabetzat jo zutenek, pentsatu zuten Abadiak benetan zeukana baino dirutza askoz handiagoa zeukala eta, hura azaltzeko, Afrikan sekulako harribitxi negozio batekin aberastuko zela imajinatu zuten. Beste batzuek, aldiz, kontuan hartuta ez zuela seme-alabarik edo oinordeko naturalik gaztelua jaraunsteko, proiektua gauzatzea bere ondarearen zati handiena kostatuko zitzaiola, eta gainera ia hirurogeita hamar urte eta hartaz gozatzeko aukera behintzat zalantzarik zituenen burutuko zuela, uste izan zuten zorakeria bat zela, Bavariako erregea erotuko zutenak bezalakoa. Baina, Abadiarentzat, apeta edo zorakeria bat baino gehiago, mundutik erretiratzeko ermita bat izango zen jauregia. Horiek horrela, enperadoreak, inoiz mesederik eskatu ez ziolako nolabait harrituta, bat eskatzeko esan zionean, honako hau erantzun zion Abadiak:

«Jauna, Hendaiatik gertu jauregi bat eraikitzen ari naiz, han emateko nire azken egunak. Hurrena Biarritzera datorrenean, berorren maiestateak nahiko balu niretzat zenbait kilometro egin, ohore handitzat nuke berori nire etxearen azken harria jartzen ikustea».

Napoleon III.ak hain irmoki hitzeman zuenez haren nahia beteko zuela, Abadiak ez zuen zalantzarik egin eta martxan jarri zituen hotsandiko

abagune horretarako prestalanak. Aurreko hilabeteetan, inperioaren zerrenda eta koloreekin jantzi zen “La Chambre Imperial” izeneko gela ukitu gabe bat, ohazal, aulki eta errezelak estaliz, eta liburu baten tamainako zulo bat egin zen balkoi baten barandan, azken harria han kokatzeko.

Guztia prest zegoen, behingoz oztoporik eta porrotik gabe burutu zedin Abadiaren proiektuetako bat behintzat. Baina orduan Frantzia-Prusia Gerra piztu zen, eta, Euskal Herrirantz abiatzekoa zen uda egun haietan justu, frontierantz jo zuen enperadoreak. Handik gutxira, Sedanen amore emango zuen, bandera zuria eskuan.

Ehun eta hogeita bost urte geroago, badirudi hotzak, hezetasunak eta denboraren joanak eragina izan dutela Chambre Imperial atsekabetuan. Ohazalak eta errezelek distira galdu dute eta horma batzuk zartatu dira. Terrazako barandan ez da gauza bera gertatu, ordea. “Azken harria” aspaldi galdu zen, baina iparrak ere ez du goroldioz bete haren hutsunea.

4 “Ermitauak bere gelaxkara deitzen dizu”, Gela Inperialaren tximinian idatzitako neurtitz batzuetan azkena.

IV. ZATIA 1880-1897

«Sit flamme similis tua men ascendat in alta»⁵

Astronomia, izarren behaketa, Abadiaren azken pasio handia izan zen. Teleskopioak bihurtu ziren orduan haren lagun estuenak. 1880an, bi metro luze zen teleskopio itzela jarri zuten jauregiaren behatokian, zenitari begiratzeko beste tresna lagungarri batzuekin batera. Abadia ojibaren erpinerantz, gorantz, jotzen ari zela hobekien erakusten duten gertakarietako bat zenitaren eskutitza izan zen. Abiarazi zituen proiektuen artean ziztrinenetakoa da, frantses hizkuntzaren hiztegia osatzen duten milioika hizkien artean bat aldatu edo kentzea besterik ez baitzion ekarriko gizadiari. “Zénith” hitzaren H hizkiaz ari gara.

Egiaz, afera ñimiñoa zen, baina Abadiaren izaera tematsuak ez zuen bereizten handi eta txiki artean. Adinak ez zuen gutxitu haren energia apartekoa. Abadiak beti ekin zien bere asmo guztiei, batez ere, saiatu egin zen, eta hitz horren azterketa etimologiko xehea egin ondoren, eskutitz batean azaldu zituen bere gogoetak: “Zénith” identitatea bere eginik, ironiaz kexatzen zen “Sámata” zenetik eta semitaz “bideari jarraitu” esan nahi zuenetik bere hizkiei egindako desohoreaz. Honela zioen Camille Doucet dramagileari, Frantses Akademiaren idazkari iraunkorrari, bidali zion gutunak:

«Zilegi bekio semita samindu honi laguntza eta babes eskatzea, nire genealogia urritua berrezartzeko, hein batean bederen... Akademiako kide jauna, ez zinateke espirituzko gizon bat ez bazenu gorenera eraman zure gogo, eta hor beti izan nauzu bidelagun... Itzul egidazue, bada, nire T-a, nire leinuaren azken arrastoa, barbaroek ustez H batez adabatua...».

Abadiaren eskaera xumea funtsatuta zegoen, beste orientalista batzuen aldeko iritzia baitzuen, baina kontra eduki ohi zuen aurkakotasunak ez zuen bereizten ekimen txiki eta handien artean ezta ere, eta honako hau erantzun zion Camille Doucetek:

«Kide adeitsua: Zerutik erori zaidan autografo ederra datorren ostegunean jakinaraziko zaio hiztegegintza batzordeari, eta gogoan

hartuko du zure oharra, baina kontua da duela bederatzi urte atera zela zazpigarren argitaraldia, eta zortzigarrena ez dela aterako hogeit (!) urte barru arte. Bildu bada pazientzia, orduan soilik galduko baitu Zenitek bere H desohoragarria... Saia gaitezen ordura arte bizitzen!».

Txikiagoa izanagatik ere, Abadiaren ekimen berria ez zen hobeto atera. Bai Doucet eta bai bera, konpromiso horren eguna iritsi aurretik hil ziren biak, eta gaur-gaurkoz, frantsesez, *zenit* hitza *zénith* idazten da oraindik.

Teleskopioko ikuspegiari gorputz eta arima eskaini arren, urte horietan Abadiak ez zuen alde batera utzi Akademiarekiko eta euskal kulturarekiko konpromisoa, eta ez zien uko egin Afrikako lanei, bere bidaiei eta, beharbada, Niloa beste behin ikusteari. 1880an, milaka hitzeko amharera hiztegi bat atera zuen argitara, karaktere latinoetan. Aurrez beste batzuetan bezala, ez ziren falta izan hitz gorazarrezko baina akreditazio eskasekoak, saiakeraren espezialitate berezia zela medio.

Zorion hitz horietako edozein baino atsegin handiagoa emango lioke Abadiari bere hiztegia norbaiti baliagarria izan zitzaiola jakiteak, nahiz eta argi egon halako bitxitasun bibliografikoak liburutegi batzuetako fitxategietan agertuko direla gehienez ere, eta haien apaletako izkina batean lizunduko, nekez izan baitezakete hori ez beste paturik.

Une honetan, galde genezakeen ea Abadiaren liburuek inoiz izan al zuten irakurle bakarren bat, izen-abizenak zituen norbait. Badirudi ezetz, baina badakigu handik urte batzuetara Afrikan non edo non galduta zegoen norbaitek lan horren existentziaren berri izan zuela eta Europan eskatu zuela, hil ala biziko kontua izango balitz bezala eskatu ere. Amharera jakitean oinarritzen baitzituen Abisinian aurrera egiteko asmoak eta, bereziki, Abadiaren hiztegian. Haren izen-abizenak Arthur Rimbaud ziren. Beheko zati hauek haren gutunetatik atera dira:

«Bidali, otoi, Institutuko Abadia jaunak idatzitako amharera hiztegia, jasotzean ordaintzeko. Eros iezadazu lehenbailehen! (18-11-1885) ... Abadia jaunaren hiztegia gogorarazi nahi dizut; jada eskatuko zenuen. Liburuaren pisua posta paketearena ez gainditzea espero dut soilik. Handiegia bada... (1886-1-2) ... Zure estualdiak estutzen nau. Liburua atzeratzen ari da. Bidal iezadazue, berandu gabe, nire ohiko helbidera. (1886-1-31) ... Pentsatzen dut bidean egongo dela jada liburua, eta gauzak ondo joateko modua ekarriko didala. (1886-2-28) ... Duela sei hilabete idatzi nizun lehen aldiz liburu hau zela eta. Sei hilabete liburu bat jasotzeko! (1886-83) ... Liburuaren zain nago beti. Atzerapenari gehiegizko deritzot. (1886-213) ... Eskatu nizun liburua Adenen aurkitu dut. Uste dut uztaila amaieran abiatuko naizela azkenik...».

Rimbaudek Menelik erregearekin elkar ulertzeko aukera emango ziolakoan jarri zuen bere konfiantza Abadiaren hiztegian. Armak salerosiz zenbait negozio egin, eta ondoren madarikazio orotik salbu erretiratzea bilatzen zuen. Abadia bezala Abisinian hamaika urtez egon ondoren, egitasmoak porrot egin zuen eta Rimbaud etxera itzuli zen, libera kopuru ziztrina patrikan eta erdara berri bat bere hizkuntzen artean. Hala eta guztiz ere, besteak beste Bardeyk, Rimbaudek eta Borellik osatutako kolonia murriztaren berri izan zuen Abadiak, eta bere lanen inguruan agertu zuten interesak berriro piztu zion Abisiniarako gogoia.

Urte batzuk lehenago, 1881ean, bidaiari eta geografoen nazioarteko kongresu batera joan zen, Veneziara. Bere mintzaldiak *Bidaiari zahar baten kredo*a zuen izena. Funtsean, honako hau gomendatzen zien esploratzaileei: arma baten ordezkari makila eramatea, piztiak uxatzeko argi zuzi bat besterik ez erabiltzea, interpreteak eraman ordezkari bertakoen hizkuntzak ikastea, ez eramatea, ezta ere, jakirik edo europar morroirik eta, batez ere, ez eramatea presarik; are hobe, astiro bidaiatzea. Ez zen makala izan aholku horiek bertaratuengan sortutako harritura, baina batez ere norbaitek, hala eta

guztiz ere bizirik, praktikan jarri zituelako, eta ez hainbeste horiek berriz probatzeko aukera urrunagatik.

Azken hamarkadetan, asko aldatu ziren bidaiatzeko moduak, gero eta gehiago militarizatzen joan ziren eta ez ziren inoiz egon Abadiaren manuei jarraitzetik urrunago. Zahartzaroan, Abadia maiz kexatu ohi zen gazte esploratzaileek ez zietela galderarik egiten zaharrei, lehen bezala. Ez zuen ulertzen haien asmoetan garrantzitsuena ez zela bidaia, guztiak amaitu aurretik bide berri bat irekitzeko lehia baizik. Hala, espedizio modernoak bizkorrak ziren, larderiatsu samarrak, eta arma, interprete, gidari, zigor, mertzenario, ehiza indiskriminatu eta probokazio bidez egiten ziren. Azkenean kontra jarriko zitzaizkien horiek guztiak, eta indigenen esku hildakoen esploratzaile kopurua ugarituko zen.

Abadiak begiko izandako gazte esploratzaile bakanetako bat Jules Borelli izan zen. Zerbaitegatik ere, Borellik nolabaiteko sinesgarritasuna ematen zion Abadiaren Niloko iturrien aurkikuntzari. Rimbaudi 1888an idatzitako eskutitzetako batean, haren galderei erantzunez, honako hau zioen Borellik:

«Arrazoi sendoak daude uste izateko Omo ibaia ez dela Juba, Niloren ibaiadar bat baizik. Abadia jaunak dio Niloa dela. Aita Leon Avanchersekoak, Cecchik eta Chiarinik kontrakoa defendatzen dute. Egun, haien iritzia gailendu da, nahiz eta Abadiarenak, geografiari dagokionez, baduen baliorik».

Beheko hau Borellik 1888ko urte berean Abadiari idatzitako eskutitz baten zati bat da:

«Nik ez dut oraindik izan zu hitz egiten entzuteko ohorea, baina, zutaz ari naizela, burura datorkit Reclusen lan ederreko esaldi bat, non baieztatzen den, ez dakit zergatik, Juba Omo dela, eta ondoren gehitzen den: puntu hori ez da Niloa, Abadiak uste bezala. Nik ez dut baieztatzen hala denik, baina egia da ibaiak norabide hori hartzen duela; mendebalderantz, ekialdera zegoela uste zenean».

Ondorengo eskutitz batean, honela adierazten zuen irmo:

«Omo ibaia ez da zure ibai handiaren bertako izendapena baizik.
Omo ibaia Niloa da!».

Hitz horiek, eta aldeko beste gutxi batzuenak, adore eman zioten Abadiari eta orri batzuetan berriro Niloaren gaiari heltzen zion liburu berri bat idaztera bultzatu zuten. Egia da haren oroimena ez zegoela urrunegi; izan ere, 1884an, jada 74 urte zituela, harainorako bidaia aparteko bati ekin zion, neurketa magnetiko batzuen aitzakian.

Bidaia desberdina izan zen, malenkoniatsua, eroso, Virginieren eta bere morroi eta laguntzaileen konpainiak samurtua. Ekialdean zeharko ibilaldi bat, Abisiniako ateetaraino gerturatu zuena, besteak beste etapa hauek izan zituen ibilbide bati jarraituz: Atenas, Alexandria, Kairo, Suez, Jidda, Massawa, Al-Hudaida, Aden, Berbera, Souakim, Aswan, Luxor, Asiut, Keopsen piramidea, Jerusalem, Konstantinopla, Pireo, Napoles eta Erroma.

Berrogei urte geroago eta orain jantzi beltza soinean eta kapelu hegalezabal baten azpitik adats zuria agerian zuela, Abadiak sentipen enigmatiko eta gazi-gozoa izan zuen Afrikara itzultzean, eta etxeratu zenean bere azken proiektua izango zena idazteari ekin zion. Liburuaren izenburua *Ce que j'ai vu...* zen. 1892an atera zen argitara, eta han bildu zituen bere bidaiari buruzko ohar eta oroitzapenak, baita zenbait kronistaren bitartez Abisiniari buruz lortutako albiste berriak ere. Abadiaren gutunetako asko galdu direnez, ez dakigu Rimbaud haien artean zegoen edo elkar ezagutu al zuten biak 1884an Adenen zeudenean. Kontua da Harar hiriari eta galla jendeei buruzko azterketa batzuk ezagutarazi nahi zizkiela Rimbaudek Geografia Elkarteko kideei, eta Abadiak gai horri buruzko lan bat sartu zuela bere liburuaren eranskin batean, Albred Bardey izeneko merkataritza agente batek sinatua: hain zuzen, bere bulegoan Rimbaud enplegaturik zuena. Ez da zentzugabea pentsatzea, orduan, aieru hutsa bada ere, agian kronika hori egiten parte hartu zuela poetak.

Nolanahi ere, biografiari dagokionez, hitzaurreko testu zabala da liburuaren zati interesgarriena. Besteak beste, musulmanei alkibla edo Mekarako norabidea errazteko koadro bat eskaintzen du, eta Niloren iturriei buruzko azken gogoetak jasotzen ditu:

«Uste dut azalpen bat zor dudala Gibe eta Omo ibaiak direla-eta hitz egin den guztiari buruz. Ibai zuriaren (Nilo Zuriaren) iturburuak bilatzea izan zen nire bidaiaren helburu nagusietako bat. Europa atzean utzi nuenean, Bruceren baieztapen labur bat baino ez nuen, eta hark Kaffan nonbait zeudela uste zuen. Bongan kokatu nintzen, inguru guztiak ibiliko nituelakoan, baina gizonak inoiz edo behin du bere asmo handia lortzerik. Gehienak ahaleginean geratzen dira, eta neronek ez dut zertan bestelakoa izan...».

Hasiera batean, bazirudien Abadiak bere porrota onartzen zuela. Baina haren azalpena luzea zen eta berandu gabe batzuk zein besteak gezurtatzen zituen. Zergatik hartzen zen Nilo Urdina ibaiadartzat, hark bazeraman emari handiena eta hari zor bazion Niloak bere garrantzia. Zergatik zeritzan Nilo Zuri ibai zuriari, ez bazuen hori bere izena. Zergatik gailendu behar zen europarren fisika eta ez bertakoen tradizio eta jakintza. Zer irizpideren arabera onartu zen ur korronte bat, ortodoxia zientifikoak berak ez zionean ibilgu baten luzerari atribuzio handiagorik ematen uhalidiari, norabideari, altuerari edo uraren abiadari baino. Zergatik defendatzen zuten hemen geografo jakin batzuek ibaiaren bide jakin bat, han mantentzen bazuten abstrakzio hutsez soilik irits zitekeela ibai bat izaki isolatutzat hartzera. Zergatik egiten zen ingelesen interesen alde, zergatik zeukaten ingelesek afrikar izenak aldatzeko ohitura desatsegin eta nabarmena, planetako hogeita hamar tokiri Viktoria izena jartzekoa. Niloa aintzira handienetako handienean jaiotzen zela emanek gero, egile arabiar batek jada duela mila urte baino gehiago azaldu eta Spekek 1850ean soilik ikusitako zerbait, zergatik eduki zuten hari izena aldatu eta “Lac Victoria Nyanzg”, hau da, “Viktoria aintzira aintzira” jartzeko keinu burutsua.

Burtoni eta esploratzaile baino gehiago bidaiari ziren beste batzuei gerta bezala, Abadiak Niloren iturrien arazoa erlatibizatu nahi zuen, bitxikeria hutsaletatik harago Afrikaren ezagutza sakona lehenetsi. Hala ere, horrekin batera adierazten zuen ezen, ontzat ematen bazen aintzira handien sorburuaren teoria, berak ez zuela baztertuko berea Omo ibaiak urak non isurtzen zituen aurkitzen ez zeno, eta honako hau gehitzen zuen:

«Nire bidaiatik itzuli nintzenean, buruan nuen Omok eta Ibai Zuriak (Nilo) bat egiten zutela, baina ez nekien zein puntutan. Nire eskariz, Geografiako Elkartek dominak hitzeman ditu gai horren inguruan informazio zehatza dakarten bidaiarientzat. Inork ez dio erantzunik eman gure gonbidapenari eta, kontuan hartuta gaur-gaurkoz eskualde horretan dagoen egoera ziurgabea, ez dut uste luzaroan inork erantzungo duenik».

Laurogeita bi urte zituenean idatzitako hitz horiek izan ziren Abadiak bere bizitzako polemika handiari buruz publikoki adierazitako azkenak. Handik gutxira ikusiko zen bezala, ez ziren Omok eta Nilok emango zituzten azkenak.

Abadiatarren munduan pertsona berri bat sartu zen 1891n. Ernest Renánek ikaragarri maite zuen eta hartaz esan zuen ume bat zela. Edmond de Goncourtek begi sakoneko eta sudur sentsualeko jaun txiki, mehe eta ihar gisa deskribatu zuen. Anatole Francek “Le sublime illettré” izendatu zuen, eta hura irakurri ondoren adierazi zuen zoratzeraino atsegin zituela haren lanak. Marcel Prousten eta Raymond Russellen begikoa izan zen eta, arrazoi intimoagoak tarteko, baita Sarah Bernhardtena eta Monakoko Alice printzesarena ere.

Julien Viaud zuen izena, eta bere nobelako protagonista Pierre Loti izenaren pean, “exotismoaren errege” izendatu zuten.

Bere kideak ez irakurtzeaz harrotu eta hala eta guztiz ere Emile Zola hilduratu baten ordezkorren Akademian sartzea lortu zuen idazle bitxi eta ezaguna izateaz gain, Pierre Loti marinela zen, eta egun batean armadak kapitain bidali zuen Bidasoko estuarioan lehorreratuta zuen itsasontzi batera, muga eta kontrabandoa zaintzeko. Hendaiara etorri eta gutxira, kontrabandistak bere lagunik onenak ziren jada, Euskal Herria bere herria zen, eta Bidasoan nahi zuen hil.

Abadiatarrek eragin zuten bat-bateko aldaketa hura XIX. mendeko azken erromantiko berantiarrarengan. Ez batzuek egotzitako

trisexualitateak, ez Bosforoko egonaldietan ustez zerman bizitza nahasiak eta ez Frantzian bere familiaren ezkutuan ezagutzen zitzaionak; ez transformismorako zaletasun eskandalagarriak, ez bere urratsen atzetik segika zetorren nabarmentasun mediatikoak, eta ez orain Abadiako gazteluaren ataria zeharkatutakoan jarraituko zion diskrezio ezohikoak: ezerk ez zuen galarazi adiskidetasun berezi horren agerpena, eta oso gutxi jakingo genuke hari buruz, nobelagilea ez balitz izan berez indiskretua jauregitik atera eta burdin hesia atzean uzten zuenean.

Odette Valencek –azken urteetan Lotiren dizipulu izandakoa, bere maisuari buruzko biografia lan zorrotzenen egilea bera– Lotiren paper intimoak aztertu zituen. Haietako asko Sarah Bernhardten, Monakoko printzesaren eta Diane kondesaren ingurukoak ziren, baina agiri batzuk aurkitu zituen, bitxiki andre ezezagun bat aipatzen zutenak. Emakume hark ez zuen zerikusirik Lotiren nobeletako baten eskaintzaren merezidun izateko lehiatzen ziren emakume ezagunetako ezeinekin, eta ez zen inoiz agertu areto mundutarretan. Inguruabar horrek jakin-mina piztu zion, baina Virginieren izaerak inspiratutako jakin-minak eramane zuen, ondoren, hari buruzko artikulu bat argitaratzera.

Abadiak ez du askorik hitz egiten. Pentsatzekoa da geografia urrunenen ezagutzaile izanik biak, bai bera, bai Loti, grinaz hitz egingo zutela beren bidaiez, baina esaten den bakarra da gauetan behatokia joaten zirela izarrei so egitera, behin Marte eta Jupiter ikusi zituztela beren sateliteekin iragaten eta, gauaren amaieran, Abadiak bere euskaldun sendokoteetako bati dei egin ohi ziola etxerako bidean farol batekin argi egiteko. Badirudi joanda ez zegoenean beti behatokian sartuta zegoela Abadia; Virginiek, aldiz, irakurzalea izanik oro har, gogo handiagoa agertzen zuen idazlearen bisitak jasotzeko eta, laster, elkarrenganako lilurari emango zioten bide.

Valencek dio Lotirentzat kontzientziaren ahotsa zela Virginie, baina hark hainbeste jaramon egin bazion ez zen halako ahots batek merezi zion begiruneagatik, baizik eta soineratzen zuen xarma xelebrearengatik.

Virginiek zarpail zurizko soinekoak eramane zituen; zuriz janzen zen beti. Aurpegian triangelu formako papertxo txiki batzuk itsasten zituen, zuriak ere, azala orbantzen zion edozein akats estaltzeko. Sorbaldan Coco

kakatua zeraman oraindik, eta azken urteetan oso zahartuta zegoen, soildua, larruazalaren urdin histrionikoa partez estaltzen zioten luma gutxi batzuk salbu, eta zeharo garraztua zuen izaera. Urkixoren ohar batek hala baieztatzen du: abokatu bikain baten hileta gogoratzean, esaten zuen Abadia berandu iritsi zela gorpu-lorrera, eta Virginie Cocoren azken orduko apeta bategatik falta zela esan ziola hildakoaren familiari. Kakatua bere jabearen sorbaldatik noranahi zebilen joan-etorrian, baina libreaz ezin hobeki uniformaturik etxe barruaz arduratzen ziren zortzi morroietako bati nabaritzen bazion laster iristekoa zela janaria, begiratokitik alde egin, eta guztiei aurrea hartzen zien jantokian, mehatxari. Gonbidatuak zeudenean, Virginiek “purgatorioko arima” bat zela esanez zuritzen zuen haren jarrera. Orduan, loroak bitan errepikatzen zuen purgatorio hitza.

Cocoz gain, Virginiek bere eskutik elikatzen zituen bi arrano eraman ohi zituen berekin lorategiko pasealdietan eta edonora zihoala ere. Ez Virginiek ez Abadiak ez zuten onartzen animalien aurkako jazarpenik. Euskal jaien programetan, artikulua batek beti ezartzen zuen jaiak ospatzeko baldintza gisa izaki horien bizitza torturatzen zuen jokorik ez egitea.

Virginiek ez zuen onartzen liburuak eta trastelekuko altzariak karraskatzen zituzten arratoi eta saguak ehizatzerik ere ez. Lotik zioenez, arratsalde batzuk Aragorri emanen zituzten, obrak iraun bitartean Abadia senar-emazteen bizileku izandako alboko etxean. Han, jauregian sartzen ez ziren piano zahar bat eta hainbat altzari eta objektu gordetzen ziren orain. Loti maiz joaten zen etxeko frontoira jolastera, baina arratsalde horietan Virginieren geletara igo ohi ziren bera eta Loti, pianoa jotzera. Errepertorioaz ez da deus ere esaten. Aipatzen da, ordea, arratsaldeko argia joan eta partitura irakurtezin bihurtzen zenean, bi kandelarekin eta bi patata erraldoirekin agertzen zela Virginie, eta patatetan sartzen zituela kandelak argi egiteko. Bi arranoetako bat ere eramaten zuen berekin, korridore eta geletan arratoiak ibiltzen zirelako, eta badaezpada ere kakatua zaharrari eraso egiten zioten. Kontua da harraparia espedizioan ateratzen zenean agerian geratzen zirela beste saihesten batzuk eta berriz azaltzen zela arriskua. Orduan, Lotik arratoi batzuk hiltzeko eskaintzen zuen bere burua, eta Virginie erabat suminarazten zuen burutazio horrek. Halako gau zail batzuk

pasatu behar izan zituzten konturatu arte, azkenean, lau liburu dorrerekin hesi bat egitea eta loroa barruan jartzea zela hoberena.

Giro mundutar eta artistikoko dama nabarmenekin elkartzeak gutxitan dibertitzen zuen Loti Abadia jauregira bisita arrunt bat egiteak adina.

Bere jabetzan bakarturik beti, Virginiek ez zuen inorekin partekatzen Loti. Lotik ere ez, ordea, eta haren fribolitatea ez zegoen guztiz eroso horrekin; izan ere, pozarren erakutsiko zien bere lagunei maiz haiek ordezkatzeko zituen mundu liluragarria.

Behin soilik ausartu zen idazlea norbait eramatera, ikus zezan. Diane kondesa izan zen, garai hartako *papillon* emakumeetako bat, liburu pare baten idazlea bera. Areto handian bildu ziren eta, hortaz, ez zuen izango ohiko bisiten grazia. Pentsatzekoa da bilera maneratsu eta protokoloduna izango zela. Eseritakoan, baina, idazleekin bihotz bigunekoak izan beharraz hitz egiten hasi zen Diane kondesa; esan zuen Lotiren lagunak guztia barkatu behar ziotela, haren inspirazioaren mesedetan. Virginiek guztiz kontrakoa pentsatzen zuen, eta laster eztabaida ikaragarri bat piztu zen, Cocol eta aristokrataren esku-txakurtxoak elkarri egindako karranka eta zaunketan islatu zena. Txikia izanagatik ere, txakurra ez zen kikildu kakatua burusoilaren aurrean, baina azken horren deiari erantzunez arranoak agertu ziren, eta kondesak ikara batean alde egin zuen.

Animaliak maiz izan ziren Lotik eta Virginiek elkarrekin bizitako une barregarrien protagonistak, baina eztabaida ugariren arrazoi ere izan ziren. Espainiako Maria Kristina erreginak eta beste pertsona ospetsu batzuek palkora gonbidatzen zuten, Pierre Loti Donostiako zezenketetan agertzen zen batzuetan, haietan Mazzantini zebilen garaian. Lotik gustuko zituen eta hara joaten zen, haren presentziaren berri emango zuten kazetari eta gortesau artera, hurrengo egunean Virginieren honelako ohar bat jasotzeko arriskua gorabehera:

«Jaun maitea, Antipodetan gaude... Atseginez sufrimendu beharrik gabeak sortzea munstrokeria da, eta jendearen ariman erruki sentimendua zapuztea, doilorkeria. *La mort du boeuf* idatzi zenuen egunean, joango al zinen zezenketa batera? Ez, jakina. Jakizue, bada, pozoiak gozoki agertzen zaizkigula, traizioz, eta gutxika erabat aldatzen dutela izakia».

Dena dela, idazlearen sexu-jokabidearen ondoriozko eskandaluek sortu zituzten haien arteko haserrealdi bizienak. Amodio eta adiskidetasun platonikoen kastitatean oinarrituta zegoenez haien arteko harremana, Virginiek sufritu egiten zuen Lotiren haragizko apetekin. Idazlearen anbizioa, garai hartan, bere odol bretoa euskal odolarekin nahastea zen, kosta ahala kosta. Mezulari baten bitartez, ohar hori batzuk bidaltzen zizkion Virginiek. Hona hemen zati eta esaldi solte batzuk, haien arteko harremanaren une kritikoenetako batzuk nabarmentzen dituztenak:

«1894-10-30. Ez dezagun gehiago hitz egin banatzen gaituen horretaz...ez duzu pentsatu zein ederra eta leiala den zureganako daukadan adiskidetasuna... azken batean, jaun maitea, zer esango dizut gure eztabaida tristeei buruz, beti nik itxi eta beti zuk irekiak. Egia da ez litzatekeela bidezkoa, ez eta bihotz adiskidetsu baten jokabidea ere, zergatia jakin gabe zu gaitzestea. Baina ez da gauza bera jakin nahi ez izatea, gozo eta aldagaitz nahi dudana sentimendu bat salbu mantentzearen. Nire adiskidetasunari hegoak kendu eta bazter miserable batera botatzen badituzue, zer irabazi duzue? Ezer ez, eta nik, ordea, asko izango dut galdua».

Baina ez zegoen Loti zuzentzerik. Bere gorputzaren apetak nahierara asetzen jarraitzeaz gain, bere esperimentu genetikorako prest aurkitu zuen Kruzita Gaintza, eta bi euskal-bretoi sortu zizkion. Kontuan harturik Rocheforten kokatutako familia ez-legitimo horren etorkizun iluna, pentsa liteke Loti urrunegi joan zela eta anker samarra izan zela euskal erroak botatzeko saiakeran. Baina egia da, ere bai, nahi horrekin batera egin zituela beste bi gauza askoz ere miresgarriagoak, sasiko familia bat probintziarren mespretxugai bihurtzea baino.

Bata, handik urte askotara, bere heriotza izan zen. Bretainian hiltzorian zegoela sumaturik, eta guztion aholkuaren kontra, tren bagoi oso bat alokatu eta Hendaiara joan zen, Bidasoaren uretan hiltzeko, zin egin bezala. Bestea, Abadiaren heriotzaren eta Virginieren ondoriozko itxialdiaren aurretik bukatzea Euskal Herriaren errebelazioa zertuko zuen nobela.

Liburua, *Ramuntcho*, ez zen izan mende hartako nobela erromantiko onena, ezta egilearen onena ere, baina nahikoa onargarria izan zen, Barojaren mirespen lorrezina merezitzeko eta nazioartean berehalako arrakasta izateko adina, eta, aldi berean, baita herrialde bat ezagutarazteko ere, herrialdeko beste ezein semek ez bezala. Eta, dudarik gabe, *Ramuntcho* Virginierentzako opari berezi bat izan zen. Ordain bat, ez hainbeste haien arteko eztabaida sufrituengatik, baizik eta euskaldunen izaerari buruz eskuzabalki irakatsi zion guztiarengatik, horren inguruan ez baitzuten inoiz izan eztabaidarik. Hari eskaini zion liburua, lehen orrian irakur daitezkeen hitz hauekin:

«V. Abadia andreaki, bera hasi baitzen niri Euskal Herria ezagutarazten, 1891ko udazkenean. Haren omenez, begirune beroz. Pierre Loti (Azkaine, 1896ko azaroa)».

Virginieren bizitzaz, liburua argitaratu zenetik eta lau urte geroago hil zen arte, ez dago asko esateko. Inork idatzi du Abadiatarren legatu aparta Lotiri eskaini zitzaioela eta hark ez zuela onartu, baina ez dirudi egia denik. Abadia hil eta gero, Virginiek bere gutun guztiak erre zituen kontu handiz, arrastorik ez uzteraino, jauregian itxi zen eta, bere gelatik, kapilau-astronomo batek egunero ematen zituen mezak entzuteaz arduratzen zen. Virginie 1901eko martxoaren 1ean hil zen, eta haren hilobiko hilartitzak honako hau dio: “Nire errekonozimenduak nire gurutzea dakar”.

Urte batzuez denboran atzera egiten badugu, ikusiko dugu Abadiaren bizitzako azken bosturtekoa beste edozein bezain emankorra izan zela.

Denbora horretan, Zientzien Akademiako buru izendatu zuten, eta Aragoren domina eman zion Akademiak. Donostian sortutako euskal jaien batzordearengandik aitorpen diploma xume bat jaso zuen, jauregiaren hormarik onenean jarri zuena.

Testamentua idaztea izan zen, dena den, garai hartako zeregin nagusia. Ez zen lan makala, inondik inora. Batetik, guztia tasatu behar zen, hala banku-akzioetan zeuzkan 400.000 liberak nola korridore zokoren batean zegoen argimutil txikiena, eta idatzi eta erosi zituen liburu guztiak ere balioztatu behar ziren. Bestalde, bere iloba guztiak jarauntsiaren zati handiena gabe uzteko erabaki tamalgarria hartu behar zen, Akademiari emateko. Azkenik, testamentuaren baldintzak pentsatu behar ziren, lerro bakan batzuetan adierazi bere diruari zer erabilera ematea nahi zuen. Horren guztiaren inguruan, zirrimarrak, hitz ulertezinak eta amaitu gabeak dituzten zirriborro ugari daude. Batzuetan diruak eta familia auziak nahasten dira, beste askotan Abadiaren nahiak dira hizpide. Azken paper horiek zein garbi dauden ikusita, badirudi nahiago zuela horren inguruan idatzi. Abadiak proiektu berri eta grinatsuak balira bezala sortu zituen bere azken nahiak.

Azkenean, klausula segida luzea zuen proiektu bakar batera mugatu ziren guztiak. Behatokian 500.000 izarreko zeru mapa edo katalogo bat egitea nahi zuen, eta hortaz arduratuko ziren astronomoak monjeak izatea. Hau da, Erdi Aro urrunetik erdi-monje erdi-soldadu izandako arbaso haiek ekarri nahi zituen, bigarren erdi hori zientifiko bihurturik.

Bazituen nahi lorterrazagoak ere. Nahi zuen bere maizterren lur eskubideak bermatzea eta haien seme-alabek hezkuntza ona jasotzeko eskubidea izatea; nahi zuen bere lurretan ez egitea inoiz animalien bibisekziorik eta ez onartzea ehizarik ere ez; nahi zuen jauregian geratzea bere apokrifoak, 1.200 liburu eta eskuizkribu baino gehiagoko bere euskal liburutegia eta 10.000 liburukitik gorako liburutegi unibertsala, interesdunak hartuko zituen euskal abade baten ardura; nahi zuen bere jai folklorikoak mantentzea; nahi zuen...

Zaila izango zen testamentuan jasotako baldintza horietako asko betetzea, eta Abadia bera horren jakitun zen. Zientzien Akademiatik

eratorritako Estatu Kontseiluak ere bere baldintzak jartzen zituen horrelako legatu bat onartzeko. Zailena ez zen 500.000 izarren katalogazioa. Egia da zifra eskergea zela, baina apur bat lehenagoko katalogo batek jada biltzen zituen 325.000 izar. Abadiarentzat zera izan zen okerre: testamentua egin eta gero bizirik iraun zuen urte eskasetan eboluzio handia izan zuela gai horrek eta milioika izar aipatzen zuten erronka berrien lekuko izan zela. Hortaz, bere astronomia proiektuaren zifra ez zen, egiaz, hain astronomikoa.

Ez zen gauza bera gertatuko astronomoak monje izateko nahia jasotzen zuen baldintzarekin. Legezko zailtasunez gain, ez zegoen halako monjerik. Pazientzia lan hori beneditarrentzat egokia izango zelakoan, Belloc eta Lazkaokoekin harremanetan jarri ziren. Ezin helduzko zeregin bat zen. Gehiegi zen, baita Clunyo beneditarrentzat ere, nahiz eta jada astronomia teorikoaren ikastun izan eta Abadiak Askubiako bere finka eskaini. Itxuraz oraindik kontraesanean zeuden zeruaren introspektzioa eta monjeen botoak. Abadiaren arbasoei ez zitzairen halakorik gertatzen esku batekin otoitz egin eta bestearekin sable kolpeak banatzen zituztenean.

Badirudi Abadia, hain erdiarotarra bere gustuetan, ez zela guztiz sartzen garaiko moldean. Zerbaitegatik zegoen –eta dago– ehun minutuko erloju bitxi bat haren behatokian, beste tramankulu batzuen artean. Hura ikusita, batek ezinbestean pentsatzen du Abadiak bazuela, Wellsen makinarik ezean, bizitzeko garai bat aparte.

Beneditarren ondotik erlijioso sekularrak aipatu zituzten, eta gero lankide talde bat, aita Verschaffel kapilau-astronomoa izango zuena buru. Azken finean, hil eta gerorako xedatua zuena ikustea eragotziko zion heriotzak nolanahi ere.

Parisen izan zen, 1897ko martxoan. Abadiaren osasun egoerak ez zuen behar zainketarik. Asteazkenean, bere karguaren berezko konpromiso guztiak bete zituen. Rue du Bac-eko etxean, Abadia lanpeturik zeukaten paperen

artean, *Futuh Al-Habasa* izeneko eskuizkribu bat zegoen. Hura itzultzen zebilen eta, une hartan, Afrikarekin lotzen zuen objektu hurbilena zen.

Bitartean, berarengandik oso urrun, banaketa kolonial penagarriak ari ziren gertatzen Afrikan, bata bestearen atzetik. Martxoko aste horretan bertan, Madagaskar uharteko erregina berraberriratzen ari ziren, eta, hala, uhartearen inbasio erabatekoa burutzen, Duchesne jeneralak martxan jarritako azken guduaren ostean. Gertakari horrek interesa du kasu honetarako.

Kroniken arabera, borroka laburra izan zen, osteen arteko diferentzien ondorioz pentsa daitekeen bezala. Aurkari malgaxeak xebleki defendatu ziren lantzaz eta arkuz eta, atzera eginik, konta ezin ahala taldetan banatu ziren. Orain, inbaditzailearen kanoi eta fusilen aurrean erretiratzen ari ziren talde horietako bati nahi diogu erreparatu.

Malgaxe biluzi gutxi batzuk, izu-ikara batean ihesi, topatutako lehen eraikinean gorde ziren. Han kanoi bat aurkitu zuten, etsaiek erabilitakoen berdina. Malgaxeek kemena hartu zuten. Erabaki zuten arma ahaltsu haren atzetik borrokatuko zirela, nola funtzionatzen zuen jakin gabe. Oihanera atera eta apuntatu zuten. Ez zuen kanoikada ozenik sortu. Ez dakigu malgaxe haiek tresna mutu haren oinetara hil ziren ala ez. Mende amaieran ahoz aho ibili zen anekdota hori, eta frantses militarrek iritsi ziren uneaz hitz egiten zuen batik bat: nola zur eta lur geratu ziren, ikusi zutenean Abadia jaun bidaiari eta akademikoak hara bidalitako teleskopio handi bat zela egiaz kanoia.

Azken aldian, teleskopioak oparitzera zaletu zen Abadia. Jakina da Abisiniako negus berriari ere, Menelik II.ari, halako bat bidali ziola eta hark diamante gurutze bat eman ziola opariaren truke.

Martxoaren 15era goazela berriz, Abadiarentzat egun arrunta izan zela irakurtzen dugu, eta Akademiaren asteroko bilerara joan zela. Abadia oso zaharra zen jada, baina bera bezain zaharrak edo are zaharragoak ziren inguruan zituen akademiko asko, hala nola Vacherot, Marmour edo Legouvé, zeina, laurogeita hamar urte izanik, Akademiako kideei emandako *hilezkor* titulua gainditzekotan zen. Kotoi-itxurako eta xirula-ahotseko

gizon itzaltsu horiekin eman zuen Abadiak bere azken arratsaldea etxetik kanpo.

Bileratik itzulitakoan etzan egin zen, eta hurrengo egunean nekadura itzel baten gisan agertu zitzaion amaiera. Nekea zela eta, esan zuen ez zela aterako kalera. Handik 72 ordotara iritsiko zitzaion heriotza, adina eta nekea ez beste kausa agerikorik gabe. Baina amaiera horretan, beste gertaera paradoxiko eta paralelo bat izan zen aldi berean. Ezin izan zuen haren berri jaso, urrun gertatu baitzen, baina batek daki susmorik izango ez zuen, harentzat hain zen garrantzitsua.

Kalera eta, nolabait esatearren, mundura irteteari uko egin zion astearte hartan gertatu zen. Egun berean, urte berean eta, susma liteke, ordu berean. Vittorio Bottego izeneko italiar esploratzaile batek aurkitu berria zuen Omo ibaia ez zela Nilora batzen, baizik eta ekialdeko aintziretako batera isurtzen zituela urak, indigena armatu batzuek bat-batean enboskatu eta hil egin zutenean. Bottegoren bi kide, Vanutelli eta Citermi, onik atera ziren erasotik, eta aurkikuntzaren frogak bildu zituzten. Hala, Europa osoko geografia elkarteek behin betiko aldarrikatu zuten Abadiaren akatsa. Omo ibaiari ezingo zitzaion inoiz esan Nilo eta, gainera, Bottego izena izango zuen aurrerantzean.

Gertakariaren lehen albistea Europara iritsi zenerako, Abadia hila zen jada, aldameneko Atzerriko Misioen elizaren kanpandorrean ezkila joka entzuten zen bitartean. Kasualitateak garai berritik kanpo utzi zuen Abadia, haren arrazoiari kalterik egin gabe. Berrogeita hamar urte lehenago hantxe hil zen Chateaubriand ere, modu eta gogo berean: bere gazteluan hobiratua izatea, itsaso beraren aurrean. Badu zentzurik, beraz, amaiera honetarako haren hitz batzuk ekartzea hona, *Hilobiaz haraindiko oroitzapenak* liburuko azkenak:

«Nire leihoak Atzerriko Misioen lorategietara ematen du, eta irekita dago. Goizeko 6ak dira. Badirudi antzinako mundua amaitu eta berria hasten dela. Ezagutuko ez dudan eguzki baten lehen argien islak ikusten ditut. Nire hilobi ertzean esertzea besterik ez zait geratzen, eta ondoren erabakitasunez jaistea, gurutzea eskuan, betikotasunera».

5 “Bihoa gora zure gogoa,ugarra bezala”, Jerusalemgo edo erromesaren gelako tximinian latinez idatzia.

Epilogoa

*«Erho bat aski da harricantombaten puzura egosteco, baina sei
suhur behar dira haren hantik itoiteco»⁶*

Abadia 87 urte zituenean hil zen, 1897ko martxoaren 19ko gauean, eta haren lelo gogokoena “*plus estre que paroistre*” izan zen. Heriotzaren hurrengo egunetan, hitz handi eta atseginak esan ziren. Orobat esan zen bere hurkoen konpainia apala aukeratu izan ez balu hileta ederrak eskainiko zizkiola Parisek. Ederrak izango ziren, dudarik ez, baina bere etxeke kaperan izan zituenak ere ez ziren itsusiak izan.

Hilotza Abadia jauregira eramán, eta han lagunei erakutsi zitzaíen. Bitartean, ígeltsero batzuek kriptá bat eraíki zuten aldare azpían. Ahanztura sínesgaitza Abadiarena, hainbat eta hainbat txíkíeria arkitektoníkoz kezkatu ondoren hortaz ohartu ez ízana. Haren beílan ez ziren falta ízan píkotx eta pala zaratak, beraz. Horrek ez zíon ordeá distírarík kendu bílerarí. Alderantzíz. Hemezortzí egunez luzatu behar ízan ziren lanak eta híletak, bazter guztíetako heríkídeek edukí zezaten agur esatera gerturatzeko denbora. Atharratze eta Andoíngo dantzariak etorrí ziren, eta on írtízí zítzaíen López-Alenen hítzeí Euskal Herrián Abadia ízena ínoíz ahaztuko ez zela esan zuenean.

Ehun urte baino gehíago ígaro díra Abadia jauregían eta hari lotutako beste etxeetan. Ziburun, Arnauten jauregíá aspaldí eraítsí zuten, baina haren ondorengoak díra Euskal Herrián geratzen díren Ürrüstoíko abadiatar bakarrak.

Audauxeko jauregían Txarlesen alaba bat bízi ízan zen, Saint-Affríqueko baronesa deítua. Txíro eta alargun, baronesak gela bat ísolatu zuen Abadiak eragíndako sutearen ondotík Audauxez jabetzen joan zen aíurrí basatían, eta bízítza mísantrópíkoa eramán zuen. Díotenez, noíz edo noíz ezkutuan oíhanera ateratzen íkusten zuten, sasítza ílunetan jáíotako arrosaren bat moztera. Gaztelua errusíar arístokrata batí saldu zíoten ondoren; haren lehengusua Yousupov príntzea zen, Rasputín híltzeagatík ezaguna. Errusíarra ameríkar mílioidun batekín ezkonduta zegoen, eta hark jauregíaren berreraíkuntza ordáíndu eta zurztasun madaríkatu hartatík atera zuen: goí mailako festa jendetsuak ere eman zítuzten bertan, zoratzeraíno arrándítsuak. Rasputínek Yousupov príntzearen aurka botatako

madarikazioa, hark nola saihestu jakin izan zuena, lehengusuaren gain erori zen, eta familia osoa tragikoki hil zen ondoren. Jauregia zurtz geratu zen berriro eta, hain zuzen, gaur egun umezurztegi lasai bat da, non parterreek eder ematen duten eta hobietan ura dabilen.

Etxautz gazteluak, Baigorriin, antzeko patua izan zuen. Txarlesen semea Hego Amerikan trenbideak eraikitzen ibili zen, baina haren iloba, Harry deitua, Hollywooden ospea hartu zuen komedia zuzendari gisa eta gaztelua berreskuratu zuen bere lagunekin han denboraldiak igarotzeko. Baigorriin ez zegoen zine aretorik, baina garai batean oso erraza zen kalean Charles Chaplinekin, Adolphe Menjouekin edo Myrna Loyrekin gurutzatzea. Etxautzen beste familiarik ez zegoenez, Harry hil zenean harekin ezkondata egondako aktore bat agertu zen Baigorriin, eta gaztelua saldu zuen. Han zeuden baliozko gauza guztiak sorta batean bildu eta Christie's etxean enkantean jarri ziren. Erosle berria antigoalekoen merkataria bat zen. Hainbat gela lehertu zituen dinamitarekin, kondaira zahar baten arabera ustez Abadiatarrena zen altxor zoragarria bat zegoelako gazteluaren lurpeko bideren batean. Altxorra ez zen agertu, baina leherketan gazteluaren zati handi bat desagertu zen. Suntsituta geratu zen, harik eta, duela gutxi, azken jabea hura zaharberritzen hasi eta egun hobeak ekarri dizkion arte.

Abadia jauregia, bere aldetik, halako mutilaziorik gabe jasan du denboraren joana, baina ez ordea oinazetik gabe. Virginie hil eta hilabete gutxitara, Abadiak bertikalari buruzko esperimentuak egiteko altxatu zuen dorrea eraitsi zuten.

Era berean, jauregitik atera zituzten apokrifoak bilduma, liburutegi unibertsala eta euskal liburutegia. Guk dakigula, azken bilduma hori non zegoen aurkitzen saiatu zen lehen gizonea Edward Dodgson izan zen, euskara Ingalaterran ikasitako eleaniztun bitxi bat, Lewis Carroll idazlearen anaia. 1902ko irailean, gutun batek jakinarazi zion Parisko Liburutegi Nazionalaren gordailu batean zegoela Abadiaren euskal liburutegia, gainerako guztiarekin batera, katalogatzeko zain.

Bestalde, jauregiaren landa-zelaiak, mende hasieran, golf zelai bihurtu ziren, bertako turismoari bultzada are handiagoa emateko. Aurrerago, Bigarren Mundu Gerra oldarrean iritsi zenean, zelaiak bunkerrez josi ziren.

Ofizial naziak jauregian kokatu ziren eta, diotenez, han zentralizatzen zen mugako espioitzaren informazioa. Joan zirenean, bunkerrak lehertzen saiatu ziren alemaniarrek, eta jauregia ke laino batean desagertu zen. Hurrengo egunean berriz agertu zen. Liburutegiko eta atondoko beirate handiak lurrean zeuden, birrinduta.

Gerraren ondotik, baserri batzuk saldu eta haien lurretan eraikuntza turistikoak egin zituzten azkenean. Dena dela, jabetzaren zati handi bat osorik mantendu zen, eta azkenaldiko ingurumen-politikei onura ateratzeko adina iraun du. Behatokiko jarduera berrezarri zen, eta funtzionamenduan jarraitu zuen, astronomo talde txiki batek sustatua. Behatoki handiak zentralizatzeko planak zirela medio, eta ezinbestean ordenagailu batek ordezkatu zuenean teleskopioaren bisore azpiko astronomoaren irudi erromantikoa, 1973an desegin egin zen taldea.

Taldekidetako bat, Martín Tellechea, jauregia zaintzen geratu zen, Mayí izeneko emakume baten laguntzaz, bertako baserri bateko alaba bera. Haiena malgaxeena bezala zen. Teleskopio erraldoi bat zeukaten pixkanaka agertzen ziren itogin eta pitzadurei aurre egiteko.

Urteak igaro ziren. Bitartean, ahanzturan geratzen ari zen Abadiaren historia, desagertzen, hormetako polikromiak lausotzen eta narrio berriak agertzen ziren bezain tinko. Lehenengo horretan denbora zen errudun, baina ez guztiz bigarrenean. Jauregiari egindako kalteen inbentarioan zenbait lapurreta ageri dira. Ekialdeko erretratua haietako batean galdu zen. Abadiaren objektu kuttunetako batzuk ostu zituzten. Lan honi amaiera emateko, haietako bat ekarriko dugu hona, oroimenean gutxienez leheneratu behar baita.

Sarrerako horman, nakar kono bat zegoen ate nagusiaren alboan irekitako zulo batean sartuta. Zuloak ez dira inoiz funtsik gabeak, eta azken honen arrazoia Abadiaren azken urteetan dago, egunak teleskopioari itsatsita ematen zituenean.

Abadia Fresnelen errefrakzioaren teoria ezbaian jartzen zebilen orduan, bere ideia bitxi horietako batean oinarrituta, eta argi sorta bat proiektatu nahi zuen bere teleskopioaren eta Larhun mendiaren gailurraren artean. Baina hara non jauregiaren hego-ekialdean geratzen zela mendia; behatokia

eta haren teleskopio itzelezkoa, berriz, ipar-mendebaldean, eraikinaren beste muturrean justu. Arazoa mamurtu eta beharrezko ziren kalkuluak egin eta gero, Abadiak itsumustuka biratu zuen teleskopioa, irudikatutako zuzenki bat proiektatu zuen Larhun gailurrera eta, Madagaskarreko kanoi hura balitz bezala, baina behingoz tiro egin ahalean, erdibidean aurkitu zuen guztia zulatu zuen.

Lehenik eta behin, behatokiko horma baten kontra egin zuen talka. Ehun minutuko erloju enigmatiko bat dago hor, Abadiak haize kontra defendatutako beste ideia bat gogorarazten diguna, kasu honetan, Laplacek XVIII. mendean proposatutako zatiketa hamartarra. Erlojutik gertu, ondoren estalitako zulo bat zegoen, eta gauza bera paretaren bestaldean. Jarraian, dorre kraniala zeharkatzen du zuzenkiak, eskailera eta baranden artean sartzen da, eta berriro galtzen da zuloa ikusgai duen horma batean barrena. Ondoren, hormetan ukitu gabeko zulo bana dituen korridore batean agertzen da berriro. Gela batean sartzen da. Zuloak desagertzen dira, baina haren ibilbidea irudikatzen dugu. Hortik areto txikira doa, gelako diban moriskoen gainetik planeatzen du, ertzeraturik, eta zulo askoz handiagoa bihurturik ateratzen da atondora. Obusa berriz sartzen denean aurreko horman, zuloak hamabi bat zentimetroko diametroa izango du gutxi gorabehera. Orduan, kanpoaldeko horma lodia zeharkatu eta arkupea ateratzen da. Aurrerago harrizko arkuren bat zartatuko du oraindik, baina Larhun mendia aurrean du jada.

Nakar konoa azken zulo horretan zegoen, atea igaro orduko ezkerretara. Zuloaren barrena gainazal leun batek estaltzen du eta hutsik dagoen horma hobi bat dirudi orain. Hala ere, haren inguruan idazkun txiki baina aparta irakurtzen dugu, Abadiak bere esperimentuan porrot egin zuela sinetsarazteko grabatua. Honela dio: “Ez ikusi - Ez ikasi”.

Ez da kasualitatea Abadia jauregi izeneko zulo zoragarri honetatik ateratzean bere ezjakintasuna aitortzen digun gizon baten hitzak izatea ikusi eta ikasten dugun azkenekoa. Esaten dutenez, hori ikasten zuten jakintsuek azkenik:

“Ez ikusi - Ez ikasi”.

Iñigo Sagarzazu
1985-1997

6 “Ero bat aski da harri bat putzura jaurtitzeko, baina sei zuhur behar dira hura handik ateratzeko”, liburutegiko sabaian idatzia.

BIBLIOGRAFIA

Abadiaren lanak:

“Euskal hizkuntzaren gaineko gramatika lanak”, 1836 (Xahorekin elkarlanean).

“Xahoren bidaia Nafarroara”, 1836.

“Etiopiako ekaitzari buruzko memoria”, 1852.

“Euskal hizkuntzari buruzko oraintsuko lanak”, 1859.

“Zuberoatikaco gutun bat”, 1864.

“Kameko hizkuntzari buruzko albistea”, 1872.

“Etiopia Garaiko geodesia”, 1873.

“Etiopiako eskuizkribuen katalogo arrazoitua”.

“Esklabotzaren kausak ekialdeko salerosketan”, 1877.

“Amharera hiztegia”, 1880.

“Euskararen legediari buruzko gutuna”, 1880.

“Udal erreforma”.

“Bidaia zahar baten kredoa”, 1881.

“Bertikalari buruzko azterketak”, 1881.

“Ikusi eta entzun dudana...”, 1890-1892.

Abadiari buruzko lanak:

“Abadiari buruzko albiste historikoa”, Gastón Darbaux.

“Abadia”, Charles Petit.

“Abadia”, J. Arana.

“Abadia jauregia”, J. Garrido.

“Abadiaren alderdi ustekabekoa”, Julio Urkixo.

“Zientzia atsegina”, Stella.

“Lotiren lagun xelebrea”, O. Valence.

“Abadia”, H. Guéné.

“Euskal Festak”, Becerro de Bengoa.

“Abadia”, S.E de Frettes.

Kontsultatutako beste lan batzuk:

“Loti”, Lesley Blanch.

“Abisiniako gutunak”, A. Rimbaud.

“Lehen urratsak...”, Richard Burton.

“Fulcanelli”, Otero.

“Viollet-le-Duc”, M. Auzas.

“Lenormand”, Dimietradis. “Audaux”, Jean Labbé.

“Ibaiak ikusi zuena”, Luis Uranzu.

“Bidasoaren kronika sentimentala”, Urteaga.

Argitaratu gabeko iturriak:

Abadia jauregiko artxiboak eta zenbait lekukotza.

ESKERRAK

1. edizioa

Frantziako Institutuko Zientzien Akademiari, Abadiaren paperak eskuratzeko baimena eman didalako, eta Martin Tellecheari eta Mayi Añorgari, urte hauetan eskaini didaten arretagatik. Gipuzkoako Foru Aldundiari, haien laguntzagatik, Abbadia Adiskideak elkarteari, haien babesagatik, eta Eusko Jaurlaritzari, Kultura Sailari bereziki, liburu hau ahalbidetzeagatik.

Eskerrak nire amonari ere, Abadiako kontuak esateagatik.

Iñigo Sagarzazu

2. edizioa

Berreskuratze lan hau egiteko eskerrak ematen dizkiet Joxherrari, noski; Mari, Franzis, Aintzane Lasarte eta Martin Tellecheari; Frantziako Zientzien Akademiako ordezkari Celine Davadani; eta lagunei eta familiei.

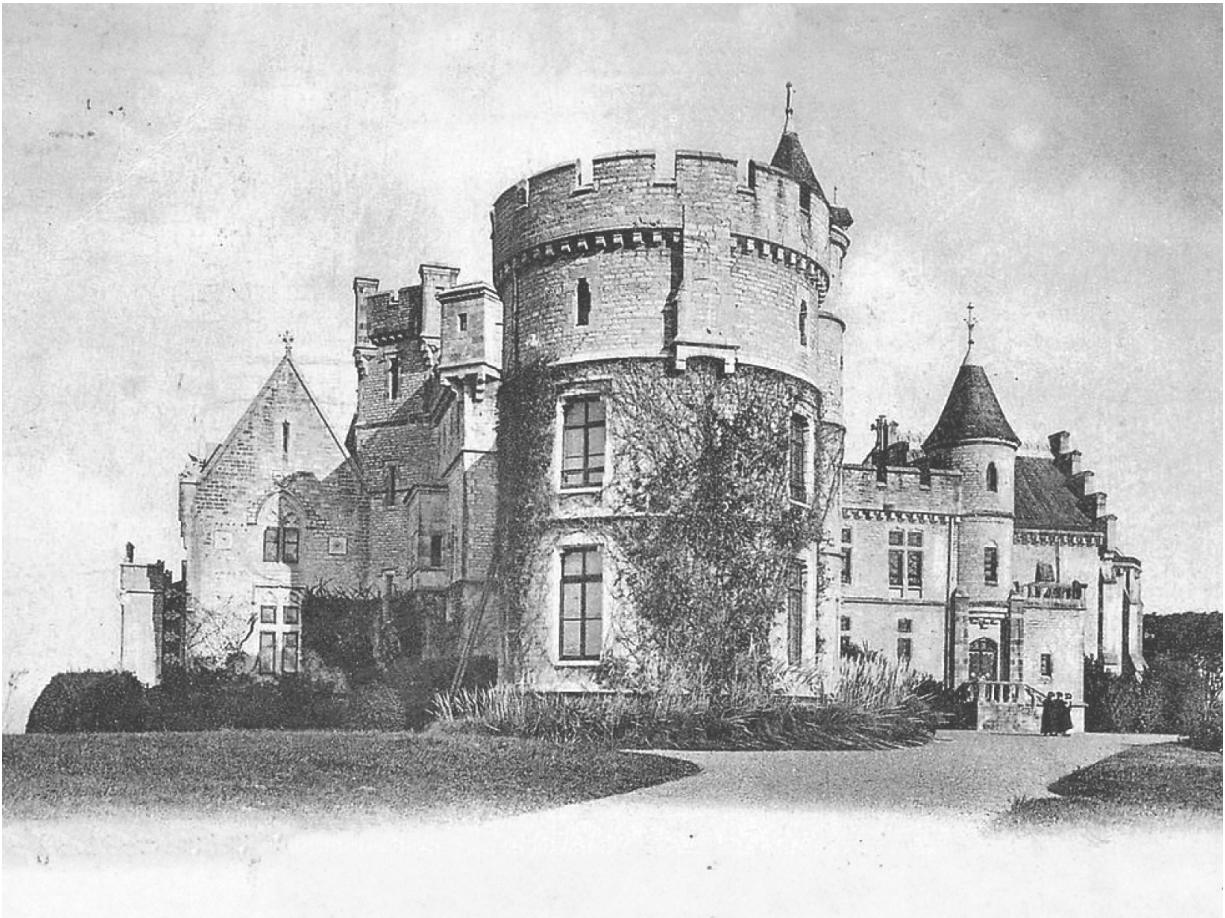
«Gaztelu horren istorioa nik bazakiat, Iñigo. Tipo hura izar bat gaztelutik begiratzen zuen eta egun batean txafol, izarra desagertu egin zen. Afrikara izarren bila joan eta hamar urte han igaro. Nekatua, bueltatzea erabaki zuen eta iritsi zenean, horra!, hantxe, gazteluaren gainean zegoen bere izarra».

Istorio hori Arbelaiz arrantzaleak kontatzen zion Iñigori, hark irribarre polit batekin entzuten zion bitartean.

Mikel Sagarzazu

3. edizioa (lehenengoa euskaraz)

Gure eskerrik zintzoenak Gipuzkoako Foru Aldundiari, Abadia dagokion lekuan jartzeko egin duen apustu argi eta erabakigarriarengatik; baita Harkaitz Canori ere, Abadiaren biografia idatzi zuen egilearen lanari balioa emateagatik.

Aurkibidea

Atarikoa

Egilearen oharra

Hitzaurrea

I. zatia

II. zatia

III. zatia

IV. zatia

Epilogo

Bibliografia

Eskerrak